

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ÖĞRENCİLERE GÖRE İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE
KELAM ÖĞRETİMİ (ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT
FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Hussein Ali

Ankara – 2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ÖĞRENCİLERE GÖRE İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE
KELAM ÖĞRETİMİ (ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT
FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Hussein Ali

Tez Danışmanı

Prof.Dr. Recai DOĞAN

Ankara – 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÖĞRENCİLERE GÖRE İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE
KELAM ÖĞRETİMİ (ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT
FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Recai DOĞAN

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof.Dr. Recai DOĞAN

.....

Yrd.Doç.Dr. Rabiye ÇETİN

.....

Yrd.Doç.Dr. Muhammed Ali YAZIBAŞI

.....

Tez Sınavı Tarihi: 25/01/2016

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (27/01/2016)

Muhammed Hussein Ali

İmza

ÖNSÖZ

İslam inançlarının ispatı, inançlar hakkında çıkabilecek şüphelerin ortadan kaldırılması gibi İslam dini açısından çok önemli konuları kapsayan, ana gayesi “dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmak” olan Kelâm ilmi, diğer İslam ilimlerine de dayanak teşkil etmektedir. Bu derecede büyük bir öneme sahip olan Kelâm ilminin üniversitelerde bu dersi alan öğrenciler tarafından nasıl değerlendirildiği, dersin verilmiş yöntemleri, içeriği, materyalleri, günlük yaşamla ilişkilendirilmesi gibi konularda öğrencilerin neler yaşadığı ve düşündüğü, dersin verimliliğinin artırılması açısından büyük öneme sahiptir.

Tez çalışması kapsamında üniversitelerin İlahiyat Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin Kelâm dersi ile ilgili düşünceleri alınarak, bu derse öğrenci gözünden bakış ölçülmek istenmiştir. Bu kapsamda tezin birinci bölümünde Kelâm İlmi ve öğretimi ele alınmış, Kelâm’ın tanımı, konusu ve gayesi, konu ile ilgili literatürlerden derlenerek özetlenmiştir. Ayrıca Kelâm İlminin doğuşu ve gelişmesi ele alınarak, literatür taranıp açıklamalar yapılmıştır. Osmanlı’ya kadar olan dönem, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi ayrı ayrı ele alınmış ve incelenmiştir. Bölüm içerisinde Kelâm İlminin gelişim süreci ile birlikte genel tartışmalar da ele alınmış ve özetlenmiştir.

Tezin ikinci bölümü, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden toplanan verilerin bulgularının ve yorumlarının yer aldığı bölümdür. Tez çalışmasında 7 soruluk bir veri toplama aracı kullanılmıştır. Öğrencilerin yazılı olarak cevapları alınmış, olumlu ve olumsuz görüşler ile öneriler ayrılarak incelenmiştir.

Tez çalışmam sırasında bana yol gösteren ve sınırsız desteğini esirgemeyen Hocam Sayın Prof.Dr. Recai DOĞAN’a özel teşekkürlerimi iletmeyi bir borç

biliyorum. Ayrıca bütün çalışma boyunca sonsuz desteğini gördüğüm Sayın Arş.Gör. H. Sinem UĞURLU'ya da sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak, bu günlere gelmemde her zaman yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim sevgili aileme sonsuz teşekkürler.

Muhammed ALİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ	1
PROBLEM	3
AMAÇ VE ÖNEMİ	4
YÖNTEM	4
SINIRLILIKLAR	5
1. BÖLÜM	6
KELAM İLMİ VE ÖĞRETİMİ	6
1.1. TANIMI	6
1.2. KONU VE GAYESİ	10
1.3. KELAM İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ	22
1.4. OSMANLI'YA KADAR KELAM ÖĞRETİMİ	24
1.5. OSMANLI DÖNEMİ KELAM ÖĞRETİMİ	29
1.5.1. Klasik Dönem (Tanzimat'a Kadar)	29
1.5.2. Son Dönem	32
1.6. CUMHURİYET DÖNEMİ KELAM ÖĞRETİMİ	34
1.6.1. 1980'e Kadar	34
1.6.2. 1980 Sonrası Dönem	37
2. BÖLÜM	45
BULGULAR VE YORUMLAR	45
2.1. BULGULAR	45
2.1.1. Kelâm Dersinin Yeri ve Önemi ile İlgili Bulgular	46
2.1.2. Kelâm Dersinin İçeriği ile İlgili Bulgular	47
2.1.3. Kelâm Dersinin Öğretim Yöntemleri ile İlgili Bulgular	52
2.1.4. Kelâm Dersinin Öğretim Materyalleri ile İlgili Bulgular	56

2.1.5. Kelâm Dersinde Kullanılan Ölçme ve Değerlendirme Süreçleri ile İlgili Bulgular	59
2.1.6. Kelâm Dersinde Verilen Bilgilerin Öğrencilerin İhtiyaçlarını Karşılıyıp Karşilamadığı ile İlgili Bulgular	62
2.1.7. Kelâm Dersinde Alınan Bilgilerin Günlük Hayatla İlişkilendirilmesi ile İlgili Bulgular	65
2.2. YORUMLAR	68
SONUÇ.....	72
EKLER.....	80
KAYNAKÇA	84
ÖZET.....	89
ABSTRACT	90

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
Ed	: Editör
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s	: Sayfa
S	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb	: ve benzeri
yy	: yüzyıl

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Osmanlı'ya Kadar Kelâm İlminin Gelişimi	23
Tablo 2. Kelâm Dersinin Yeri ve Önemi Hakkında Görüşler	46
Tablo 3. Kelâm Dersinin İçeriği ile İlgili Olumlu Görüşler	48
Tablo 4. Kelâm Dersinin İçeriği ile İlgili Olumsuz Görüşler	49
Tablo 5. Kelâm Dersinin İçeriği ile İlgili Öğrenci Önerileri	50
Tablo 6. Kelâm Dersinin Öğretim Yöntemleri ile İlgili Olumlu Görüşler	52
Tablo 7. Kelâm Dersinin Öğretim Yöntemleri ile İlgili Olumsuz Görüşler	53
Tablo 8. Kelâm Dersinin Öğretim Yöntemleri ile İlgili Öğrenci Önerileri	54
Tablo 9. Kelâm Dersinde Kullanılan Öğretim Materyalleri ile İlgili Olumlu Görüşler	56
Tablo 10. Kelâm Dersinde Kullanılan Öğretim Materyalleri ile İlgili Olumsuz Görüşler	56
Tablo 11. Kelâm Dersinde Kullanılan Öğretim Materyalleri ile İlgili Öğrenci Önerileri	57
Tablo 12. Ölçme ve Değerlendirme Süreçleri ile İlgili Olumlu Görüşler	59
Tablo 13. Ölçme ve Değerlendirme Süreçleri ile İlgili Olumsuz Görüşler	60
Tablo 14. Ölçme ve Değerlendirme Süreçleri ile İlgili Öneriler	61
Tablo 15. Kelâm Derslerinde Alınan Bilgilerin İhtiyaçları Karşılması ile İlgili Olumlu Görüşler	63
Tablo 16. Kelâm Derslerinde Alınan Bilgilerin İhtiyaçları Karşılması ile İlgili Olumlu Görüşler	63
Tablo 17. Kelâm Derslerinde Alınan Bilgilerin İhtiyaçları Karşılması ile İlgili Öneriler	64
Tablo 18. Kelâm Derslerinde Alınan Bilgileri Günlük Hayatla İlişkilendirme ile İlgili Olumlu Görüşler	66
Tablo 19. Kelâm Derslerinde Alınan Bilgileri Günlük Hayatla İlişkilendirme ile İlgili Olumsuz Görüşler	66

GİRİŞ

İslam inançlarının ispatı, inançlar hakkında çıkabilecek şüphelerin ortadan kaldırılması gibi İslam dini açısından çok önemli konuları kapsayan, ana gayesi “dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmak” olan Kelâm ilmi, diğer İslam ilimlerine de dayanak teşkil etmektedir. Bu derecede büyük bir öneme sahip olan Kelâm ilminin üniversitelerde bu dersi alan öğrenciler tarafından nasıl değerlendirildiği, dersin verilmiş yöntemleri, içeriği, materyalleri, günlük yaşamla ilişkilendirilmesi gibi konularda öğrencilerin neler yaşadığı ve düşündüğü, dersin verimliliğinin artırılması açısından büyük öneme sahiptir.

Kurt tarafından yapılan “Anadolu İmam Hatip Liseleri’nin Tarihi Gelişim Süreci ve Öğrencilerinin Kelam Dersine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Bartın Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği)” adlı çalışmada, Anadolu İmam Hatip Liselerinin 12. Sınıfında eğitim almakta olan 64 öğrenci ile, aldıkları Kelâm dersi üzerine anket uygulaması yapılmıştır. Anket ile öğrencilerin Kelâm dersinin içeriğine ilişkin bilgi düzeyleri ve içeriğinde yer alan konu başlıklarının önem düzeyi ölçülmüştür. Anket sonuçlarına göre öğrencilerin %56,9’unun kelam biliminin tanımını, içeriği ve amacı konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olduğu, %43,1’inin da bu konuyu önemseydiği, imanda artma-eksilme, Allah’ın Varlığı ve Birliğinin Delilleri, Allah’ın Varlığı ve Birliğine İnanma, Allah’ın Sıfatları, Kur’an’da Allah’ın İsimleri, Meleklerin Varlığı, Meleklerin Görevleri, Meleklerle İmanın Önemi, Cin ve Şeytan konularında da öğrencilerin yarısından fazlasının bu konuların önem düzeyleri doğrultusunda yeterli bilgiye sahip oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca öneriler bölümünde “öğrencilere ezbercilikten ziyade Kelam dersinin ana gayesi olan tefekkür ve akıl yürütmenin anlam ve önemi üzerinde durulmalı, derslerde bilgisayar ve internet

gibi araçlar kullanılarak soyut kavramların daha anlaşılır hale gelmesi sağlanmalıdır” önerileri yapılmıştır¹.

İsmail Bulut tarafından yapılan “İDKAB Öğrencilerinin Bireysel Yenilikçilik ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerine Kelam Dersinin Etkisi” adlı çalışmada 2012–2013 öğretim yılında, Atatürk, Ankara, Marmara, İstanbul, Fırat, Rize, Dicle ve Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümlerinde öğrenim gören, 2. ve 3. Sınıfa devam eden 513 öğrenci ile anket uygulaması yapılarak veriler toplanmıştır. Araştırmada “Bireysel Yenilikçilik Ölçeği” ve “Ahlaki Olgunluk Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin genel ahlaki olgunluk açısından yüksek ahlaki olgunluğa sahip oldukları, sınıf düzeylerinin ve Kelâm dersinin ahlaki olgunluk düzeyleri üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı, öğrencilerin bireysel yenilikçilik düzeyleri yükseldikçe ahlaki olgunluk düzeylerinin de yükseldiği, Kelâm dersinin öğrencilerin yenilikçilik düzeylerinin artmasında etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Kelam dersinde, temel kavramlar verilmekle birlikte, güncel hayatla ilişkisi kurulmalı. Öneriler olarak; “Toplumun ihtiyacı göz önünde bulundurularak sosyal kelam konuları işlenmeli, tarihin sayfalarında kalmış, günümüze herhangi bir çözüm getirmeyen tartışma konuları yerine aklın ve gönlün seveceği popüler Kelâmi sorunları ele alınmalı, en önemlisi de, öğrencilere inanç ile ilgili sorunların üstesinden gelebilme, sorunlara çözüm üretebilme becerisini kazandırmalı, bir kelam metodolojisi öğrenmesine çalışılmalıdır” önerileri yapılmıştır².

Alemdar tarafından yapılan “İlâhiyat Fakültelerinde Kur’an Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri” adlı çalışmada öğrencilerin Kur’an dersleri ile ilgili yaşadıkları sıkıntılar ele alınmıştır. Öğrencilerin Kur’an dersi ile ilgili yaşadıkları sorunları tespit etmek üzere 38 soruluk bir anket, 8 fakülteden 183 öğrenciye uygulanmıştır. Anket çalışması sonrasında elde edilen verileri ışığında öne çıkan problemler; İlâhiyat fakültelerinde Kur’an’a ayrılan ders saatlerinin azlığı ama

¹ Hasan Kurt, “Anadolu İmam Hatip Liseleri’nin Tarihi Gelişim Süreci ve Öğrencilerinin Kelam Dersine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Bartın Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği)”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, No:24, 2014. s.90.

² İsmail Bulut, “İDKAB Öğrencilerinin Bireysel Yenilikçilik ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerine Kelam Dersinin Etkisi”, **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, 12(2), 2014, s.96.

toplamda diğerk derslerin yoğunluğu, Kur'an derslerine giren öğretim elemanlarının çağdaş eğitim yöntemlerini bilme ve uygulama konusunda yeterli olmamaları ve Kur'an derslerinde mûsikî ile teknolojik olanaklardan gerektiği kadar yararlanmamaları gelmektedir. Çözümeye yönelik olarak ise Kur'an ders(lerinin) saatlerinin artırılması, hocaların pedagojik formasyon açısından kendilerini geliştirmeleri ve mûsikî ile teknolojik imkânların bu derslerde geniş ölçüde kullanılması önerilerinde bulunulmuştur³.

Alemdar tarafından yapılan çalışmada elde edilen sonuçlar ile bu çalışmada elde edilen sonuçlar neredeyse birebir çakışmaktadır. Bu durum, İlahiyat Fakültelerinde okutulan derslerle ilgili bir takım sorunların var olduğunu da göstermektedir.

Tezin birinci bölümünde Kelâm İlmi ve öğretimi ele alınmış, Kelâm'ın tanımı, konusu ve gayesi, konu ile ilgili literatürlerden derlenerek özetlenmiştir. Kelâm İlminin doğuşu ve gelişmesi de bu bölümde ele alınmış, literatür taraması yapılarak incelenmiş ve açıklanmıştır. Osmanlı'ya kadar olan dönem, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi ayrı ayrı ele alınmış ve incelenmiştir. Bölüm içerisinde Kelâm İlminin gelişim süreci ile birlikte genel tartışmalar da ele alınmış ve özetlenmiştir.

Tezin ikinci bölümü, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden toplanan verilerin bulgularının ve yorumlarının yer aldığı bölümdür. Tez çalışmasında 7 soruluk bir veri toplama aracı kullanılmıştır. Öğrencilerin yazılı olarak cevapları alınmış, olumlu ve olumsuz görüşler ile öneriler ayrılarak incelenmiştir.

PROBLEM

Bu çalışmanın ana amacı, aşağıdaki problemleri inceleyerek durum tespiti yapmak ve yapılabileceklerle ilgili önerilerde bulunmaktır.

³ Yusuf Alemdar, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 2008, s.177.

Problemler:

- İlahiyat Fakültelerinde okuyan öğrenciler Kelam dersinden yeterli faydayı elde edebiliyorlar mıdır?
- Kelam öğrenimi konusunda daha fazla fayda elde edebilmek açısından öğrencilerin görüş ve önerileri nelerdir?

AMAÇ VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın temel amacı, İlahiyat Fakültelerinde verilmekte olan Kelâm dersi ile ilgili öğrencilerin görüşlerini alarak, onların gözünden Kelâm dersinin içeriği, anlatım yöntemi, kullanılan materyaller, ölçme ve değerlendirme sistemi, beklentileri ve ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı ile günlük hayatla derste edinilen bilgilerin ilişkilendirilip ilişkilendirilemediği hususlarında güncel durumu tespit etmektir.

Çalışma, güncel olarak Kelâm dersi ile ilgili öğrencilerin bakış açılarını yansıtması açısından önemlidir. Kelâm ilmi gibi çok önemli bir konuda eğitim alan öğrencilerin, aldıkları dersle ilgili düşünceleri, dersten elde edilen veya edilecek olan verimin daha üst boyutlara taşınabilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Nitel araştırmalar görüşme, belgelerin incelenmesi gibi yöntemlerle verilerin toplandığı, olayların doğal ortamında gözlenerek gerçekçi ve bütünsel bir şekilde ortaya konulduğu nitel bir süreçtir⁴. Çalışma kapsamında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Kelâm dersleri ile ilgili görüşleri, yarı yapılandırılmış mülakat ile alınıp değerlendirileceği için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Görüşme teknikleri, yapılandırılmış ve yarı-yapılandırılmış olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katı ve sınırları çizilmiş bir

⁴ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s.19.

görüşme yöntemi olmayıp, görüşme süreci içerisinde alt açılımlarla detaylandırılabilir. Bu yöntemde sorular önceden belirlenir ve verilere bu sorularla ulaşılmaya çalışılır⁵.

Bu çalışmada, ortaya konulan problemin çözümlerini araştırmak üzere döküman incelemesi ve Yarı Yapılandırılmış Mülakat kullanılmıştır.

Evren, gözlenebilir ortak karakteristikler barındıran birimlerden oluşan topluluktur. Örneklem ise evren hakkında bir takım sonuçlara ulaşabilmek için incelenmek üzere seçilen alt birimlerden oluşan topluluktur. Evreni temsil edebilecek örneklem seçiminde eşit olasılıkla, kriter gözetmeden rastgele yapılan seçim yöntemi de “rastgele örnekleme” olarak tanımlanır⁶.

SINIRLILIKLAR

Çalışma, Kelam öğretimi, öğretim yöntemleri ve öğrencilerin Kelam öğretimi üzerine düşünceleri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca tez çalışması kapsamında, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 3. ve 4. sınıf öğrencileri ile görüşme yapılmış, görüşmeler bu örneklem grubu ile sınırlı tutulmuştur. Seçilen örneklem grubu, araştırma kapsamında incelenen evrene ilişkin gerekli bilgileri içermektedir.

İlahiyat Bölümü öğrencilerine Kelâm dersi, 2. sınıfın 2. döneminde 2 saatlik zorunlu ders olarak verilmektedir. Örneklem seçiminde bu nedenle 3. ve 4. sınıf öğrencileri seçilmiştir. Çalışmanın evrenini İlahiyat Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 3. ve 4. sınıfa devam eden 450 öğrenci arasından rasgele örnekleme yöntemi ile 3. sınıflardan 20 öğrenci, 4. sınıflardan 30 öğrenci olmak üzere toplam 50 öğrenci seçilmiştir. 50 öğrencinin 20’si Din Kültürü Öğretmenliği Bölümü, 30’u ise İlahiyat Bölümü öğrencisidir.

⁵ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, (8. Basım). Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1998, s.265.

⁶ Demirali Yaşar Ergin, “Örnekleme”, **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, 1991, S.3, s.112.

1. BÖLÜM

KELAM İLMİ VE ÖĞRETİMİ

1.1. TANIMI

Diyaret Vakfı'nın İslam Ansiklopedisi Kelâm'ı "İslâm dininin ana ilkelerini konu edinen ilim"⁷, Türk Dil Kurumu (TDK) Kelâm'ı "Başta Tanrı'nın varlığı, birliği, peygamberlik ve ahiret olmak üzere İslamiyet'in ana ilkelerini konu edinen bilim"⁸ olarak tanımlamaktadır. Çetin, Kelâm'ı özgün bir disiplin olarak açıklamakta, İslâm'ın inanç esaslarını Kur'an'a dayalı bir şekilde belirleyen, akıl doğrultusunda açıklamalar getiren ve diğer dünya görüşlerine karşı savunan Kelâm ilminin, kaynak olarak hem akli, hem de vahiyleri kabul ettiğini ifade etmektedir⁹. Kelâm ilmi; Allahu Teâlâ'nın Yüce Zâtından, ilâhî Sıfatlarından, Peygamberlerden ve Peygamberlikle ilgili mes'elelerden ve mebde' (başlangıç) ve meâd (son buluş ve dönüş) itibariyle varlıkların (kâinattaki yaratıkların) hallerinden İslâm kanun ve esaslarına göre bahseden bir ilimdir. İlm-i Kelâm; felsefeden de, müsbet ilimlerden de, metod ve gaye bakımından tamamıyla ayrılır. Bu ayrılığa, tarifteki «Mebde' (başlangıç) ve Meâd (son buluş) itibariyle» ve «İslâm kanun ve esaslarına göre» kayıtları işaret etmektedir¹⁰.

Kelâm kelimesinin sözcük olarak karşılığı "söz"dür. Nutuk, lafız, konuşma, ibare anlamına gelir. Bu manada İlahi sözler ve İlahi emirler için de kelâm sözcüğü kullanılır. Kelâmulâh denildiğinde "Allah'ın sözü, Allah'ın kelâmı" anlaşılır.

⁷ <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=Kelam>, Erişim Tarihi: 10.11.2015.

⁸ http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.567805f6ea5763.11349258, Erişim Tarihi: 10.11.2015.

⁹ Rabiye Çetin, "Tanzimat'tan Günümüze Kelâm'ı Yenileme Çalışmaları I" **Dini Araştırmalar Dergisi**, 2013a, 16(42), s.10.

¹⁰ Ali Aslan Aydın, **İslam İnançları (Tevhid ve Kelâm)**, Güzel Sanatlar Matbaası, 1964, s.24.

Yazıcıoğlu, Kelâm ilmi ile ilgili yapılan tanımların, “konusuna” ve “gayesine” göre iki grupta toplanabileceğini belirtmektedir¹¹:

- Konusuna göre Kelâm ilmi: Allah’ın varlığından, birliğinden ve sıfatlarından, peygamberliğe ait meselelerden, başlangıçtan sona yaratılmışların durumlarından İslam esaslarına göre bahseden ilimdir.
- Gayesine göre Kelâm ilmi: Kelâm ilminin gayesi, İslam inançları hakkında çıkabilecek şüpheleri ortadan kaldırmak üzere Kur’an’da bahsedilen veya bahsedilmeyen akli delillerle dini akideleri ispat eden ve savunan ilimdir.

Din, inanç/itikad ve amel olmak üzere iki temel alandan oluşur. İnanç ve amelin gerçekleştirilmesi ile ahlak meydana gelir. Dini hükümlerin inançla alakalı kısmı, dinin aslını oluşturmaktadır. İnançın gereklerini yerine getirerek günlük hayattaki davranışlar, yani ameller gerçekleştirilir. Yaşamla ilgili esaslar, başka bir ifade ile ibadetler ve varlıklarla ilişkiler inanca dayanır. Bu birlikteliğe din adı verilir. Özler, Kelâm’ın dinin inanç alanıyla ilgili hüküm ve delillerini tespit eden ilim olduğunu, amelî alanla ilgilenen ilimin ise Fıkıh olduğunu belirtmektedir¹².

Kelâm ilmi, Allah’ın sıfatı ve bunun Kur’an’la olan bağlantısının sistemli bir şekilde ele alınması demektir. Hareket noktası Allah’ın keliması Kur’an’dır. Kelâm, İslâm dininin iman ve eyleme ilişkin esaslarını, Kur’an’dan hareketle belirleyen, bunları aklen temellendiren, sistemli hale getiren, karşıt fikirlere karşı güçlendiren ve savunan bir bilimdir¹³.

Kelâm terimi, söz ya da konuşmayı ifade eder. Konuşma ise karşılıklı soru ve cevap yöntemi ile hakikate ulaşılabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Ortaya bir tezin konulması ve karşıdaki kişinin bu tezi sorgulaması, tartışma anlamına gelir. Kelâm eserlerinde böyle bir tartışma yapısı açıkça görülmektedir. Dogmatik problemleri

¹¹ M. Sait Yazıcıoğlu, **Kelam Ders Notları**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1998, s.69.

¹² Mevlüt Özler, **Kelâm El Kitabı**, (Ed. Şaban Ali Düzgün) Grafiker Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2012, s.21.

¹³ Fethi Kerim Kazanç, “Klasik Kelâmî Tartışmaların Doğuşu ve Gelişimine Etki Eden Faktörler” **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 24(25), 2007, s.180-181.

çözmek için kullanılan bu teknik, İslam keliminde da savunma, saldırı ve itiraz için kullanılmaktadır¹⁴.

Kelâm ilmine farklı isimler de verilmektedir. Bu isimler ve anlamları şunlardır:

- Akaid: Kelâm ilmi, dinin itikat esaslarını konu edindiğinden dolayı bu adlandırma yapılmıştır. Akîde kelimesinin çoğulu olan Akaid, gönülden, sağlam ve kesin bir şekilde bağlanılan, inanılan şey anlamına gelmektedir. Kişi veya grupların iman esaslarını yorumlama, kabul etme ve anlama tarzı ile alakalı yazdıkları eserler, Akide olarak adlandırılmaktadır. Ancak İslam'ın akaidini oluşturan esaslar Kur'an'da belirlendiği için kişi veya gruplara bağlı değildir. Bu nedenle Kelâm ilmi, Akaid olarak da adlandırılmaktadır¹⁵.
- Usulü'd-Din: Dinin aslını oluşturan akideyi, temel inanç ilkelerini konu edindiğinden dolayı bu isim verilmiştir. Ahkâm-ı Asliyye, dinin inanç ile ilgili hükümlerine verilen isimdir. Usûlü'd-dîn, Ahkâm-ı Asliyye'den bahseden ilimdir. Bu yaklaşım öncelikle Allah'ın varlığı, birliği, peygamberi, ödül ve ceza gününün geleceği konuları hazmedilmedikçe İslâm'ın fikhî ve ahlâkî kurallarının tartışılmasının anlamlı olmadığını savunmaktadır¹⁶.
- İlm-i Tevhîd: Konularının ağırlığını Allah'a iman, tevhid ve sıfatları oluşturduğu için bu adlandırma yapılmıştır. Tevhid ve Sıfatlar İlmi olarak da adlandırılmaktadır. Kelamla ilgili bütün meseleler, Allah'ın birliği ve tevhid inancı etrafında toplanmaktadır. İslam'ın başlangıcından itibaren kader, hürriyet, günah işleyenlerin iman açısından durumu, iman ile amel arasındaki ilişki, iman-kü-fur konusu gibi meseleler tartışma konusu olmuş ve tartışmalar Tevhid Risalesi adı verilen eserlere konu edilmiştir. Tevhid ve Sıfat İlmi ifadesi de bu tartışmaların yapıldığı ilme verilen isim olmuştur. Sonraki dönemlerde Kelâm'ın konuları genişleyip bütün itikadi meseleleri kapsamıştır. Bu meseleleri ele alan kitaplara da yazarları

¹⁴ Kazanç, a.g.e, s.180.

¹⁵ Özler, a.g.e., s.25-26.

¹⁶ Özler, a.g.e., s.27.

tarafından çoğunlukla tevhid kitabı adı verilmiştir. Buna İmam Ebû Mansûr Mâturîdî'nin (ö. 333/944) yazdığı esere verdiği *Kitabu't-tevhîd* ismi misal olarak verilebilir¹⁷.

- Fıkh-ı Ekber: Fıkhın inançla ilgili yönlerini ele aldığı için bu ad verilmiştir. El-Fıkhü'l Ekber adlandırmasını Hanefî mezhebi imamı Ebu Hanife yapmıştır. En büyük fıkh anlamına gelmektedir. İtikadi alandaki bilginin asil olduğu, ameli alandaki bilgiden daha üstün olduğu, ameli bilginin ikinci derece olduğu, sağlam bir inanç olmadan bir amelin makbul olamayacağı düşüncesi, Ebu Hanife tarafından inanç alanında yazılan el-Fıkhü'l-ekber kitabında açıklanmaktadır¹⁸.
- İlm-i İstidlal: Çoğunlukla düşünme ve akıl yürütme yöntemlerini kullandığı için bu isim kullanılmıştır. Nazar ve İtidlal İlmi de denilmektedir. Varlık hakkında düşünme yoluyla ulaşılmayan bilgilere ulaşmak amacıyla önceden elde edilen bilgileri derleme ve bir sonuca bağlama, nazar ve itidlal olarak tanımlanmaktadır. Varlıklara bir delil bulmak amacıyla bakmak da nazar olarak tanımlanmaktadır. Kelâm ilmi, sorunların çözümünü araştıran yolda tefekkürü, düşünmeyi ve akıl yürütmeyi esas aldığı için bu isim kullanılmaktadır. Kelâm'ı diğer dinlerden ayıran en önemli özelliklerden biri de akla ve akli düşüncelere verdiği önemdir. Din, akıl temeli üzerine kurulmuştur¹⁹.

Kelâm, İslam dininin bütününe yönelik eleştirileri cevaplamaya çalışan bir disiplin olduğuna göre sadece inanç esaslarını hedef almaması , zamanımızda küresel seviyede bir dünyevileşmenin de etkisiyle İslamiyet'in davranışlara ilişkin ilkelerine yöneltilen eleştiriler karşısında onları da savunması gerektiğini dikkate alarak kelâmın bu işlevi kapsayacak şekilde tanımlanması icap etmektedir. Buna göre kelâm, “İslam dininin inanca ve davranışlara dair ilkelerini naslardan hareketle belirleyen ve akli yöntemlerle temellendirip destekleyen bir ilim” diye tarif edilebilir. Bir disipline kelâm denilebilmesinin iki şartı vardır. Bunlardan biri, doğruluğuna inanılacak esaslara ve ortaya kanacak davranışlara dair ilkelerin Kur'an ve sahih sünnetle mevcut

¹⁷ Özler, a.g.e., s.26-27.

¹⁸ Özler, a.g.e., s. 25.

¹⁹ Özler, a.g.e., s.27.

olması , diğeri de bu ilkelerin akli yöntemlerle teyit edilmesidir. Kelam, her ne kadar inkarcılarca ileri sürülecek fikir ve itirazları reddedip İslam dinini savunan bir disiplin ise de onun işlevi sadece savunmak değil , bunun yanında İslami ilkelerin doğruluğunu hem akli yöntemlere dayanarak hem de irtibatlı olduğu noktalarda sosyal ve fen bilimlerinin verilerinden faydalanarak kanıtlamaktır. Dolayısıyla kelamın yalnız savunmacı bir disiplin olduğuna ilişkin iddialar isabetli değildir²⁰.

1.2. KONU VE GAYESİ

Kelâm ilminin konusu ile ilgili olarak İslam tarihi boyunca birçok açıklama yapılmış, süreç içerisinde konularda da değişiklikler oluşmuştur. İçeriğinin genişliği açısından belirli bir konu altında sınırlandırılmamaktadır. Başlangıçta en önemli konu Allah'ın varlığı ve birliği olduğu için Kelâm ilminin ana konusunu Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları oluşturmuştur. Felsefenin İslam dünyasına girmesi ve yayılması ile birlikte akli açıklamalar başlamış, Kelâm ilminin ele aldığı konular farklılık göstermeye başladığı gibi metod değişiklikleri de yapılmıştır. Bu dönemde Kelâm ilmi, bütün varlıkları ele almıştır. Var olan her şey, yaratılış ve sonu itibarı ile Kelâm ilminin konusu içerisine girmiştir. Ancak önemli olan İslâm inançlarının ispat edilmesi olduğu için, açıklanabilecek her konu Kelâm ilminin konularını oluşturmuştur. Sonraki dönemlerde felsefeye mantık da eklenerek deliller, kıyas gibi kavramlar ele alınmış, Kelâm konusu daha da genişlemiştir. Bu dönemde Kelâm ilminin konusuna bilinen her şey girmeye başlamıştır²¹.

Kelâm konusu itibarı ile, İslâm esaslarını temel alarak Allah'ın zatından, sıfatlarından, peygamberlik ile ilgili meselelerden; yaratılış ve ölüm sonrası yaratılanların durumlarından bahseden ilimdir²².

Kelâm ilminin ele aldığı temel konular, İslam inanç esasları ile ilgili 'asli ve itikâdi hükümler'dir. Kelam ilmi hem bu asli konuları ele alır ve hem de bu ana

²⁰ İslam Ansiklopedisi, "Kelâm" maddesi, s.106, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c25/c250134.pdf>.

²¹ Yazıcıoğlu, a.g.e., s.3.

²² Özler, a.g.e., s.22.

meseleleri temellendirmede bir takım yöntemlerle birlikte bu temel konuları ele alan, destekleyen, açıklayan bilgileri konu edinir²³. Çelebi, Kelâm ilminin konusunu “Allah tarafından kesin bir delil ile ortaya konulmuş ve Resul-i Ekrem tarafından açık bir şekilde tebliğ edilmiş olan esasları (akaid), hem de bunları ispat etmeye ve açıklamaya yarayan vasıtaları konu edinir” şeklinde açıklamıştır. Kelâm ilminin ana konusu olan varlıklar, Allah Teala (kadim varlık) ve O'nun dışındakiler (havâdis) olmak üzere ikiye ayrılır . Allah Teala kendine has sıfatlarlar tanınır ve bilinir. Havâdis ise alemü'-ş-şehade ve alemü'l-gayb olmak üzere iki gruba ayrılır. Alemü'-ş-şehade duyulara konu olanlar, alemü'l-gayb ise duyuların ötesinde olanlar anlamındadır. Kelâm ilmi daha çok duyuların ötesiyle ilgilenme ve insanların bu alemle irtibatını, başka bir deyişle Allah'la irtibatını kurmaya çalışmaktadır. Bu irtibatın başında da Allah'a iman gelmektedir²⁴.

Kelâm ilmi; varlıkların hallerinden «Mebde' ve Meâd itibariyle» bahseder. Yani kâinatın başlangıcını ve sonunu, nereden geldiğini ve nereye gideceğini araştırır. Görülen ve görülmeyen varlıkların neden ve niçin var edildiğini, var eden Yaratıcının kim olduğunu, hayatın son bulması ile nereye gidileceğini, ikinci bir hayat varsa (ki vardır), oraya nasıl ve niçin dönüleceğini inceler. Bu hususları hükme bağlar. Bu hükümlerin mümkün olduğunu akıl yoluyla ve vahyin yardımıyla «İslâm kanun ve esaslarına göre», yani Kitap ve Sünnet ile sabit olan dînî esaslara uygun olarak inceler. Bu incelemeler esnasındaki gayesi, dînî inançları ortaya koymak, onları korumak ve savunmaktır²⁵

Kelam, başta Allah'ın zatı ve sıfatları olmak üzere bütün varlıkların nasıl var olduklarını, varlıklarının mahiyetini, varlıkların nasıl devam ettirdiklerini, bu dünyadaki varlıklarının bir sonunun olup olmadığını, bu sonun nasıl olacağını; bütün bu ilişkiler bütünlüğü içerisinde peygamberlik müessesesinin yerini ve ilgili konuları inceleyen bir ilimdir.

²³ Süleyman Akkuş, **Sistemantik Kelâm**, Sakarya Üniversitesi Uzaktan Öğretim Ders Notları, 1.Hafta, 2011, s.5.

²⁴ İlyas Çelebi, “Ortaya Çıkışından Günümüze Kelam İlminde ‘Konu’ Problemi”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 28, 2005, s.9.

²⁵ Aydın, a.g.e., s.24.

Kelamın ele aldığı konulardan birincisi, doğrudan dinî akideleri oluşturan konulardır ki bunlara mesâil (ana konular) ve makâsîd (amaçlar) adı verilir. Ana Kelam kaynakları inanç konularını üç temel esas (usûl-i selâse) şeklinde ele almıştır. Bunlar; uluhiyet, nübüvvet ve ahiret konulandır. Uluhiyet başlığı altında öncelikle Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları ve fiilleri; yani yarattığı varlık âlemiyle ilişkisi konu edilir, ikinci temel konu olan nübüvvet başlığı altında, vahiy ve vahyi getiren melek ile tüm meleklere iman ve vahyin toplanıp yazıldığı Kur'an ile tüm ilâhî kitaplara iman incelenir. Üçüncü ana başlık olan ahiret konusunda ise, ölümün bir son olmayıp, yeni bir hayatın başlangıcı olduğu, ebedî hayatın âhirette yaşanacağı, bu hayatın kıyamet denilen bir hâdise ile başlatılacağı konuları işlenir²⁶.

Temel itikadî meselelerin detaylarının incelenmesinde, anlaşılabilirliği artırmak için ana konuları anlamaya vesile olan vesâil konular da ele alınmaktadır. Vesail konular, itikadın anlaşılmasına aracı olan, ispat ve delillendirme için kullanılan araç konulardır. İslam tarihi boyunca, düşünce ve bilim alanındaki gelişmeler, vesail konuların da değişiklik ve gelişme göstermesine neden olmuştur. İslâm'ın ilk asrından sonraki dönemlerde felsefenin İslam dünyasına girerek yayılmaya başlaması sonucunda aklî izah ve yorumlar daha çok ağırlık kazanınca Kelam da zorunlu olarak aklî izahlara yer vermeye başlamıştır. Böylece Kelamın ele aldığı konular farklılık arz etmeye başladığı gibi takip edilen metotta da değişiklikler olmuştur. Bu safhada Kelam evrende var olan her mevcudu yani varlığı konu edinmiştir.

Kelam, mevcudu ele alırken aynı konuyu inceleyen tabiat ilimleri ile Felsefeden metot ve muhteva itibariyle ayrılır. Kelam, Fizik ve Kimya gibi varlığı laboratuvarında incelemeyeği gibi, varlıktan sadece aklî veriler ışığında da bahsetmez, varlık hakkında vahyin söylediklerini de dikkate alır; zira vahyin kaynağı olan Allah, varlığın da yaratıcısıdır.

Daha sonraki dönemlerde adına müteahhirûn denilen ve Gazalî ile başlayan Kelamcılar asrında, felsefenin yanında mantık ilmi de Kelama girmiş ve Kelamın konusu buna paralel olarak yeniden genişlemiştir. Böylece Kelam dış âlemde var olmadığı halde, dinî esaslarla uzak ya da yakın bir ilişkisi bulunmak şartıyla insanın

²⁶ Özler, a.g.e., s.22.

bilgisine konu olan her şeyi (malûm), konularına dahil etmiştir. Sonuç olarak ma'dûm (yok), nazar ve istidlâl/düşünme tarzı ve yöntemi gibi mantık konuları da incelenmeye başlanmıştır.

Genel kabul gören anlayışa göre tarihi süreçte kelâm ilmi konusu yönünden üç aşama kaydetmiştir²⁷:

- 1- İlk dönemlerde Kelâm'ın konusu uluhiyettir. Bunun nedeni İslâm'ın doğuşundan itibaren yayıldığı ortamlarda tevhid akidesine aykırı farklı uluhiyet tasavvurlarına karşı bu çerçevede mücadele edilmiş olmasıdır. Buna dayalı olarak ilk dönemlerde en çok üzerinde durulan Allah'ın zat, sıfat ve fiilleri'ne dair uluhiyet bahisleri olmuştur.
- 2- İkinci dönem Kelâm'ın konusunun genişlediği dönemdir. Bu dönemde kelâmın konusu mevcut/varlık olmuştur. Bunun temel nedeni de felsefenin İslam dünyasında yayılmasıdır. Bu dönemde, itikadi meselelerin yanı sıra bu itikadi esasları ispatlayan yol ve meseleler de kelâmın konusuna dahil olmuş, buna dayalı olarak salt akli konular ve akli araştırma yöntemleri, mantıki deliller kelâmın konularına dahil olmuştur. Bunun sonucunda kelâmın konusu sırf 'mevcud/varlık' olarak kabul edilmiştir. Gazali'nin de benimsediği bu görüşe göre, artık kelâmın konusu sadece uluhiyet olmaktan çıkmış ve mutlak var olması açısından 'mevcud/varlık' olmuştur. Böylelikle kelâm, sırf akli esas olarak varlıktan bahseden felsefeye ilave olarak vahyi ve nakli esas almış bu yönüyle felsefeden ayrılmıştır.
- 3- Gazzali'den itibaren muteahhirin kelâmcıları döneminde kelâm ile felsefe iç içe girmiş, kelâmın konusu "malum" olmuştur. Mantık, kelâma dahil edilerek delil ve delillerin durumları, kıyas çeşitleri, ma'dum (yokluk), nazar (düşünme) gibi mantığın birçok konusu kelâm eserlerinde yer almıştır. Bu duruma paralel olarak kapsam daha da genişletilerek kelâm ilminin konusu 'malum-bilinen' olmuştur

²⁷ Akkuş, a.g.e., s.10-11.

Çelebi, Kelâm ilminin konusu ile ilgili tartışmaları gruplandırarak ele almıştır²⁸:

- Akide-Dil Merkezli Kelâm Tartışmaları: Kur'an, akidenin özünü ortaya koymuş, Resûlullah da bu ilâhî gerçekleri açıklamış, tekrar ve teyid etmiştir. Selef âlimleri de bu akideler etrafında kümelenmişlerdir. Daha sonra bu Allah merkezli inanç sisteminin (inâyet-i ilâhiyye) daha iyi bir şekilde anlatımını gerçekleştirmek üzere bunlara öldükten sonra dirilme ve peygamber gönderme konuları eklenmiştir. Böylece “usûl-i selâse” diye adlandırılan nüve oluşmuş ve bu ilmin mesâiline temel teşkil eden esaslar üzerinde kelâmı tedvin hareketi devam etmiştir. Bu süreçte karşılaşılan çeşitli sorunlara ve geçirilen aşamalara paralel olarak hem mesâilde hem de vesâilde gelişmeler olmuştur. Bu aşamada bazı İslam bilginlerinin bazı kavramları anlama ve yorumlama konusunda ihtilafa düştükleri görülmektedir. Bir kısım bilgin, kavramların günlük dildeki lafzî anlamlarını kabul ederken, diğer bir kısım ise kavramların zihinde ve dış dünyada karşılığı bulunmayan kuru sözcükler olduğunu iddia etmişlerdir. Seyyid Şerif Cürçânî²⁹’ye göre kelâm ilminin bu ismi alışı da onun iştiğal alanı hakkında bilinçli bir farkında oluş realitesini ortaya koyar. Bilindiği üzere bu ilme “kelâm” adının verilmesinin sebepleri arasında ele alınan konu başlıklarının “el- kelâm fî...” şeklinde başlaması; bu ilimde en çok tartışılan konular içinde “Kur’an’ın mahlûk olup olmaması meselesi”nin bulunması, kelâmın şer‘î meselelerde ve karşıt görüş sahipleriyle yapılan tartışmalarda kişiye konuşma, ikna ve susturma kudreti kazandırması” gibi hususlar yanında, bu ilmin felsefî mantığın karşısında durması ve mantığın felsefe içinde üstlendiği rolü, kelâmın şer‘î ilimler arasında üstlenmesi gibi hususlar gösterilebilir.
- Teolojik (Allah Merkezli) Kelâm Tartışmaları: Allah inancını merkeze alan bir sistem oluşturmayı tasarlayan ve ulûhiyetin ispatı ile Allah’ın âlemle irtibatını temellendirmek üzere yola çıkan ilk dönem kelâmcıları varlık tartışması yapmayı veya bir varlık teorisi geliştirmeyi değil; âlemin

²⁸ Çelebi, a.g.e., s.12-20.

²⁹ Seyyid Şerif Cürçânî, **Şerhul-Mevâkıf**, I, 16.

varlığının geçiciliğinden (fâni oluş) hareketle Allah'ın varlığını ispat etmeyi, buldukları verilerle ulûhiyet düşüncelerini aklı izahlara kavuşturup pekiştirmeyi hedeflemişlerdi. Bu nedenle tabiatla ilgilenmeyi, felsefenin heyulâ ve sûret ilişkisi gibi kıdem-i âlem anlayışına götüren görüşlerini dışarıda bırakarak sürdürmüşlerdir. Şahid ve gaip tartışmalarının yaşandığı dönemde mesele daha soyut bir alana çekilmiş ve “Allah'ın zâtı ve birliği” merkezli olarak kelâm yapılmaya başlanmıştır. Allah'ın varlığı hudûs yolu ile ispat edilmeye çalışılmıştır. Allah'ın varlığına ulaşmak için âlemi tanımak ve alemle ilgilenmek gerekmektedir. Bu dönemde kelâm ilmine konu teşkil eden isbât-ı vâcip, devir ve teselsülün iptâli, rü'yetullah, esmâ-i hüsnâ, ilâhî sıfat ve fiiller, zât-sıfât ilişkisi, Allah'ın fiillerinin hikmet ve amaçlı oluşu gibi temel meseleler, bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu dönemde peygamber gönderme ve haşir neşir (âhiret ahvâli) gibi konular da Allah'ın fiili olmaları hasebiyle kelâma dahil edilmiştir. İlk dönem kelâmcıları bu çerçevede dolayısıyla kelâm ilminin konusunu: “Allah'ın zâtı, sıfatları ve Allah'a dayanması cihetiyle mümkünât” olarak belirlemişlerdir. Bu çerçevede onları, kelâm ilmini “ilm-i tevhid ve's-sıfât” olarak adlandırmaya götürmüştür. İmâm Mâtürîdî'nin kelâm meselelerini konu edinen kitabına *Kitâbü't- Tevhîd* adını vermesi; Kâdî Abdülcebbar'ın Mutezile kelâmını detaylı bir şekilde yazmak üzere kaleme aldığı *el-Muğnî* külliyâtını tevhid ve adalet (ulûhiyet meselesi) üzerine bina etmesi bu anlayışın sonucudur.

- Ontolojik (Mevcut Merkezli) Kelâm Tartışmaları: Mu'tezilî kelâmcılar tarafından başlatılan, İmâm Eş'arî, Bâkılânî ve Cüveynî gibi sünnî kelâmcılar tarafından sürdürülen vesâil (cevher, araz ve cisim gibi varlığın temel taşları veya özü kabul edilen malzemeleri kullanarak âlemin hadis olduğunu ve onu yaratan Allah'ın varlığını ispat etme, dolayısıyla metafiziği temellendirme) yöntemi, zamanla farklı bir mecrâyâ girmiştir. Kelâm kitaplarında vesâil konumunda yer alan bazı hususlar, bu yeni dönemde mesâil şeklinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu misyonu üstlenen kişilerin öncülüğünü, kelâmın konusunu “kendi olmaklığı bakımından mevcûd” (el-mevcûd min haysü hüve'l-mevcûd) şeklinde

tanımlayan Gazzâlî yapmıştır. Gazzâlî'nin, kelâmın merkezine yerleştirdiği mevcûd “kâin”, “sabit” ve “mütehayyiz” varlık demektir. Mutezile, ma'dûmu da mevcûd kategorisi içinde gördüğü için onun “şey” olarak nitelenmesinde herhangi bir sakınca görmez. Ehl-i Sünnet ise ma'dûmu “hiçbir şey” şeklinde niteler. Bu dönemde daha çok Allah'ın nasıl bir mevcûd olduğu, O'nu diğer mevcûdlardan ayıran hususların neler olduğu, zâtı ile sıfatları arasındaki ilişki tartışılmıştır. Yeni misyonu ile kelâm ilmi “dinin savunucusu olma” yerine, “şeylerin hakikatini araştırmayı amaç edinen bir disiplin” haline gelmiştir. Böylece felsefe ile kelâm konularıyla değil, yöntem ve sonuçları itibariyle birbirlerinden ayrılır olmuşlardır. Kelâmın konusu felsefe ile birleşince, bu ilmi felsefeden ayırmak için konusuna göre yapılan tanımına daha önce de ifade edildiği üzere, “alâ kanûni'l-İslâm” kaydının konulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Kelâm ilminin konusunun “mevcûd” merkezli olduğunu söyleyen Gazzâlî, mevcûdu kadîm ve hâdis; hâdis olanı cevher ve araz, arazi hayat şartı olan ve olmayan; cevheri ise hayvan, bitki ve cansız şeklinde taksim etmektedir. Kadîmi de selbî ve sübûtî sıfatlarıyla hâdis; kendi hakkında câiz olan hükümlerle de muhdes varlıklardan ayırmaktadır. Bu dönemde kelâmın “gayb âlemi” söylemi de “mevcûd” kapsamında cereyan etmiş; varlık yoğun olarak kadîm, hâdis, vâcip veya mümkün oluşu cihetleri ile tartışılmış; cevher-araz gibi onu meydana getiren unsurlar üzerinde durulmuştur. Kelâmın konularının “mevcûd” merkezli olarak ele alındığı bu dönemde varlık-mâhiyet, zât-sıfat ve isim-müsemmâ ilişkisi gibi konular çokça tartışılmış; rûh-madde ve Allah-âlem ilişkisi sebebiyle ittihâd, hulûl ve tenasüh meselelerinden söz edilmiştir.

- Tasavvur (Mâlûm) Merkezli Kelâm Tartışmaları: Mevcûd kavramını zorlayan kelâmcılar, bu dönemde kelâm ilminin konusunu: “mâlûmu bilme” şeklinde ifade ederek bunu: “dinî inançların bilinmesine vesile olması cihetiyle her türlü mâlûm” tarzında oldukça geniş kapsamlı bir biçimde açıklamışlardır. Malûm, bilgiye konu olan her şey anlamına gelmektedir ve mevcûd ve mâdûm olarak ikiye ayrılır. Müteahhirûn kelâmcıları zihin dışında gerçekleşen şekline mevcûd, henüz

gerçekleşmeyen veya hiç gerçekleşmeyecek olana da mâdûm demektirler. İslam filozofları gerçekleşmiş olan veya gerçekleşme ihtimali bulunan için kullanılan mevcudun, hâricî ve zihnî olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtirler. Yoktan var olmamış olan mevcuda “kadîm”, yokluk sonrası oluşana ise “hâdis” denilmektedir. Kendi kendine mekân kaplayan hâdise “cevher”; kendi kendine müstakil olmayıp bir başkası ile var olan hâdise “araz” ve herhangi bir şekilde mekân kaplamaktan uzak olan (gayr-i mütehayyiz) hâdise de “mücerred” demektirler. Müteahhirûn dönemi kelâm meselelerinin tümü “mâlûm” kavramı çerçevesinde oluşmuş olup bunların bir kısmı birer akide-i dîniyye, bir kısmı ise bu dinî akidelere mebd’ teşkil eden şeyler türündendir. “Allah’ın birliği, O’nun ezeli ve ebedî olarak mevcûd olduğu, cisimlerin hudûsü, tekrar yaratılmanın ispatı” gibi meseleler bizzat birer akide-i dîniyye; “cisimlerin cevher ve arazlardan oluştukları, hâlânın cevâzı, hâlin câiz olmaması, cevherlerin arazlardan hâlî olmaması, tabiat kanunlarının zorunlu olmaması” gibi hususlar da dinî akidelerin dayandığı aklı hükümler veya mesâil içine girmiş mebâdî konuları türündendir. Mâlûm tabiri, bunların ikisini de içine almaktadır. bu dönemde kelâm ilminin tartıştığı meselelerin büyük çoğunluğu felsefeden alınmış konulardan oluşmaktadır. Bunların bir kısmı vesâil kabilinden addedilse de bir kısmı mesâil içinde yer almıştır.

- Yeni İlm-i Kelâm Dönemi Tartışmaları: Ulûhiyyet ve nübüvvet konularında ağır eleştirilere muhatap olan Yeni İlm-i Kelâm dönemi kelâmcıları, dini bütün olarak savunma ve metafiziği ispat etme zorunluluğu hissetmişler, selefleri gibi cüz’î meselelere dalma yerine, daha genel konularla ilgilenme durumunda kalmışlardır. Karşlarına çıkan konuların başında pozitivism ve materyalizm geldiği için onlar da vesâil kapsamında daha çok bu konular üzerinde durma gereği duymuşlardır. yeni ilm-i kelâm döneminde, müteahhirûn dönemi kelâmcıların tartıştıkları teorik ve biraz da spekülâtif konular yerine daha çok Aydınlanma Dönemi sonrasında ortaya atılan ve büyük kısmı teolojiyi ilgilendiren konular üzerinde durulmuştur. Allah’ın varlığını ispat, âlemin

ezelî olmaması, dünya, ay, güneş ve yıldızların meydana gelişi, canlıların oluşumu, türlerin ortaya çıkışı, kâinâtın işleyişi, bu sistemde sebeplerin ve Allah'ın payı gibi konular bunlardan bazılarıdır

Gayesine göre ise Kelam; aklî ve naklî delillere dayanarak İslâm inançları ile ilgili ortaya çıkabilecek şüpheleri ortadan kaldırmak suretiyle dinî akîdeyi ispat ve müdafaa eden bir ilimdir.

Kelamın gayesine göre yapılan tanımları arasında Ebu Nasr el-Farabî ile Adudüddin el-Îcî'nin tarifleri kabul görmüştür. Farabi'nin tanımı şöyledir: “Kelam sanatı. din kurucusunun açıkça belirttiği belli düşünce ve davranışları teyit edip bunlara aykırı olan her şeyin yanlışlığını sözle gösterme gücü kazandıran bir tartışma yeteneğidir”. Farabî, bu tanımında kelam alanına sadece inançları değil davranışlara ilişkin temel dini ilkeleri de dahil etmiş ve kelamın genel çerçevede dini korumayı amaçlayan bir disiplin olduğuna dikkat çekmiştir. Adudüddin el-Îcî'nin tanımı da bir yönüyle Farabi'nin tanımıyla paralellik gösterir: “Kelam. kesin deliller getirmek ve ileri sürülecek karşı fikirleri çürütmek suretiyle dini inançları kanıtlama gücü kazandıran bir ilimdir”³⁰.

Kelam ilmi, İslâm dinine yönelik ileri sürülebilecek her türlü olumsuz eleştiriyi çürütmek görevini üstlenmiştir³¹. Kelâm'ın gayesi, dini esaslara iman ve tasdik, yalancılara şüphelerinin sarsamayacağı şekilde şüpheden uzak ve sağlam olmasıdır. Onun faydası ise dünyada hayatın, adaletin ve türün bekası için kendisine ihtiyaç duyulan muamelelerin bozgunculuğa meydan vermeyecek şekilde korunması suretiyle bir düzene konması, ahirette de küfür ve bozuk inancın neticesi olan azaptan kurtulmasıdır³².

Kelamın iki temel gayesi vardır. Bunlardan birincisi; İslam dininin inanç esaslarını aklî ve naklî delillerle ispat etmeye çalışmaktır. İkincisi ise; bu esaslar

³⁰ İslam Ansiklopedisi, “Kelâm” maddesi, s.196, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c25/c250134.pdf>.

³¹ Hülya Alper, “Kelâm İlminde Aklın ve Vahyin Yeri”, **İSAV Akâid ve Kelâm İlminde Vahyin ve Aklın Yeri Toplantı Tebliğleri**, 2. Tebliğ, İstanbul, 2012, s.190.

³² Metin Özdemir, “Kelâmî İstidlâlin Problematikliği.” **Kelâm'da Bilgi Problemi Sempozyumu**, 2001, s.15.

hakkında ortaya çıkabilecek şüpheleri ortadan kaldırmak ve İslâm'a yöneltilen eleştirilere cevap vererek iddia ve delilleri çürütmektir.

Kelam, insanlara doğru inanç ve isabetli davranışlardan oluşan hidayeti açıklamak. dünyada erdemli yaşamak, ahirette ebedi mutluluğa ulaşmasına yardımcı olmak gibi yüce bir hedefi amaç edinir. Öğrettiği güçlü kanıtlar sayesinde Müslümanları taklit seviyesinden kurtarıp bilerek inanma ve yaşama derecesine yükseltmek, hidayeti arayanlara yol göstermek, İslam'ı eleştirenlere makul cevaplar vererek ve sağlam bilgiler üreterek İslam'ın yüceliğini kanıtlamak, inatçıların ileri sürdüğü karşı delil ve itirazları geçersiz kılmak, diğer İslam bilimlerine dayanak oluşturmak ve dünyada adaletli bir hayatın kurulup devam etmesine katkıda bulunmak bu gayeler arasında zikredilir³³.

Kelamın esas aldığı metotta akıl ile vahiy arasında bir öncelik ve sonralık belirlemekten ziyade, her iki gerçekliğin insan ve varlık âlemindeki yerini ve rolünü vurgulamak ve doğru tespit etmek söz konusudur. Unutmamak gerekir ki başlangıçta vahyin doğruluğunu anlayarak onu kabul ve tasdik eden akıldır; dolayısıyla akıl, vahyin kabulünün kaynağıdır. Onun içindir ki din, akli olmayanı muhatap almaz ve sorumlu tutmaz. Ne var ki akıl tek başına, metafizik alana ait olan itikadî hükümlerin aslını meydana getiren konuları ortaya koyamaz; diğer bir ifadeyle akıl, itikat vaz' edemez ve din adına ilke belirleyemez. Sonuç olarak bir din ve itikattan söz edilecekse orada mutlaka vahiy olmalıdır.

Dinin muhteva ve prensiplerinde selîm akılla çatışan hiçbir şey yoktur. Şayet uyuşmayan şeylerin var olduğu iddia edilirse burada dini anlama ve yorumlama sorunu var demektir. Bir bütün olarak ele alınıp değerlendirildiğinde, din ile dinin muhatabı olan insan ve varlık âlemi arasında bir uyumsuzlıktan bahsedilemez.

Netice olarak; Kelam nakli ve akli bir arada tutan, her birine yerine ve durumuna göre değer veren metoduyla; meseleleri sadece akılla çözmeye çalışan felsefeden ayrılmaktadır. Kelam metodu genel olarak din/vahiy ile akli bir arada

³³ İslam Ansiklopedisi, "Kelâm" maddesi, s.197, Metin Özdemir, a.g.e, s.16.

tutmayı temel almaktadır. Onun için o, her ne kadar aklî delillere dayanmış olsa da sonuçta bu delillerin doğruluğuna dair vahyin rehberliğine önem verir.

Kelamın gayesi dikkate alınarak yapılan tanımdan anlaşılmaktadır ki bu ilmin temel amacı, insanın sağlam bir inançla dünyada mutlu yaşaması ve ahirette ebedî kurtuluşu elde etmesini sağlamaktır.

Kelamın gayeleri içinde aşağıdakiler de girmektedir³⁴:

- Kelam sayesinde insan, aklî ve naklî delillerle desteklenmiş bir imânla taklitten uzaklaşarak tahkîkî, sahih ve sağlam bir inanca ulaşır.
- Kelam sayesinde elde edilen sağlam inanç bilgisi ve imanı ile insan, İslâm inançlarına ters düşen sapık akım ve cereyanlardan, her çeşit hurafe ve batıl inançtan kurtulur.
- Kelam, doğru yolu arayanlara rehberlik ederken; hakkı, hakikati kabule yanaşmayan, ona karşı itirazlarda bulunan, şüpheler ortaya atanlara bunlardan kurtulmaları hususunda yardımcı olur.
- Kelam, sahip olduğu yöntemiyle gerek diğer din mensupları tarafından ortaya atılan kasıtlı şüphe ve itirazları, gerekse samimi olmalarına rağmen kimi şüpheleri olan insanlar tarafından ileri sürülebilecek tereddüt ve itirazları cevaplandırarak İslâm inancını sarsıntıya uğramaktan korur.
- Kelam, diğer dini ilimler için bir temel oluşturur. Kelam, konusu olması hasebiyle Allah'ın varlığını ve birliğini, nübüvvetin hak oluşunu, ilâhî kitapların gönderildiğini ispat edip âbiretin varlığını temellendirmediği diğer ilimlerin bu alanlarda yorum yapmalarından bahsetmek mümkün olamaz. Bu ilimler ancak Kelamın tespitlerine dayanarak yorumlarda bulunabilirler.

³⁴ Düzgün, a.g.e., s.24.

Ayrıca, Kelamın tarifi, konusu, gayesi ve mertebesi gibi konulara özel bir önem veren, büyük İslâm bilginlerinden Adudiddîn İcî (ö. 756/1355) ile Sadüddîn Taftazânî (ö. 793/1390) Kelamın en üstün ilim/eşrefu'l-ulûm olduğuna işaret etmektedirler.

Gazalî, Kelamın avama değil, havâssa ait entelektüel bir ilim olduğunu söyler. O, bununla Kelamın özel ve dakîk/ince, hassas bir ilim olduğunu, dolayısıyla belli bir donanıma sahip olmayan insanların bu ilimle uğraşmalarının doğru olmayacağını kasteder. Ona göre Kelam, inanç alanında ortaya çıkacak hastalık ve problemler için bir ilaç konumundadır. Onun için her bölgede bu ilimle uğraşan kimselerin bulunması gereklidir ve bu bir farz-ı kifayedir. Maddi hastalıklarla ilgilenen doktorun yetiştirilmesi nasıl zorunlu ise manevî alan olan inanç alanıyla ilgilenen Kelamcının yetiştirilmesi de toplum için bir zorunluluktur. Binâenaleyh böyle bir bilginden yoksun olan, onu yetiştirmeyen toplumun tamamı sorumludur. Kelamı farz-ı kifayetlerin en kuvvetlisi gören bazı âlimler, dinî alanla ilgili bir şüphe olup da bu şüphenin çözülmesinin Kelama bağlı olması dolayısıyla bu ilmin farz-ı ayrı olduğunu söylemişlerdir.

Hanefî mezhebinin büyük önderi Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Kelam alanında önemli risaleler kaleme almış ve bu eserleriyle Mâtürîdî Kelam ekolünün fikrî temellerini atmıştır. Bu büyük âlim, fikhî; insanın haklarını ve sorumluluklarını bilmesidir, diye tanımlarken, Kelam alanında yazdığı eserine el-Fıkhu 'l-Ekber - En Büyük Fıkıh alim vererek, kişinin kendisi hakkında bilmesi gereken öncelikli bilginin inanç alanına ait bilgi olduğunu açıkça ifade etmiştir.

Amacı açısından Kelam, kesin deliller kullanarak ve karşıt görüşlü kişi ve grupların ortaya attığı şüphe ve itirazları gidererek İslâm inanç esaslarını ispata güç kazandıran bir ilimdir. Konusuna göre Kelam Allah'ın zat ve sıfatlarından, peygamberlikle ilgili konulardan, başlangıç ve sonları bakımından varlıkların durumlarından (yaratılış ve ahiretten) İslâm esaslarına ve vahye bağlı kalarak bahseden bir ilimdir³⁵.

³⁵ Kılavuz, A. Saim, **Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelama Giriş**, Ensar Neşriyat, 2014, s. 394-395.

Çağdaş bazı araştırmacılar kelâmın asil konusunun Allah'ın zatı değil insanın kendisi olması gerektiğini savunur. Zira dinin kaynağını teşkil eden vahyin merkezinde insana yer verilmiş, fakat kelâmcılar bunu tanrı merkezli hale getirmişlerdir. Ancak sadece insanı merkeze almak suretiyle yürütülecek bir kelâm faaliyetinin metot ve konu bakımından doğru olmayacağı ve bunun vahiy çizgisiyle örtüşmeyeceği açıktır. Çünkü vahiyde sadece insan değil Allah ve evren de merkezde yer alır³⁶.

1.3. KELÂM İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

Bütün ilimler, tarihsel süreçte belirli şartların oluşması, ihtiyaçların hasıl olması ile ortaya çıkarlar. Benzer şekilde Kelâm ilmi de İslâm dininin doğuşundan sonraki süreçte inanç kavramlarını açıklama ve savunma ihtiyacından hareketle doğmuştur. İslâm dininin yayılmaya başlamasıyla birlikte gelişip olgunlaşmaya başlamıştır³⁷.

İslâm dini, Hz. Muhammed (S.A.V.) hayattayken tamamlanmıştır. Hz. Muhammed hayattayken, insanların zihinlerinde oluşan bütün sorulara ve problemlere çözüm üretmiş, gereken cevapları vermiştir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra Müslümanlar Kur'an'la, hayatla ve kendi düşünceleri ile baş başa kalmışlardır. Yeni başlayan bu süreçte Müslümanlar, inançla ilgili sorularına çözüm bulmak için Kur'an'ı yorumlamak, Hz. Muhammed'in yaşamını örnek almak ve akıllarını kullanmak durumunda kalmışlardır. Böylece Kelâm ilmi de dahil olmak üzere dinle ilgili birçok ilimin ortaya çıkış süreci de başlamıştır.

Osmanlı'ya kadar Kelâm ilminin kronolojik gelişimi, Tablo 1'de verilmiştir.

³⁶ İslâm Ansiklopedisi, "Kelâm" maddesi, s.197.

³⁷ M. Sait Özervarlı, **Son Dönem Kelâm İlminde Metot**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Kelâm Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s.5.

Tablo 1. Osmanlı’ya Kadar Kelâm İlminin Gelişimi

Dönem	Açıklama
Hiz. Muhammed’in vefatından Hicri birinci asrın sonuna	İslam’ın yayılması ile birlikte farklı kültürler bir araya gelmeye başlamış, toplumsal yapıda sosyal değişimler olmaya başlamış ve bunun sonucu olarak yeni düşünceler ve fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Her yeni düşünce ve fikirle birlikte ortaya atılan yorumlar, inançla ilgili tartışmaların da başlamasına yol açmıştır. Amel ile iman arasındaki ilişki, çok büyük günah işleyenlerin durumları, insanın hürriyet sınırlarının ne olması gibi konularda tartışmalar yapılmaya başlanmıştır. Dönemin ünlü alimlerinden İbrahim en-Nehâî, Hasan el-Basrî diğer önde gelenler, ortaya atılan sorunlarla ilgili kendi görüşlerini ortaya koymaya başlamışlardır. Hicri birinci asırda yaşanan bu süreç, bugünkü Kelâm ilminin de oluşmasına zemin hazırlayan “ilk fikrî hareketler” devri olarak bilinmektedir. Dönemin alimlerinden İmam-ı Azam Ebu Hanife (öl. 150/767) tarafından yazılan “Fıkh-ı Ekber” adlı risale, inanç kavramı ile ilgili temel konuları içeren en önemli eser olarak söylenebilir.
Hicri ikinci asır	Hicri ikinci asırda Müslümanlar arasındaki görüş farklılıklarının arttığı görülmektedir. Görüş farklılıklarının ortaya çıkması, beraberinde siyasi ve itikadi mezheplerin de doğmasına yol açmıştır. Bu dönemde vahiylerin yorumlanmasında akıl yoluna başvuran Mutezile ekolü ortaya çıkmıştır. Mutezile ekolü, inanç bakımından tevhid ve adaleti savunma yolunda akla başvurmakta, inanç esaslarını yabancı kültürlerle karşı savunurken sıklıkla akla dayalı yöntemleri kullanmaktadır. Kelâm metodu olarak adlandırılan bu yöntem, inançla ilgili ayetlerin aklın ışığında yorumlanması olarak açıklanabilir. Bu süreç ve dönem Kelâm’ın doğuşu olarak bilinmektedir. Dönemin temel tartışma konuları olarak Allah’ın görünmesi ve sıfatları, kader, imamet, büyük günahlar ve bunları işleyenlerin durumunun ne olacağı, Kur’an’ın ortaya çıkışı örnek olarak sayılabilir.
Hicri üçüncü asır	İnanç alanında ana akımlar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Farklı metotlar da bu akımlarla birlikte ortaya çıkmış ve her metot kendi yöntemiyle inanç kavramını savunmuştur. Büyük bir kesimi temsil eden Ehl-i Sünnet düşüncesinin bu dönemde itikadi konuları akli metotlarla desteklemeye başladığı görülmektedir. Özellikle Haris el-Muhasibî (öl. 243/857) ve İbn Küllab (öl. 240/854) tarafından bu doğrultuda yapılan çalışmalar, süreç içerisinde sistemleşen Ehl-i Sünnet düşüncesinin başlangıç noktası olarak da kabul edilmektedir.
Hicri dördüncü asır	Bu dönemde İmam Maturidî (öl. 333/944) ve Ebu’l-Hasan el-Eşarî (öl. 324/935) Ehl-i Sünnet düşüncesini sistemleştiren alimler olarak görülmektedir. İmam Maturidî’nin yazdığı Kitabu’t-Tevhid adlı kitapta, Ebu Hanife’nin çizgisinde oluşan düşünceler, vahiyler ile aklın uyumu ile ilgili yorumlar savunulmuştur. Eser, bu dönemde Kelâm ilminin Tevhid ilmi olarak adlandırıldığını da göstermektedir. Eş’arî ve Maturidî’nin uğraşları ve çalışmaları, itikadi konularda aklın rolünün Ehl-i Sünnet tarafından da kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır. Ehl-i Sünnet, gerektiği zaman iman ve inanç ile ilgili sorunlarda, meseleyi açıklamak, onaylamak veya farklı manasını ortaya koymak için Kelâm metodunu kullanmaya başlamıştır. Dönemin ünlü Kelâm alimlerine örnek olarak Bakıllânî (öl. 403/1013), Cüveynî (öl. 478/1085) ve Ebu’l-Muîn en-Nesefî (öl. 508/1115) verilebilir. Bakıllânî ve Cüveynî, İmam Eşarî’nin, Ebu’l-Muîn en-Nesefî ise İmam Maturidî’nin yorumlarını geliştirmişlerdir. Bu dönem Kelâm ilminin “klasik dönemi (müttekaddimîn)” olarak adlandırılmaktadır.

Kaynak: Bekir Topaloğlu, **Kelâm İlmine Giriş**, Damla Yayınevi, 12. Baskı, 2010, s. 20.

Kelam ilminin başlangıcı olarak kabul edilen Mutezile ekolü döneminde ele alınıp incelenen ve tartışılan konular, genellikle Allah tasavvuru çerçevesinde olduğu ve bu bağlamda tartışıldığı görülmektedir³⁸.

1.4. OSMANLI'YA KADAR KELAM ÖĞRETİMİ

Kelâm ilmi, Müslüman âlimler tarafından kurulmuş ve geliştirilmiş, kendine özgü bir felsefi disipline sahip özgün bir dinsel bilimdir. Müslüman alimler, Kelâm ilmini ortaya çıkartarak İslâm inançları felsefesini oluşturmuşlardır. Bütün ilimlerde olduğu gibi Kelâm ilmi de muhtelif koşulların oluşması ve ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkmış, muhtelif koşulların oluşması ile süreç içerisinde olgunlaşma, gerileme, kendini tekrar etme, tartışmaların kısırlaşması, taklit, taassup ve çöküş dönemleri yaşamak zorunda kalmıştır³⁹.

Medreseler, İslâm eğitim tarihinde, eğitim ve öğretim amaçlı kurulan kurumlardır. İsmi ünlü Selçuklu veziri Nizâmülmülk'den alan Nizâmiye medreseleri açılıncaya kadar geçen sürede de birçok medrese kurulmasına karşılık, sistematik eğitimi uygulayabilen, popüler ve yaygın olan Nizâmiye medreseleri olmuştur. Sunnîliğin Şîîlik ve Bâtînlilik karşısında güçlendirilmesi, düzenli bir eğitim ve öğretim yapılması, devlet memurlarının Sunnî öğretilerle yetiştirilmesi amacıyla Nizâmiye medreseleri kurulmuştur. Kelâm ilmi, medreselerin asıl dersleri içerisinde yer alamamış, ancak Şafîî usûl-ı fihkî aracılığı ile girebilmiştir. Kelâm ilmi, felsefi yönünden dolayı vakıfların desteğinden mahrum kalmıştır. Felsefi yönü, Kelâm ilminin şer'i ilimler arasında anılmamasına da neden olmuştur. Bu dönem, felsefi ilimlerin medreselerde okutulmaması için özel şartlar koyan bazı vakfiyelerin bulunduğu bir dönemdir. Medreseler vakıfların desteği ile ayakta kalabilmekte ve varlıklarını sürdürebilmektedir. Bu durum medrese müfredatlarına da yansımakta, vakfiyenin şartları, medresenin müfredatını şekillendirmektedir. Vakıflar dini gerekçelerle kurulduklarından dolayı, medresede şer'i ilimlerin okutulmasını hassaten şart koşturmaktadır. Felsefi ilimlerin medresede okutulmaması için konuları şartlar,

³⁸ Çetin, 2013a, a.g.e., s.10.

³⁹ Kazanç, a.g.e., s.180.

Kelâm ilmini de kapsamış, Kelâm bu vakfiyelerin mantalitesinde şer’i ilim olarak kabul edilmemiştir. Medrese müfredatlarında Akâid de yer almamış, farz-ı ayn kabul edilen Akâid’in medrese öncesi dönemde öğrenilmesi istenmiştir. Böylece Akâid mektep müfredatlarında yer alabilmiş ve meşrulaşmıştır. Akâid risalelerinin çoğunluğu, talebelerin daha rahat ezberleyebilmesi için manzum şekilde yazılmıştır. Bu risalelerin bazılarında büyük ilgi gösterilmiştir. Anadolu medreseleri de Nizamiye medreselerinde kurulan eğitim ve öğretim sistemi takip edip uygulamıştır. Benzer şekilde Osmanlı medreseleri de Nizâmiye medreselerinden gelen mirası almış ve devam ettirmiştir. Medreselerin tarihinde Kelâm eğitime en yoğun bir şekilde yer verilen dönem, Fatih dönemidir. Osmanlılarda medreselerde Kelâm ilmine yoğun yer verilmesinin gerekçesi Hanefî-Mâtürîdî bir muhit olan Osmanlı ilmî muhitinin ashâbu’r-rey taraftarı olmasıdır. Medreselerde Akâid konusu ile ilgili metinler şerhleriyle birlikte okutulmuştur. Önceki dönemlerde olduğu gibi Akâid, talebenin medreseye gelmeden önce öğrenmesi gereken bir ilimdir. Bu nedenlerden dolayı medreselerin en düşük payelisinde dahi Akâid risaleleri okutulmamış, Kelâm kitapları okutulmuştur. Dolayısıyla en düşük payeli medreselerde dahi akâid risaleleri değil, kelâm kitapları okutulmuştur. Fatih döneminde, medreselerde Kelâm derslerinde okutulacak kitaplar bir kanuna bağlanmıştır. Artık Kelâm ilmi, Osmanlı medreselerinde en temel derslerden biri sıfatına kavuşmuştur. Kelâm kitapları arasında da müteahhirûn dönemi Eş’arî kelamcılarının felsefi yönü yoğun ve kapsamlı kitapları tercih edilmiştir. Felsefe alanındaki derslerin de bu dönemde “hikmet” adıyla medrese müfredatında yer aldığı görülmektedir. Ancak medrese geleneğine uygun bir şekilde Kelâm, Felsefe ve benzeri ilimler, yüksek medreselerde ders olarak kabul görmemiştir. Yüksek medreselerde fıkıh ve usulü, hadis gibi “âli ilimler”e yer verilirken tefsir ilminin en yüksek medreselerde okutulduğu görülmektedir. Kelâm ilmi en son Hariç Ellili medreselerin müfredatında yer almıştır. Sahn ve daha yukarı medreselerde kelâm okutulmamıştır⁴⁰.

Medreseler ve buralardaki eğitim sistemi orijinal olarak Müslümanlara aittir. İslâm dünyasının eğitim ve öğretim ihtiyaçlarının giderilmesi için, sadece bu amaçla uğraşacak bir yapıda tasarlanmış ve kurulmuştur. Tarihsel açıdan birçok süreçten

⁴⁰ Osman Demirci, “Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 11(1), 253-270, 2013, s.254-255.

geçen medreseler, Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın veziri Nizamülmülk'ün kurduğu Nizamiye medreseleriyle kurumsal bir yapıya kavuşabilmiştir.⁴¹ İlk zamanlarında sadece fıkıh öğretimi yapıldığı, her mezhebin (Hanefilerin, Şafiîlerin, Hanbelîlerin ve Malikîlerin) birbirinden ayrı fıkıh medreseleri kurdukları bilinmektedir. Aynı yerde birden fazla mezhebin okutulduğu medreseler de bulunmaktadır. Birden fazla mezhebin birlikte okutulduğu medreselere örnek olarak Mısır'da Emir Seyfeddin Mengutemr'in inşa ettirdiği medrese ile Medine'deki Şihabiye ve Fadiliye medreseleri verilebilir. Mısır'daki medresede Hanefi ve Maliki mezhepleri birlikte okutulmaktadır. Medine'deki medreselerde de Şafiî ve Malikî mezheplerinin birlikte okutulduğu bilinmektedir⁴².

Nizamiye Medreseleri'nin kuruluş amaçlarından biri de eğitim ve öğretim alanıyla birlikte düşünsel alanda da ilmi birliğin sağlanmasıdır. Bu birliğin sağlanması yolunda Selçuklular döneminde medreselerin önem kazanması ve yayılması ile ilgili olarak sayılabilecek temel nedenler şunlardır⁴³:

- Şiîlerin mezheplerine ve inanç tarzlarına yönelik aşırı propagandaya karşı koyabilmek için Sunni olan Selçuklular, dört mezhebin de koruyuculuğun ve yayılması görevini üstlenmişlerdir. Bundan dolayı dört mezhebin de eğitim öğretim yapabilecekleri medreselere aşırı önem vermişlerdir.
- Selçukluların hızla genişleyen imparatorluğunda, yönetim için gerekli memurların yetiştirilmesi, konuyla ilgili memur ihtiyacının fazla olması da medreselerin yayılması ve gelişmesinde önemli bir neden olarak sayılmaktadır.
- İslâm dinine bilimsel olarak hakim, uzman din adamlarına olan ihtiyaç da medreseler önem verilmesine neden olmuştur.
- Dönemin gözle olan ve önde gelen alim ve bilginlerinin medreselere bağlı tutularak denetim altına alınma, böylece devlete karşı tehdit

⁴¹ Ahmet Çelebi, **İslam'da Eğilim Öğretim Tarihi**, Çev. Ali Yardım, Damla Yayınları, İstanbul 1998, s.85.

⁴² Hüseyin Atay, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1983, s.33.

⁴³Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s.35.

oluşturabilecek düşüncelerin yayılmasını önleme ihtiyacı da medreselerin ön plana çıkmasında önemli bir neden olmuştur.

Bu dönemde özellikle siyasi ve dini ayrılıklar yüzünden eğitim ve öğretim sistemin bir devlet görevi haline gelmiştir. Farklı görüşleri bir araya getirebilme ve görüş ayrılıklarından hareketle muhtelif olayların önüne geçebilme, ortak bir eğitim ve fikir birlikteliği oluşturma ihtiyacı doğrultusunda, eğitim ve öğretim işleri devlet kontrolüne alınmıştır. Siyasi egemenlik kaygısının ön planda olması, düşünce zenginliğinin de ortadan kaldırılmasını beraberinde getirmiştir. Medreseler, kuruluş amaçları doğrultusunda dört fikhî mezhebin koruyuculuğu görevini de üstlenmişlerdir. Medreselerin kuruluşundan kapatıldığı tarihe kadar hiçbir zaman, bu amaç değişime uğramamıştır.

Nizamiye medreselerinin siyasetle iç içe olduğunu gösteren önemli göstergelerden biri, bu dönemde idareci ve yöneticilerin isteklerine yönelik eserlerin yazılmış olmasıdır. Bu eserler arasında özellikle Cüveynî'nin (ö. 1085) yazdığı “el-Akîdetii'n- Nizamiye” adlı eseri, önemli bir eser olarak sayılabilir.

Büyük Selçuklu Devleti döneminin önemli İslâm alimi, mutasavvıfı, müderrisi ve filozofu Gazali (ö. 1111) de Nizamiye medreselerinde ders vermektedir. Hicrî 484, Miladi 1091 yılında Nizam al-Mülk tarafından Bağdat'daki Nizamiye medresesine rektör olarak atanmış ve burada dört yıl boyunca dersler vermiştir. Yaşadığı dönemde başkalarının müşküllerini çözmek ve sapıklıklara karşı İslamiyet'i savunmak için Kelâm ilmi ile de uğraşan Gazali⁴⁴, medreselerde Kelâm dersi olmadığı için bu dönemde bu ilim ile ilgili bir ders vermemiş, özellikle Fıkıh hocası olarak görev yapmıştır. Çetin, Gazali'nin bu dönemde kaleme aldığı “İlcamu'l- Avam an İlmi'l- Kelâm” adlı eserin Kelâm ilmi lehine yazılmış bir eser olarak kabul edilmesinin pek mümkün olmadığını belirtmektedir. Eserin tarihi süreçte Gazali'nin ilmi otoritesiyle birlikte Kelâm ilmi aleyhine yorumlanmış olduğunu ve bu yorumun yaygınlaştırıldığını ifade etmektedir⁴⁵.

⁴⁴ İbrahim Ağah Çubukçu, **Gazzali ve Kelâm Felsefesi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970, s.25.

⁴⁵ Rabiye Çetin, **Kelâm Öğretiminin Tarihsel Seyri**, Kelâm Öğretimi Sempozyum Kitabı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008, s.115-132.

Bu dönemde Kelam ilmi aleyhine yapılan çalışmalar ve ortaya konulan eserler de dikkat çekmektedir. Bunlar arasındaki en önemli örnek olarak Herevi'nin (ö. 1089) yazmış olduğu "Zemmu'l Kelam" adlı eser gösterilmektedir. Herevi, Mu'tezile ve Eşarileri Kur'an ayetlerini te'vil ettikleri gerekçesi ile kötülediği Kelâm ilmi ile uğraşanları bidatçiler olarak nitelediği bu eserle selef yolunu ve sünneti yüceltmek istemiş, Kelâm ilmi ile bidatçılığı ise kötülemiştir. Herevi'ye göre Kelamcılar tehlikelidir ve onlardan ilim öğrenmek caiz değildir⁴⁶. Kelâm ilmine karşı, selef yolunu benimseyen alimlerin de olumsuz bir tavır takındıkları görülmektedir.

Nizam al-Mülk'ün Şafî mezhebine bağlı olması nedeni ile Nizamiye Medreselerinde Şafîliğin ön planda tutulduğu görülmektedir. Dört mezhebin medreselerde eşit düzeyde okutulması ise 1234 yılında olabilmıştır. Abbasi halifesi Mustansır Billah tarafından kurulan Mustansiriye Medresesi'nde dört mezhep eşit düzeyde okutulmaya başlanmıştır⁴⁷. Bu noktada, tüm medreselerde olduğu gibi Mustansiriye ve Nizamiye medreselerinin de fikhî mezheplerin okutulduğu eğitim kurumları oldukları söylenebilir. Sonuç olarak dönem itibarı ile medreselerde Fıkıh ilmi rağbet görmekte, Kelâm ilmi asli ders ve konu olarak ele alınmamaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde medreseler de konular anlamında uzmanlaşmaya başlamış, belirli bir konuya yoğunlaşmış medreseler kurulmaya başlanmıştır. Buna örnek olarak sadece Fıkıh ilmi üzerine çalışmak üzere kurulan Konya'daki Sırçalı Medrese, Hadis ilmi üzerine çalışmak üzere kurulan İnce Minare'deki medrese, Tıp ilmi üzerine çalışmak amacıyla kurulan Çankırı, Kayseri ve Sivas'taki medreseler ve astronomi ağırlıklı çalışma yapmak üzere kurulan Kütahya ve Kırşehir'deki medreseler gösterilebilir. Benzer şekilde Osmanlılar döneminde de klasik eğitim programlarını uygulayan medreselerin yanında Bursa'da Dara't-Tıb (1400) ve Edirne'de Darü'l-Hadis (1435) adlı ihtisas medreseleri kurulduğu bilinmektedir⁴⁸.

İhtisas medreseleri incelendiğinde, hiçbirinin Kelâm ilmine tahsis edilmemiş olması da dikkat çekici bir durumdur. Bu durum, medreselerin ayakta kalmalarını

⁴⁶ Tahsin Yazıcı, Süleyman Uludağ, "Herevi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1998, C. XVII, s. 225, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=170225>.

⁴⁷ Atay, a.g.e., s.239.

⁴⁸ Çetin, a.g.e., s.117-118.

sağlayan vakıfların felsefi alanlardan uzak durmaları ile açıklanabilir. Bu durum aynı zamanda Kelâm ilmine karşı takınılan olumsuz tavrın da bir göstergesidir.

1.5. OSMANLI DÖNEMİ KELAM ÖĞRETİMİ

1.5.1. Klasik Dönem (Tanzimat'a Kadar)

Osmanlılar dönemindeki ilk medrese Orhan Gazi Medresesi adıyla 1330 yılında İznik'te kurulmuştur. Türk alimlerinden Davudî Kayseri ve Taceddin Kürdî de buraya atanan ilk müderrisler olmuştur. Bu medresenin kuruluşundan sonra Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından İznik'te ikinci bir medresenin de kurulduğu, yine Orhan Gazi zamanında Mevlana Alaaddin Medresesi'nin de İznik'te kurulduğu bilinmektedir. 1335 yılında Bursa'nın fethini müteakip Bursa'da Manastır Medresesi, yine Bursa'da Orhan Camii yakınlarında iki ayrı medrese ilk kurulan medreseler olarak söylenebilir. Birçok Osmanlı Medreselerinin kurulduğu ilk bir buçuk asırlık dönemde pek çok alim ve bilgin ders vermek üzere Anadolu'ya Mâveraunnehir, İran, Mısır, Suriye ve diğer bölgelerden göç etmişlerdir. Osmanlı döneminde ilk alimlerin yetişmesinde, göç ederek ders vermeye gelen bu bilginlerin etkin rol oynadıkları görülmektedir. Kelâm ilmi açısından da bu müderrisler büyük önem arz etmektedir. Osmanlı müderrislerinin üzerinde büyük etkileri olan Razi, (Ö.1209) Taftazani (ö. 1390) ve Cürcani (ö. 1413), bu dönem Osmanlı medreselerinde ders veren önemli müderrisler olarak sayılabilir. Bu dönemde medreselerde Molla Fenari (ö. 1431) tarafından kurulan Razî ekolünün benimsenmiş olmasında, bu müderrislerin büyük etkisi vardır. Razi ekolü Molla Fenari'nin öğrencisi Molla Yegan (ö.1453) tarafından devam ettirilmiştir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Hızır Bey (ö. 1459) ve öğrencilerinin, Razî ekolünün takipçileri olduğu görülmektedir⁴⁹.

Fatih Sultan Mehmet dönemi ile birlikte Osmanlı medreselerinde de yeni bir dönem başladığı söylenebilir. Fatih Sultan Mehmet dönemi, eğitim ve bilim alanında büyük atılımların yapıldığı bir dönemdir. İstanbul'un fethinin hemen ertesi günü

⁴⁹ M. Sait Yazıcıoğlu, **İslam Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s.154.

Zeyrek'te ve Ayasofya'da ilim öğretiminin başlatılmış olması, bu dönemde eğitime verilen önemi açıkça göstermektedir⁵⁰. Fatih, medreselerin programlarıyla da bizzat ilgilenmiştir. Medreselerde okutulması gereken dersleri ve kitapları, dönemin bilginleri ile birlikte belirlemiştir. Sınıf sisteminin oluşturulması, sınıflarda talebelere verilecek derslerin müfredatının önceden belirlenmesi gibi yenilikler de bu dönemde yapılmıştır. Medreselerdeki eğitim ve öğretim sisteminde oluşturulan yenilikler ile bundan sonraki medrese sisteminin de temellerini oluşturmuştur⁵¹.

Kelâm ilmi açısından bakıldığında, Sahn-ı Seman Medreselerinde Kelâm ilminin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet tarafından önemli bir Kelâm kitabı olan Haşiye-i Tecrid ile Mevakıf gibi eserlerin medreselerde okutulmasının istenmesi de bu dönemdedir. Bir medreseye Haşiye-i Tecrid isminin verilmesi de Kelâm ilmine verilen önemi göstermektedir. Bir eserin isminin medreseye verilmesi gibi bir uygulama ile ilk kez karşılaşılmaktadır⁵².

Özellikle Kelâm ilmine bu dönemde büyük önem verilmesinin temel gerekçesi olarak, İstanbul'un fethi ile birlikte Osmanlı Devleti sınırlarında yaşamak durumunda kalan entelektüel Hıristiyan İlahiyatı karşısında İslam Kelâm'ının güçlendirilmesine duyulan ihtiyaç gösterilebilir. Fatih Sultan Mehmet'in etkisi ile medrese eğitimlerinde ön plana çıkan Kelâm, genel medrese programları içerisinde yine de ikinci planda kalmıştır. Kelâm ilminin ikinci planda kalması da o dönemde büyük Kelâm düşünürlerinin yetişmesini engelleyen bir faktör olarak gösterilmektedir.

Gazali'nin ilim anlayışının Fatih Sultan Mehmet dönemindeki Osmanlı medreselerinde de devam ettiği söylenebilir. Bunun önemli bir delili olarak Fatih'in emri ile Hocazade (ö. 1487) ve Tusi'nin (ö. 1482), Gazali'nin Tehafüt'üne şerh yazmaları gösterilebilir. Gazali'nin fikirlerinin benimsenmesinde ve yayılmasında, Gazali'nin eseri üzerine yapılan bu çalışmanın neden olduğu da söylenebilir.

⁵⁰ Fahri Kayadibi, "Fatih Sultan Mehmet Döneminde Eğitim ve Bilim", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S:8, 2003, s.2.

⁵¹ Atay, a.g.e., s.77.

⁵² Yazıcıoğlu, a.g.e., s.147.

Fatih döneminden itibaren okutulan kitaplar Süleymaniye Medreselerinde de okutulmaya devam edilmiştir. Taşköprülüzade (ö. 1561)'nin Kelâm dersinde okuttuğu kitaplar şunlardır:

- Medrese Derecesi: Yirmili, Ders Adı: Kelâm, Kitap: Hâşiye-i Tecrîd,
- Medrese Derecesi: Otuzlu, Ders Adı: Kelâm, Kitap: Hâşiye-i Tecrîd,
- Medrese Derecesi: Ellili Hâric, Ders Adı: Kelâm, Kitap: Şerh-i Mevâkîf,
- Medrese Derecesi: Altmışlı, Ders Adı: Kelâm, Kitap: Şerh-i Mevâkîf⁵³.

Osmanlı Devletinin yükseliş döneminde Kelâm ilmi ile ilgili konular revaçta idi. Bu dönemde okutulan ders kitaplarından Seyyid Şerif el-Cürçânî (öl.1413) tarafından yazılan “Hâşiye-i Tecrîd” kitabı, medreselerin en önemli ders kitabı olarak kabul edilmişti. Okutulan diğer kitaplara bakıldığında Nasîruddin et-Tûsî (öl.1273) tarafından yazılan “Tecrîdü'l-Kelâm” adlı eser ve bu esere Şemseddin Mahmud el-İsfehânî'nin (öl.1348) yaptığı şerh (Şerhu't-Tecrîd), Kadı Adududdin el-Îcî'nin (öl.1355) telif ettiği “el-Mevâkîf fî İlmi'l-Kelâm” (Akâid-i Adudiyye), Seyyid Şerif Cürçânî tarafından yazılan “Şerhu'l-Adudiye”, İmam Maturidî'nin öğrencisi Ömer Neseffî'nin (öl.1142) yazdığı “Akâid-i Neseffî” (Hanefî akaid kitabı), Sadeddin Tefâtânî tarafından bu esere yapılan şerh medreselerde yaygın olarak okutuluyordu. “Akaid-i Neseffîye” şerhine, Fâtih devri âlimlerinden “Hayâlî” adıyla ünlenen Şemseddin Ahmed b. Mûsâ İznikî'nin (öl.1481) yaptığı haşiye, yüzyıllarca önemli müderrisler ve öğrencilerinin elinde ders kitabı olarak hizmet vermişti. Kadı Beydâvî (öl.1286) tarafından yazılan “Tevâli'u'l-Envâr” (tam adı Tevâli'u'l-Envâr min Metâli'i'l-Enzâr) eseri önce Şemseddin Mahmud İsfehânî tarafından şerh edilmiş, daha sonra da bu şerhe Cürçânî'nin yazdığı haşiye medreselerde çok tutulmuştu⁵⁴.

⁵³ Atay, a.g.e., s. 94-95, Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** C. 17, S. 1, 2008, s.25-46.

⁵⁴ Hızlı, a.g.e., s.38-39.

1.5.2. Son Dönem

Osmanlı İmparatorluğun gerileme döneminde, özellikle askeri alanda alınan büyük yenilgiler yüzünden XIII. ve XIX. yüzyıllarda eğitim sisteminde köklü bir yenilenmeye gidilmiştir. Bazı padişah ve üst düzey devlet yöneticilerinin önderliğinde eğitimde ıslahat çalışmaları başlatılmıştır. 1734 yılında orduya çağdaş subaylar yetiştirmek üzere Üsküdar’da “Hendeshane” kurulmuştur. Deniz subayı yetiştirmek üzere denizcilik okulu “Mühendishane-i Bahri Hümayun” adıyla 1773 yılında kuruldu. Bunları 1795 yılında topçu subayı yetiştirmek amacıyla açılan “Mühendishane-i Berri-i Hümayun”, ve “Asakir-i Mansure-i Muhammediye”, ordunun askeri hekim ihtiyacını karşılamak üzere “Cerrahhane-i Âmire” ile 1827 yılında “Tıbhane-i Amire” okulları açıldı. 1834 yılında kara harp subayları yetiştirmek üzere Maçka Kışlası’nda “Mekteb-i Harbiye” eğitim ve öğretime başlatıldı⁵⁵.

Tıphâne-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure’nin açılması ile birlikte Dâruttıp’lar medrese kapsamından çıkartılmıştır. İhtiyaç gösteren uzmanlık alanlarında yetkin kişiler yetiştirmek üzere 1838’de Mekteb-i Maarif-i Adüye, 1839’da Mekteb-i Ulum-ı Âliye, 1847 de Dârulmuallim Rüşdi, 1854’de Muallimhane-i Nuvvab, 1859’da Mülkiye Mektebi 1867 de Mekteb-i Sultaniler açılmıştır. Açılan bütün kurumlarda eğitim ve öğretim programları, günün ihtiyaçlarını karşılayabilecek ilimlerden oluşturulmuştur. Bu yeni okulların kurulması ve eğitim öğretime başlaması, medreselerin de yavaş yavaş tasfiyesi anlamına gelmiştir. Medrese kurumu kendi aczini, yeni ihtisas kurumlarının açılması ile birlikte itiraf etmiş olmaktadır. Bu süreç içerisinde medrese sistemi fazlasıyla kan kaybetmiş ve işlevini tam olarak yerine getirememiştir⁵⁶.

Bu dönemin en önemli eğitim-öğretim kuramlarından biri de Dârülfünun’dur. Avrupa’daki yüksek öğretim kuruluşu olan üniversitelerden etkilenecek XIX. yy’da açılan bu kurum, Osmanlı Devleti’nde kurulan ilk yüksek öğretim müessesesi olarak kabul edilmektedir. 1869 yılında kurulan Darul-Fünun-u Osmanî’nin ders programları

⁵⁵ Mehmet Cemil Uğurlu, “14 Mart Tıp Bayramının Düşündürdükleri”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, C:50, S:1, 1997, s.1

⁵⁶ Çetin, 2008, a.g.e., 123.

içinde dinî ilimler eğitimine ayrılan bir bölüm olmadığı da görülmektedir⁵⁷. Dini ilimlerin öğretilmesi üzerine Dâralfünün-ü Şahane'nin bünyesinde Ulum-i Diniye bölümü açılmıştır. Dârulfunun-u Ulumu Diniye şubesinde Tefsir, Hadis, Usul-u Hadis, Fıkıh, Usul-u Fıkıh, İlm-i Kelam, Tarih-i Din-i İslam okutulmuştur⁵⁸.

Osmanlı medreselerinde 1914 yılında Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin önderliğinde yenilik çalışmaları yapılmış ve bu doğrultuda kanuni düzenlemelere gidilmiştir. Yapılan yenilik çalışmaları kapsamında bütün İstanbul medreseleri Dâra'l-Hilafeti'l-Aliyye adıyla tek bir medreseye dönüştürülmüştür. Medrese eğitim programı dörder yıllık üç bölüme ayrılmış, birinci bölüme Tâli Kısm-ı Evvel, ikinci bölüme Tâli Kısm-ı Sâni ve üçüncü bölüme de Âli isimleri verilmiştir. Dini ilimler eğitimi, Âli döneminin ders programlarına konulmuştur. 1914 nizamnamesi ile medrese sistemine getirilen asıl yenilik ise, uzman yetiştiren kurumlara ihtiyacın fark edilerek dini ilimler alanda uzmanlık eğitimi verecek bir kurumun kurulmuş olmasıdır⁵⁹.

Dâra'l-Hilafeti'l-Âliyye Medresesinin kuruluş yılındaki ders programı incelendiğinde Kelam dersinin Tâli kısmın 7. ve 8. sınıflarında 4 ve 3'er saat, Âli kısmın her sınıfında ilk üç yıl üçer saat, son yıl ise 4 saat olarak verildiği görülmektedir⁶⁰. Aynı medresenin ikinci yılındaki ders programı incelendiğinde İlm-i Tevhid dersi ile karşılaşılmaktadır. Bu ders Tali kısmın 6-7-8. sınıflarında ve Âli kısmın her sınıfında ikişer saat olarak okutulmuştur. Bu iki program karşılaştırıldığında Kelam dersinin haftalık ders saatlerinin azaldığı görülmektedir⁶¹.

⁵⁷ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.72.

⁵⁸ Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXV, 1981, s.36-38.

⁵⁹ Hüseyin Atay, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, s. 267-269; Zeki Salih Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi**, Akçağ Yayınları Ankara 2002, s. 98.

⁶⁰ Dâri'l-Hilafetü'l-Aliye Medresesi Talimatnamesi, Ahmet Kamil Matbaası, İstanbul 1333- 1335, s.15-16.

⁶¹ Çelik, a.g.e., s.123.

1.6. CUMHURİYET DÖNEMİ KELAM ÖĞRETİMİ

1.6.1. 1980'e Kadar

Cumhuriyetin ilanından sonra medreseler varlıkları 1924 yılına kadar devam etmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün eğitim kurumları tek bir çatı altında toplanmış, kanun kapsamında medreseler de kapatılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkartıldığı tarihe kadarki süreçte eğitim ve öğretim kurumları, Maarif Vekâletine bağlı olanlar ile Şeri'ye ve Evkaf Vekâletine bağlı olanlar olmak üzere iki farklı kuruma bağlı olarak eğitim ve öğretimlerini sürdürmekte idi. Kanun ile bu çok başlı duruma son verilmiş, bütün eğitim ve öğretim kurumlarının birleştirilmesi, ortak bir eğitim politikasının uygulamaya konulması dönemi başlamıştır.

21 Nisan 1924 tarihinde İstanbul Dârülfünun'un Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen ve İlahiyat Fakülteleri olarak bölümlenmesi yapılmıştır. Bu tarih aynı zamanda İlahiyat Fakültelerinin kuruluş tarihi olarak da bilinir. İlk İlahiyat Fakültesinin ders programında verilen dersler ve derslerin hocaları aşağıda listelenmiştir⁶²:

- Ders Adı: İslam Dini Tarihi ve Metafizik, Hocası: Müderris Şemsettin Günaltay (Meclis-i Müderrisin Reisi)
- Ders Adı: İslam Mezhepleri Tarihi, Hocası: Muallim Yusuf Ziya Yörükkan (Katib-i Umumi)
- Ders Adı: Dinler Tarihi, Hocası: Prof. Dumesile ve Müderris Muavini Hilmi Ömer Budda
- Ders Adı: Din Psikolojisi, Hocası: Müderris Mustafa Şekip Tunç,
- Ders Adı: Din Sosyolojisi (Dini İçtimaiyat), Hocası: Müderris İsmail Hakkı Baltacıoğlu
- Ders Adı: İslâm Felsefesi Tarihi, Hocası: Müderris İzmirli İsmail Hakkı,
- Ders Adı: Kelâm Tarihi, Hocası: Müderris Şerafettin Yalçınkaya,

⁶² Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İnternet Sitesi Tarihçe Sayfası http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=101 Erişim Tarihi: 13.12.2015.

- Ders Adı: Fıkıh Tarihi, Hocası: Şevket Efendi,
- Ders Adı: Tasavvuf Tarihi, Hocası: Müderris Mehmet Ali Ayni,
- Ders Adı: Türk Dini Tarihi, Hocası: Köprülüzade M. Fuat,
- Ders Adı: Arapça, Hocası: Kilisli Rifat,
- Ders Adı: Ahlâk, Hocası: Müderris Mehmet İzzet,
- Ders Adı: Felsefe Tarihi, Hocası: Müderris Mehmet Emin.

Kelâm ilmi ile ilgili olarak, İlahiyat Fakültelerine Kelâm Tarihi dersinin konulduğu, bu ders programına göre görülmektedir. Dönemin Kelâm Tarihi hocası Şerafeddin Yaltkaya'nın dışında İsmail Hakkı İzmirli de Kelâm ilmi açısından önemlidir ve hoca olarak anılmalıdır. Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı İzmirli, İlahiyat Fakültesi dönemi başlamadan önce Dârülfünun hocalığı ve Dârül Hilafeti'l-Âliye müfettişliği yapmıştır. 1931 yılında da İlahiyat Fakültesi Reisliği'ne getirilmiştir. İlahiyat Fakültesi Reisliği'ni 1933 yılında Dârülfünun İlahiyat Fakültesi kapatılıncaya kadar devam ettiren İzmirli, görevine İslam Tetkikleri Enstitüsünde devam etmiş, 1934 tarihinde yaş haddinden emekliye ayrılması gerekir iken, Bakanlar Kurulu kararı ile görev süresi bir yıl daha uzatılmış ve 1935 tarihinde emekliye ayrılmıştır.

İzmirli İsmail Hakkı Kelâm ilminin zamanın ihtiyaçlarına göre yeni bir metotla ele alınması gerekliliğini savunmaktadır. Bu amaçla yazdığı “Yeni İlm-i Kelâm” eseri de Kelâm ilmi açısından büyük önem taşımaktadır. Kelâm ilmi açısından önemi ise Kelâm ilminin zamanın ihtiyaçlarına göre yeni bir metotla ele alınmasının gerekliliğini fark etmesi ve bu amacı gerçekleştirmek için kaleme aldığı “Yeni İlm-i Kelâm” isimli eseridir. İzmirli İsmail Hakkı'nın Kelâm ilmi ile ilgili eserleri şunlardır⁶³:

- Muhassalu'l-Kelâm ve'l-Hikme: 1917 tarihinde yayınlanan eser, Kelâm ilmine giriş niteliğinde bir eserdir.
- Mulahasas İlm-i Tevhid: 1919 yılında yayınlanan eser, Sultanîlerin dokuzuncu sınıflarına ders kitabı olarak Eğitim Bakanlığı nezdinde hazırlanmıştır.

⁶³ Ali Duman, “İzmirli İsmail Hakkı: Hayatı, Eserleri ve Fıkıh”, **Bilimname Dergisi**, XIV, Sayı:1, 2008, s.63-64.

- Dîn-i İslâm ve Dîn-i Tabîf: Yayınlanmayan bir eser olup, vahye dayalı İslâm Dini ile batılı düşünürlerin rasyonel din anlayışının karşılaştırıldığı bir eserdir. Bu eser, 1998 tarihinde Osman Karadeniz tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır.
- Yeni İlm-i Kelam: İki ciltten oluşan bu eserin birinci cildi 1920-1922 tarihleri arasında, ikinci cildi de 1921-1924 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Eser, Kelâm ilminin zamanın ihtiyaçlarını göz önüne alarak yeni bir metotla ele alınması amacını gütmektedir. 1981 yılında Sabri Hizmetli tarafından günün alfabesine çevrilerek tekrar yayınlanmıştır.
- İlm-i Kelam Sualleri: Yayınlanmayan bu eser 15 varaktan oluşmaktadır.
- Risaletü't-Teselsül: Yayınlanmayan bu eser 8 varaktan oluşmaktadır.
- el-Cevabu's-Sedîd fî Beyani Dîni't-Tevhîd: 1920-1922 tarihleri arasında yazılan eser Anglikan kilisesinin, İslâm Dininin mahiyeti ve zamanımızın problemlerini çözüm önerilerini öğrenmek maksadıyla düzenlediği soruların yanıtlanmasından oluşmaktadır. Anglikan kilisesi bu soruların cevaplandırılması talebiyle Şeyhülislâmlık makamına başvuru yapmıştır ve İzmirli İsmail Hakkı'nın yazdığı cevaplar resmî makamlarca Londra'ya gönderilmiştir. 1995 yılında Fahri Unan tarafından "Anglikan Kilisesine Cevap" adıyla yayınlanmıştır. adıyla Fahri Unan tarafından sadeleştirilerek 1995 yılında Ankara'da yayınlanmıştır. 15.
- Nârın Ebediyât ve Devamı Hakkında Tedkikât: 1922 yılında basılan risale, ahrette cehennem azabının ebediyen aynı şekilde devam etmesinin cezalandırma mantığına ve ilahi hikmete ayrı düşeceği görüşünü savunmaktadır.
- Risale-i Hudûs: Bu eser de yayınlanmamıştır.

İlahiyat Fakültesi 1933 yılına kadar başarıyla öğretime devam ederken öğrencileri azalmaya başlamıştır. Bu dönemde üniversite öğretiminde köklü bir değişikliğe gidilmiş ve bu durumdan en çok etkilenen İlahiyat Fakültesi olmuştur.

Modern çağda, Kelâm ilmi ile ilgili iki biçimsel yaklaşım olduğu görülmektedir. Birinci yaklaşım muhafazakar kelam yaklaşımı olarak bilinmekte, Kelâm ilmini, bilimin dünya hakkında kanıtlayamadığı tezleri öne süren, doğa üstü

vahyin bilgisine dayanan bir noktada ele almaktadır. Modern liberal kelam yaklaşımında ise Kelâm ilmi, modern tarih ve bilimsel bilgiyle çelişmekten kaçınan, Allah kelimesini dünyevileşmenin realite hakkındaki nihilistik resmine dini bir çerçeve koyarak kullanan bir yaklaşımdır⁶⁴.

Cumhuriyete geçiş ve erken döneminde etkin olan kelimciler, modern çağda din karşıtı felsefi akımların ve görüşlerin de farkında olmuşlardır.

1.6.2. 1980 Sonrası Dönem

Hüseyin Atay ve Bekir Topaloğlu'nun yetiştirmiş olduğu kişilerden hareketle 1980 sonrası Kelâm ilminde yaşanan gelişmelerde büyük önemleri olduğu söylenebilir. 1980 sonrası İlahiyat Fakültelerinin sayılarında ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu artışla birlikte lisansüstü çalışmaların sayılarının da bu dönemde hızla arttığı görülmektedir. Lisansüstü çalışmalarında genel olarak Klasik Kelâm ele alınmış, geçmişten gelen birikimlerin günümüze aktarılması konusunda çalışmalar yapılmıştır. Bilimsel araştırmaların dışında da hazırlanan birçok eser gerek telif, gerek tahkik ve gerekse tercüme olarak insanların istifadesine açılmıştır⁶⁵.

Sosyal Kelâm yaklaşımı da son dönem Kelâm çalışmalarında önemli bir konu olarak ele alınmaktadır. Klasik Kelâm'da ele alınmayan insanın var olma süreci, hayatın anlamı, var olma ve hayatın anlamına bağlı olarak bir dünya görüşü oluşturma, oluşturulan dünya görüşünü hayatın her alanında var edebilme gibi konular Sosyal Kelâm yaklaşımı içinde ele alınmaya başlamıştır. Başka bir ifade ile Sosyal Kelâm, bireyi ve toplumu Kur'an merkezinde yeniden inşa etmeye yönelik öneriler sunmaktadır. Bu niteliğinden ve sunduğu önerilerden dolayı da Kelâm ilminin önemli ayaklarından birini Sosyal Kelâm oluşturmaktadır. Konunun önem ve ihtiyacı ortaya konulduktan sonra bu alana yönelik çalışmaların yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. İnsan merkezli Kelâm anlayışı olarak tanımlanan bu süreçte öncelikli olarak ahlâk konusunun ele alınması ön plana çıkmıştır. Ahlâk konusu tarihsel süreç içerisinde

⁶⁴ Nadim Macit, "Cumhuriyet Döneminde Kelâm İlmi ve Yöntem Sorunu", **İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'alesi 1**, 2005, s.275.

⁶⁵ Rabiye Çetin, "Tanzimattan Günümüze Kelâmı Yenileme Çalışmaları II", **Dini Araştırmalar Dergisi**, 2013b, 16(42), s.87-104.

ihmal edilen bir konudur. Teoride üretilenlerin bilgilerin pratiğe yansıtılması olarak açıklanabilecek ahlâk konusu, Klasik Kelâm kitaplarında yer bulamamış bir konudur. Sosyal Kelâm ile ilgili çalışmalarda ve son dönemde yapılan araştırmalarda hedeflenen konuların başında Kelâm'ın ahlâk vurgusu gelmekte, ahlâk konusu dikkate alınmaktadır⁶⁶.

Güncel Kelâm meseleleri ve problemleri de 1980 sonrası Kelâm çalışmaları kapsamında ele alınan bir diğer konudur. Bu kapsamda din ile bilim arasındaki ilişki, şiddet ve terör ile din arasındaki ilişki, din ile küreselleşme arasındaki sorunlar, güncel metodoloji sorunu, yeni selefiye ve fundamentalizm, satanizm, reenkarnasyon, klonlama, kök hücre ve organ nakli ile ilgili yaklaşımlar, kürtaj ve taşıyıcı annelik konuları, ötenazi ve intihar konularına dini bakış, astroloji, dini çoğulculuk, dünyevi yaklaşımlar ve sekülerizm konuları, 1980 sonrası dönemde Kelâm çalışmaları kapsamında ele alınan konular olarak sayılabilir.

1980 sonrası Kelâm çalışmaları değerlendirilirken bu alanda yapılan çalışmalara yöneltilen eleştirilere de yer vermek gerekmektedir. Günümüzde Kelâm ilmi, orijinal doğasından ve işlevinden uzaklaştığı metafizik üretmek yerine kelâm tarihçiliği yaptığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Kelâm'ın özel olarak kelâm tarihçiliği yapmasına gerek olmadığı, İslam Mezhepleri Tarihi anabilim dalının bu işlevi yerine getirdiği belirtilmektedir.

Kelâm çalışmalarına yöneltilen bu eleştirinin haklılık payı vardır. Ancak mezhepler tarihinin ortaya çıkan görüşlerinin kronolojisiyle uğraşması kelâmın ise kronolojiden ziyade görüşler merkezinde çalışma yapması bu iki disiplini birbirinden ayırmaktadır. Son dönemde Kelâm alanında yapılan çalışmalar kelâm tarihi çalışması niteliğindedir. Bu eleştiri kelâm tarihine yönelik çalışmaların yapılmaması anlamına gelmemelidir. Ancak eleştirinin asıl önemli yönü, kelâm tarihi yapılırken kelâmın felsefî boyutunun ihmal edilmemesinin gerekliliğini vurgulamasıdır. Günümüz Kelâmının Klasik dönemdeki düşünsel canlılığının olmadığı ve entelektüel boyutunun ihmal edildiği belirtilmektedir. Topyekûn İslam düşüncesinin yenilenebilmesi için Kelâmın ortaya çıkış amacına uygun hareket edilmesi, düşünsel canlılığın

⁶⁶ Çetin, 2013b, a.g.e., s.100.

sağlanabilmesi, üzerine düşeni yapabilmesi için ortaya koyduğu birikimden hareketle kendi kendini eleştiriye tabi tutmasının gerekliliğini ifade edilmektedir⁶⁷. Buna göre Kelâm'ın bir İslam Felsefesi üretmesi gerekmektedir.

Kelâm ilmi, akıl yoluyla açıklamalar yapmakta ve akli kaynak olarak kullanılmaktadır. İslâmi ilkeleri ve inançları gerçekçi bir zeminde temellendirmeyi hedefler. Bu noktada felsefeden uzak duramayacağı açıktır. Ancak yaşanan günün sorunlarına açıklamalar getirirken ve delilleri ortaya koyarken, geleneksel yöntemleri aşmalı, yeni tartışma alanları oluşturarak yeni delillendirme yöntemleri ortaya koymalıdır. Güncel problemlerin ve sorunların çözümüne ancak bu şekilde çözüm üretilebilecektir. Bu durum, yeni İlm-i Kelâm'ı ortaya koymanın yolunun Kelâm'ın sistematik bir felsefe geliştirmesine bağlı olduğu sonucunu doğurmaktadır. Kozmogoni, kozmoloji, ontoloji, epistemoloji, ahlâk ve siyaset felsefesi, Tanrı ile Âlem arasındaki ilişki, Tanrı'nın zat ve sıfatları, özgür irade konusu, vahiy ve nübüvvet teorisi gibi konular da yeni İlm-i Kelâm felsefesi içerisinde yer alması gereken konulardır. Konular ele alınıp açıklanırken Kur'an'ın perspektifinde, bütüncül olarak ortaya konulmalı, konuyla ilgili görüşlerden bağımsız olarak bilgi ön plana çıkartılmalı ve bilgisel değerleri açısından konular tartışılmalıdır⁶⁸.

Çetin yeni Kelâm çalışmaları ile ilgili olarak geleneklerin Kur'an temelinde eleştirilmesi ile geleceği inşa etme amacının gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir⁶⁹. Müslümanların sorunlarını Kelâmcılar çözeceklerdir⁷⁰. Sorunların çözümü Kur'an değildir. Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak Kelâmcıların etkinliği olmalıdır. Bu etkinlik de bütüncül bir evren tasavvuru sunarken sistematik ve tutarlı olmalıdır⁷¹.

Türkiye'de yapılan Kelâm çalışmalarının dört farklı anlayışa dayandığını belirten Macit, bu kalıpları Kur'an'a dayalı, Mütakellime dayalı, Kelâmî Ekol'e dayalı

⁶⁷ Fehrullah Terkan, "İslam Felsefesinden Bakarak Kelâm'ı Değerlendirmek: İleriye Dönük Bir Vizyon Denemesi", **Kelâm Öğretimi Sempozyumu**, Kızılcahamam Ankara, 2008, s.110.

⁶⁸ Terkan, a.g.e., s.112.

⁶⁹ Çetin, 2013b, a.g.e., s.101.

⁷⁰ Ahmet Akbulut, "Kelâm Öğretiminde Temel Hareket Noktaları", **Kelâm Öğretimi Sempozyumu**, Kızılcahamam Ankara, 2008, s.251.

⁷¹ Şaban Ali Düzgün, "Takdim", **Kelâm Öğretimi Sempozyumu**, Kızılcahamam Ankara, 2008, s.5.

ve “ne söylene gider ve müşterisi bulunur” şeklinde ifade edilebilecek popüler kültür mantığına dayalı kalıplar olarak ifade etmiştir. Macit’e göre Müslüman toplumların gündeminde yer alan sorunlara ve itikadî meselelere bu dört kalıba göre yaklaşılmaktadır⁷².

Kur’an’ın ana konularını anlama ve yorumlama için akli ve nakli delilleri kullanma, itikadî konular ve bu konularda ortaya konan dini eserleri anlamayı amaçlama ihtiyacı, Kelâm ilminin ortaya çıkışına neden olmuştur. Kur’an’ın ana konularına yönelik her türlü eleştiriyi karşılayıp gerekli cevapları üretmek, İslâm dini ile ilgili oluşan soru işaretlerini akli delillerle ortadan kaldırmak gibi fonksiyonları olan Kelâm İlmi, bu görevleri nedeni ile geleneksel Müslüman düşünüşte “ilimlerin en şerefli, en önde geleni” payesine ulaşmıştır. Ancak bu paye, günümüzde devam etmemekte, kabul gören saygın entelektüel disiplinler arasında Kelâm ilmi yer almamaktadır. Bunun tarihsel ve felsefi birçok nedeni olmasına karşılık iki ana neden aşağıdaki şekilde özetlenebilir⁷³:

- Birinci neden olarak vahye dayalı dini görüşlerin özünde “Allah”, “aşkın değerler” ve “yeniden diriliş” gibi konulara modern bilimsel dünya görüşlerinde ikinci düzeyde bile yer verilmemiş olmasıdır. Böyle bir durumda Kelâm ilmi ile uğraşanlar, bilimsel görüşleri görmezden gelme veya reddetme sorunuyla başbaşa kalmışlardır. Bilimsel bilgilerin karşısında yer almama veya bilgiyi kabul etme durumunda kalan Kelamcılar, Tanrı’yı, “aşkın değerleri” ve insan maneviyatını reddeden bir teolojiyi kabul etme durumunda kalmışlardır. Kelâm çalışmalarının modern düşüncenin felsefi yapısını yeterli düzeyde kavramadan yapılması, yapılan çalışmaları da tarihin dışına düşürmüştür.
- İkinci neden olarak Kelâm ilminin günün sorunlarına eğilmemesi, günün önemli olmayan konularla uğraşması, bu nedenle modern dünyada merkez yerine çevrede kalması gösterilebilir. Kelâm ilmi, insanların kurtuluşu için iman yolunu savunurken modernizmin içindeki bilimsel ve ekonomik

⁷² Nadim Macit, “Günümüz Türkiye’inde Kelâm İlmi ve Temel Sorunları, Kelâmın İşlevselliği ve Günümüz Kelâm Problemleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sempozyum 2000**, s.51.

⁷³ Macit, a.g.e, s.52-53.

paradigmalar, Kelâm'ın yerini almıştır. Modern bilimsel yaklaşımlar içinde ekonomi ve tabii bilimler, Kelâm'ın yerine geçmiştir. Ekonomi ilmi oldukça büyümlü bir şekilde ekonomik ünitelerin nasıl işlediğini, bilinmez bir elin delaleti ile özel bir hırsın, maddi iştahın halkın iyiliğine nasıl dönüştürüldüğünü açıklar. Dolayısıyla ekonomi ilmi, gizemli yollarla işleyen ilahi takdir doktrinini, farklı bir şekilde modern forma yerleştirir ve somutlaştırır.

Geleneksel İslâm kelâmı, inanç sorunları ile ilgili çözümler üretme yöntem ve düşünce sistemleri açısından günümüzde yetersiz ve eksik kalmaktadır. Bu nedenle konunun akademik ve bilimsel düzeyde ele alınarak Kelâm disiplininin sistematik olarak formulasyonu, muhteva ve amaçları temelinde yeniden inşası gerekmektedir. Dinsel öğretilerin modern bilim, akıl ve tecrübelerden faydalanılarak yorumlanması büyük önem arz etmektedir. Yaşanılan çağa uygun, bilimsel bir teolojik düşünce oluşturularak ilim ve düşünce alanında önemli somut ilerlemeler ve gelişmeler yaşanabilecek, kalkınma ve atılım sağlanabilecektir⁷⁴.

Kazanç (2008), fen bilimleri ve insan bilimleri verilerinden en üst düzeyde istifade edilerek dini esaslar doğrultusunda Kelâm sorunlarının yeniden ele alınmasının elzem olduğunu belirtmektedir. Kazanç'a göre İslâm kültüründe Tanrı merkezli bir düşünce sisteminin ağır basması, her an herşeye doğrudan müdahale edebilen, değerleri tersine çevirebilen mutlak kudret sahibi Tanrı anlayışının itikadi sorunların çözümünde zorluklar ve sıkıntılar yaratması nedeniyle, gelişen ihtiyaçlar ve koşullar doğrultusunda Tanrı kavramı ve işlevinin Kur'an temelinde ve bilimsel verilere bağlı olarak yeniden tasarlanması ve yorumlanması gereklidir⁷⁵.

Kelâm ilminde yenilik yapılması tartışmaları çok önceden başlamış, bu konuda bazı kelâmcılar temenni ile, bir kısmı da sorunların derinliklerine girmeden yüzeysel değişiklikler ile yetinmişlerdir. Bu kişiler bilim ve teknolojinin yanında kültür ve zihniyeti ele almamış, göz ardı etmişlerdir. Bilimlerin sosyal ve felsefi içeriği dışlanarak sadece teknik yönü kullanılarak yapılmaya çalışılan yeniliklere Çelebi,

⁷⁴ Kazanç, F.K. (2007). "Kelâm Alanında Yeniden Sistematik Yapılanma Zorunluluğu ve Temelleri", **Ekev Akademi Dergisi**, 12(34), s.27.

⁷⁵ Kazanç, 2007, a.g.e, s.33.

“mühendis dindarlığı” tabirini kullanmaktadır. Bu yaklaşım teknik anlamda modern olmasına karşılık sosyal konularda çok geri bir din anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zihniyetin değişmemesi, metotların yenilenmemesi yüzünden bilimsel gelişmelerden beklenen sonuç alınamamıştır. Sosyal konuların zayıf kalması sonucunda sosyal alanlarda, insan hakları, demokrasi gibi konularda gerekli yenileşmeler yapılamamıştır⁷⁶.

Çelebi, yenilik çalışmaları ile ilgili temennilerin günümüzde geçmişteki temennilerden daha gür bir şekilde dillendirildiğini belirtmekte, ancak bu taleplerin çoğu zaman toplum vicdanını rahatsız eden bir dil ve üslup kullanmasının olumsuz sonuçlara yol açtığını ifade etmektedir. Yenilik taleplerinin içtimai vicdanda korku, nefret ve endişe yaratmadan, her şeyden önemlisi Müslüman kimliğine zarar vermeden karşılanması gereklidir. Yenilik taleplerinde geleneklere karşı çıkan görüntülerin olması, bir kısmının geçmişe savaş açan bir görüntü çizmesi, ilgili çevrelerde tedirginlik ve tereddüt yaratmakta, yenilik girişimlerine kuşku ile bakılmasına neden olmaktadır⁷⁷.

Modern dönemde Kelâm ilmi ile ilgili birçok yenileme denemeleri yapılmasına karşılık orijinal kabul edilebilecek mükemmel bir kelim sistemini oluşturulduğu söylenemez. Bu konuda yapılan çalışmaların bir kısmı klasik Kelâm sistemlerinde bazı değişiklikler yapmakta öteye geçememiştir. Bazı sistemlerin ise içinin tam olarak doldurulamadığı, büyük bir kısmının ise çerçeve program şeklinde olduğu görülmektedir. Günümüzde bu konuda yapılan çalışmaların ise büyük bir çoğunlukla çerçeve program tartışmaları boyutunda olduğu söylenebilir⁷⁸.

Sinanoğlu, Türkiye’de yapılan kelim çalışmalarını üç dönem altında ele almıştır⁷⁹:

⁷⁶ Çelebi, İ. (2007). **Modern Dönem Kelâm Çalışmalarının Temel Sorunları Üzerine**, Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri – İlmî Toplantı, İSAM İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, Yayın No: 379, s. 87.

⁷⁷ Çelebi, a.g.e., s. 88.

⁷⁸ Çelebi, a.g.e., s. 95.

⁷⁹ Sinanoğlu, M. **Türkiye’de Son Dönem Kelâm Çalışmaları: Gelenek ve Modernite Arasında Bir Arayış**, Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri – İlmî Toplantı, İSAM İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, Yayın No: 379, 2007, s.116.

- 1950-1980 yılları arası öncü nesil dönemi: Bu dönemin en önemli bilim adamlarından birisi, Kelâm ilmine birçok bilim adamı kazandırmış, “hocaların hocası” olarak bilinen Prof. Dr. Muhammed Tâvit et-Tancî’dir. Bu dönemin bir başka İslâm düşüncesi âlimi, birçok eser yazmış olan Hüseyin Atay’dır. Atay, sadece Kelâm ilmi ile değil fikhî konularla da ilgilenmiştir. Genelde akılcılık metodu ve Kur’an’a vurguda bulunmaktadır. Dönemin bir başka ilim adamı Bekir Topaloğlu’nun da Kelâm ilmine birçok katkıları olmuştur. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’ne yazdığı maddeler bu konuya örnek olarak verilebilir. Topaloğlu kelim ilminin ana gayesinin dünya ve âhiret mutluluğunu temin etmek olduğunu, bunun devamı olarak “akidenin tespiti”, “akidenin tahkik derecesine yükseltilmesi”, “irşat, ilzam ve davet”, “diğer İslami ilimlere dayanak oluşturması”, “dini hayata samimiyet ve derinlik kazandırma” gayelerinin de Kelâm ilmi içinde yer aldığını ifade etmektedir. Dönemin diğer önemli ilim adamları arasında Şerafeddin Gölcük, M. Sait Yazıcıoğlu, M. Saim Yeprem, Kemal Işık ve Cihan Tunç sayılabilir. Dönemi kelamcılarının ortak noktası, klasik dönem mezhep tartışmalarının dışına çıkarak ihtiyaç hissedildiğinde farklı mezheplerin görüşlerini kullanmakta bir sakınca görmemeleri, Kelâm ilminin sınırlarını genişleterek yeniden usûlüddin çerçevesinde mütalaa etmeleri, Kur’an’a dayalı bir akılcılığı benimsemeleri olarak söylenebilir.
- 1980’li yıllar, ikinci nesil dönem: Bu dönemde Yüksek İslâm Enstitüleri, İlahiyat Fakültelerine dönüşmüştür. Dönemin önemli kelamcılarında Y.Şevki Yavuz, İslâm düşüncesinin farklı dönemlerinden âlimlerin kelâmî düşüncelerini incelemiş ve yaşanan döneme aktarmıştır. Ayrıca Kelâm disiplinde metodik çalışmalara olan ihtiyaca dikkat çeken “Kur’an’a Göre Tefekkür ve Genel İlkeleri” ile “Kur’an’a Göre Tartışma Metodu” eserlerini yazmıştır. Diğer bir ilim adamı A. Saim Kılavuz, Kelâm ilmiyle ilgili ıstılahları ve sistematik olarak meseleleri ele aldığı bir ders kitabı hazırlamıştır. Bu dönem, genellikle Kelâm geleneğini tanıtıcı bir karakter taşımakta olup, metodik ve eleştirel yaklaşımların ilk örneklerinin

verildiği, ancak metodik bir dönüşümün henüz gerçekleştirilemediği bir dönem olarak görölmektedir.

- 1990'lı yıllar ve sonrası üçüncü dönem: Dönemin ünlü ilim adamlarından İlyas Çelebi, beşer ve gaybî bilgi imkanını Kur'an, hadis ve gelenek açısından sorgulamıştır. Nadim Macit ise ağırlıklı olarak metodoloji konularını ele alan bir ilim adamıdır. Dönemin kelmacılarından İlhami Güler, Tanrı karşısında bireyi iradesiz hale getiren geleneği sorgulayan, bireyin yeryüzündeki mutluluğunu ön plana alan, sosyal adaletçi, sosyal ve siyasi talepleri de bulunan bir teoloji söylemi kullanmıştır. Güler, ferдин ezilmediği, hatta etkin duruma getirildiği bir teoloji inşası için çabalamıştır. Ramazan Altıntaş çağdaş yaklaşımları sunup tartışarak metodoloji tartışmalarına gelenekten günümüze uzanan bir perspektif katmıştır.

Kelâm ilminin temel konusu ve gayesi hiçbir zaman değişmeyecektir. Ancak konuların işlenmesi, değişen günlük sorunlara cevapların oluşturulması ile ilgili yöntemler, tarihsel süreç içerisinde ve ihtiyaca göre sürekli değişmektedir. İslâm dini ve inanç ile ilgili konulara da, değişen koşullar yüzünden farklı eleştiriler yöneltilebilmekte, sosyal yapıların değişmesi ile farklı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Kelâm ilmi, bu değişen koşullara uygun şekilde hem insanın zihnine, hem de gönlüne hitap edecek şekilde, iman bilincini ve dini hayatı canlı tutabilecek yöntemler geliştirmek istemektedir.

2. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, Kelâm dersini alan 50 öğrenci ile yapılan Yarı Yapılandırılmış Görüşme notlarından elde edilen bilgiler yorumlanmıştır. Öğrencilere 7 soru sorulmuş ve günün şartlarına uygun olarak, var olan durumun analizi çıkartılmıştır.

İlk soruda Kelâm dersinin yeri ve önemi ile öğrencilerin görüşleri alınırken, diğer altı soruda, katılımcıların sorulara olumlu ve olumsuz yaklaşımları elde edilmiş, soru doğrultusunda önerileri alınarak değerlendirilmiştir. Öğrenci görüşleri, onların ifadesi ile tablolara yazılmış, sadece birbirine benzeyen cevaplar birleştirilerek alınmıştır.

2.1. BULGULAR

Her öğrenciye sorulan 7 soru, tek tek incelenerek analiz edilmiş, elde edilen bulgular derlenerek ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Sorular, güncel olarak Kelâm dersinin öğrencilerin gözünden yeri ve önemini belirlemek, dersin içeriği ile ilgili görüşleri almak, Kelâm dersinin öğretim yöntem ve materyalleri ile ilgili değerlendirmeleri tespit etmek, dersle ilgili ölçme ve değerlendirme süreçlerine öğrenci bakışını öğrenmek, dersin öğrencilerin genel ihtiyacına ne düzeyde karşılık verdiğini belirlemek ve derste alınan bilgilerin günlük hayatla ilişkilendirilme durumunu ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmıştır.

Bulgular bölümünde, her soru için, görüşme yapılan öğrencilerden dikkat çeken cevaplar seçilerek ilgili sorunun altında verilmiştir. Cevaplar, cevabı yazan

öğrencinin yazım dili bozulmadan, orijinal hali ile verilmiş olup, imla ve ifade yanlışları özellikle korunmuştur.

2.1.1. Kelâm Dersinin Yeri ve Önemi ile İlgili Bulgular

Katılımcılara ilk olarak “Sizce, ilahiyat fakültesinde Kelâm dersinin yeri ve önemi nedir” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar özetlenerek Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Kelâm Dersinin Yeri ve Önemi Hakkında Görüşler

Kelâm Dersinin Yeri	Kişi Sayısı	%	Kelâm Dersinin Önemi	Kişi Sayısı	%
Ayrı bir yeri var	4	8,0	Çok önemlidir	34	68,0
Ön sıradadır	1	2,0	Önemlidir	14	28,0
Kelam şarttır	1	2,0	Görüş bildirmeyenler	2	4,0
Olmazsa olmaz bir ders	4	8,0			
Vazgeçilmezdir	1	2,0			
Hayati bir yere sahip	1	2,0			
Gerekli olan bir ders	1	2,0			
Görüş bildirmeyenler	37	74,0			

Görüşme yapılan öğrencilerden 37 kişi (%74), Kelâm dersinin yeri ile ilgili görüş belirtmemişlerdir. 13 kişi (%26) ise kelam dersinin “olmazsa olmaz”, “hayati öneme sahip” ve “vazgeçilmez” olduğunu belirtmiş, bu dersin diğer dersler arasında ayrı bir yeri olduğunu beyan etmişlerdir.

Kelâm dersinin önemi hakkında 34 öğrenci (%68) dersin “çok önemli” olduğunu belirtmiş, 14 öğrenci (%28) dersin “önemli” olduğunu söylemiştir. 2 öğrenci (%4) ise bu konuda görüş belirtmemiştir.

Öğrenci Cevaplarından Dikkat Çeken Örnekler:

- “Kelâm, İslam inançlarını kendi inananlarına açıklayan ve bu inançları farklı dinlere karşı savunan disiplindir. İlahiyat Fakültesinin temel amaçlarından biri İslam mirasını değerlendirmekken diğeri ise

günümüzdeki durumu, problemleri analiz edip çözüm getirmektir. Kelâm, İslam'ın temel ayağı olan inanç konusunu geçmişten günümüze değerlendiren ve günümüz problemlerine çözüm getiren alandır. Dolayısıyla inanç ve iman konularını kapsayan kelam dersi, İlahiyat Fakültesi için önemlidir. Diğer İslami İlimler dersine göre günümüzle bağlantı kurabilen, kurması gereken bir alandır.”

- “Kesinlikle olmalı. Ve çok önemli. İlahiyat dediğimizde dinle ilgili olanlar için içine mutlaka girmeli. Fakat kelamın ayrı bir yeri vardır. Akılcı düşünme ve tek taraftan bakılmaması gerektiğini gösterir.”
- “Kelâm, Allah'ın varlığını ispata götüren, tabiattaki ayetlerin açıklamaları ile doldur. Böylece evrenin düzeni, evrendeki varlıkların çeşitliliği ve düzenliği Allah'ın varlığının ve birliğinin en büyük işaretleri olarak kabul edilmektedir.”
- “Kelâm Allah'ın varlığı, birliği, konusunda çalışmalar yapan iddialar ortaya koyan ve bu iddiaları Kur'an ışığında temellendirmeye çalışan bir bilim olarak önemlidir. Günümüz problemlerinde de cevaplar verebilmek açısından önemlidir. Karşıt görüşlerin çürütülmesi ve tartışma zemini sağlam olması açısından önemlidir.”
- “Kelâm dersinin içeriği İslam'ın temel esaslarını içerdiği için bence bu ders ilahiyatın en önemli derslerinden biridir. Zorunlu gibi bir şey. Olmazsa olmaz.”
- “Kelâm olmazsa olmaz bir derstir. Zira Kelamsız, İslam'ın anlaşılması mümkün değildir. Ayrıca, Kelâm, Kur'an'ın metodolojisini şekillendirir. Dolayısıyla, metodolojisi yanlış veya eksik olursa, Kur'an'ın ruhunu ve amaçlarını anlamak güç durumuna dönüşür. Sonuç olarak, İlahiyat Fakültesinde yerini, biraz önce saymış olduğumuz sebeplerden dolayı önemlidir.”

2.1.2. Kelâm Dersinin İçeriği ile İlgili Bulgular

Katılımcılara “Kelâm dersinin içeriğini nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen olumlu cevaplar Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Kelâm Dersinin İçeriği ile İlgili Olumlu Görüşler

Farklı Olumlu Görüşler
Sevilen bir ders olduğu için konuları daha kapsayıcı, daha anlaşılabilir.
İlk kez bu dersi alanlar önce sabır'ın ne olduğunu öğrenir.
Ders dokümanı çoktur.
İçerik açısından yeterlidir
Günümüz problemlerine ışık tutar
Kişinin imani meseleleri ile ilgili bilgi vermektedir
Kur'ana farklı bir pencereden bakmamızı sağlamaktadır
Olması gerektiği gibidir
Metod ve konular arasında bağlantı vardır.
Kelam dersinde verilen bilgiler isteklerimi ve meraklarımı karşılamaktadır.
Konular sistematik bir şekilde işlenmektedir
Dersin kaynak sayısı fazladır
Ağır bir ders olmasına rağmen daha basite indirildiği için zorlanılmamaktadır.
Kelam ile mezheplerin düşünce sistemlerini ve görüşleri öğrenilmektedir.

Görüşme yapılan öğrencilerden Kelâm dersinin içeriği ile ilgili 11 öğrenciden (%22) 15 farklı olumlu görüş alınmıştır. Kalan 39 öğrenci (%78) bu dersle ilgili olumlu görüş belirtmemiştir. Olumlu görüşler incelendiğinde, sevilen bir ders olduğu, içerik açısından yeterli ve olması gerektiği gibi olduğu, konuların sistematik bir şekilde işlendiği, ağır bir ders olmasına karşın basite indirildiği için zorlanmadığı gibi cevaplar alınmıştır. Bu sonuç, var olan durumun analizi aşamasında dikkate değer bulunmuştur. Kelâm dersinin literatür taramasında da verildiği gibi önemi çok büyüktür. Bu derecede önemli bir dersin içerik açısından öğrenciler tarafından çok olumlu bulunmaması, yapılan araştırmanın önemli bir sonucudur.

Kelâm dersinin içeriği ile ilgili olumsuz görüşlerden birbirinden farklı olanlar derlenerek Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Kelâm Dersinin İçeriği ile İlgili Olumsuz Görüşler

Farklı Olumsuz Görüşler
Hoca-talebe arası diyalog eksikliği
Hocaların yetersizliği
Günümüz ihtiyaçlarını karşılamıyor
Geçmişini tekrar ediyor ve her dönem aynı konular görülüyor
Bugünün değerlendirmesi yapılmıyor
Arapça işlenmesi, öğrencinin yeterli bilgi almasını engelliyor
Dersin içeriğinin ağır olması
Akaid görüşler teorik olmakta, örneklerin az olması
İçeriğin pratikte yansımaları az olduğu için bazı noktalarda teoriden öteye geçememektedir.
İçeriğinin yeterli olmaması
Çok fazla tekrar bulunmakta
Sadece eleştiri ilmi gibi lanse edildiğini doğru bulmuyorum
Bazen gereksiz tartışmalara giriliyor
İçeriğinde verilen bilgilerin gereksiz ve ayrıntılı olması
Zengin olmasına rağmen bir alana sıkışmış
Geçmişten kurtulup kendini günümüze taşıyor
Dersin içeriğinden çok hocaların tek tip görüşte olması büyük bir sorun
Dersin içeriği dinin metafizik tarafını yeterince kapsamıyor
Görüş var fakat sistemli bir işleniş tarzı yok
Belirli bir kitabın olmaması
Kelam hocalarının görüşlerinin aynı eğilimde olması
Derslerin az verilmesi
Kuran ayetleri üzerinde fazla durulmamakta
İçerik olarak kısıtlı bir alana odaklanıyor
Kur'andan ve güncel konulardan ders verilmiyor, sadece tarih anlatılıyor

Kelâm dersinin içeriği hakkında, 50 öğrenciden 33'ü (%66) toplam 48 olumsuz görüş beyan etmiştir. Bu görüşlerden aynı ifadeyi içerenler birleştirilerek 25 farklı olumsuz görüş Tablo 4'de listelenmiştir. sadece 17 öğrenci olumsuz görüş bildirmemiştir. Olumsuz görüşler incelendiğinde, dersin geçmişi tekrar ettiği ve günümüze taşınmadığı, her dönem aynı konuların işlendiği, derse hocaların görüşünün

fazlasıyla etki ettiği, ders süresinin ve içeriğinin yetersiz olduğu, dersin Arapça olmasından da kaynaklanan şekilde ağır olduğu gibi görüşler ön plana çıkmaktadır.

Dersin içeriği ile ilgili öğrenci önerileri derlenerek Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Kelâm Dersinin İçeriği ile İlgili Öğrenci Önerileri

Farklı Öneriler
Problemler mezhep görüşlerine göre aktarıldıktan sonra yeniden teolojik olarak değerlendirilmeli ve yeni fikirler ortaya konulmalıdır.
Karşılaştırmalı olarak işlenmesi daha faydalı olacaktır
Hoca iyi niyetli olursa dersin etkisi daha yüksek olur.
Derinlik ve yeni perspektif kazanmalı
Metod ile konu arasında bağlantılar kurulmalı
Ayrılan zaman, metodun uzunluğuna uygun olmalı
Belirli bir sistemde işlenmelidir
Klasik yaklaşım ile çağdaş yaklaşım kelimeleri karşılaştırılmalı
Konuların genişletilmesi gerekmekte
Karşılıklı çalışmanın zengin içerik getireceğini düşünmekte
Akâit görüşleri sadece teorik olmalı ve örnekler az olmalı
Kur'an üzerinde hareket edilip şahıslara geçilse, Kur'an ile daha yoğun ilişkili bir ders olur
Artık bağımsız bir kelami sistem oluşturulmalı ve her insan kendine ait olan kilemi düşüncesini üretebilmeli
Kelam dersi sadece bir dönem olmamalı, diğer dönemlerde olmalı
Kelam derslerinde daha geniş bir perspektiften bakılmalı
Dersin içeriği tarihsel bağlamından koparılmamak kaydıyla günümüz sorunlarına cevap verme konusunda farklı çalışmalar yapılmalı.
Kelam dersine ön yargı ile yaklaşılmamalı
Tek tek ve kolay bir şekilde anlatılmalı

Dersin içeriği ile ilgili 15 öğrenci (%30) 18 farklı öneride bulunmuştur. Bu öneriler incelendiğinde yeni fikirlerin ortaya konulması, derse derinlik ve perspektif kazandırılması, metotların sürelerinde yeni ayarlamaların yapılması, dersin dönem sayısının artırılması ve konuların genişletilmesi önerileri üzerinde ağırlıklı olarak durulduğu görülmüştür.

Öğrenci Cevaplarından Dikkat Çeken Örnekler:

- “İçeriği yeterli görülebilir. Fakat bence ağırlıklı olarak karşılaştırmalı olarak işlenmesi taraftarıyım.”
- “-Bence hoca-talebe arası diye bir şey söz konusu değildir.
 - Öğrenci dersi hocadan öğrenir.
 - Öğreten olmazsa zaman da boşa geçer.
 - Hoca iyi niyetli olursa dersi iyi bir etki bırakır.
 - Kelam konu itibarıyla sevilen bir ders olduğu için konuları daha kapsayıcı, daha anlaşılırdır.
 - Kelâm dersini ilk alan öğrenci herşeyden önce sabır denilen nesnenin ne olduğunu öğrenir.
 - Kelâm dersinin dökümanı çoktur.
 - Akaid kelamın başlangıç aşamasını teşkil eder.”
- “Günümüz ihtiyaçlarını karşılayamıyor ve geçmişin tekrarı. Bu günün değerlendirmesi yapılmıyor, yeni ihtiyaçlar karşılanmıyor. Derinlik ve yeni bir perspektif kazanmalı.”
- “Akaid görüşlerinin teorik olup ve örneklerin az olması, dersin içeriği ağır”.
- “Maalesef Kelâm dersi yeterince akaid görüşlerini ve örneklerini işletmiyor. Sürekli tarihten bahsediliyor. Ne Kur’an’dan ne de güncel konulardan ders veriliyor. Ayrıca, her dönemde aynı konuları görüyoruz.”.
- “Kelâm derslerinin içeriği daha çok hocaların kendi görüşlerini dayatmasıyla geçiyor. Yani sistematik bir konu anlatımı ve objektiflik yoktur. İçerikte çok önemli eksiklikler var. Konuların bir kısmı sadece işlenebiliyor ve bir çok konu kalıyor. Hocanın kendi görüşlerini anlatmasından dolayı konular iyi bir şekilde işlenilmiyor.”

2.1.3. Kelâm Dersinin Öğretim Yöntemleri ile İlgili Bulgular

Katılımcılara “Kelâm dersinde kullanılan öğretim yöntemlerini nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen olumlu cevaplar Tablo 6’de verilmiştir.

Tablo 6. Kelâm Dersinin Öğretim Yöntemleri ile İlgili Olumlu Görüşler

Farklı Olumlu Görüşler
Karşılıklı dinleme anlatma yöntemi uygulanır. Sözel bir ders olduğu için başka yöntem yoktur.
Hocamızın anlatması ve bazen de arkadaşların sunum yapması gayet faydalı
Metodlar gayet elverişli
İyi derecede olduğunu düşünüyorum
Kullanılan yöntemler öğrencileri araştırmaya ve okumaya teşvik ediyor
Genel olarak sistemli ve tutarlı bir yöntem
Öğretim yöntemlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum
Düşünce dünyamızı genişletiyor.

Görüşme yapılan öğrencilerden Kelâm dersinin öğretim yöntemleri ile ilgili 8 öğrenciden (%16) farklı olumlu görüş alınmıştır. Olumlu görüşler incelendiğinde, hocaların anlatımı ve arkadaşlarının sunum yapmasının çok faydalı olduğu, metodların elverişli, genel olarak sistemli ve tutarlı bir yöntem olduğu ve düşünce dünyalarını aydınlattığı cevapları alınmıştır. Kalan 42 öğrenci (%84) bu dersin öğretim yöntemleri ile ilgili olumlu görüş belirtmemiştir. Bu sonuç, var olan durumun analizinde dikkate değer bulunmuştur.

Kelâm dersinin öğretim yöntemleri ile ilgili olumsuz görüşlerden birbirinden farklı olanlar derlenerek Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Kelâm Dersinin Öğretim Yöntemleri ile İlgili Olumsuz Görüşler

Farklı Olumsuz Görüşler
Objektif bir değerlendirme yapmak mümkün değil
Bazı hocalar modern kelâmı irdelerken öğrencinin bulunduğu atmosferi göz önüne almıyor
Bütün derslerde olduğu gibi, öğrencinin sağlam temelli yokken, tüm fikirler ve akımlar öğrenciye aktarılıyor.
Dersin vakti az
İşbirliği metodu kullanılmaması
Dersin kitabının yöntem için uygun olmaması
Bazı öğretmenlerin, modern öğretim yöntemlerine gerekli önemi vermemesi, kendi oluşturdukları şablonu sunup tamamen ezberci bir sistem dayatıyorlar.
Anlatıma dayalı öğretim yöntemi kullanıldığı için öğrenci pasif hale geliyor.
Öğrencinin çalışmaları çok önemli görülmemektedir.
Yöntem yok. Herkes kafasına göre hareket ediyor.
Çeşitsiz, katmansız yetersiz ve eksik buluyorum
Yöntemler fikir olarak güzel fakat tektipleşme söz konusu
İlgi çekici bulmuyorum
Hocaların modern eğitim yöntemine önem vermemesi kullanılmaması
Kullanılan yöntem öğrencide araştırma merakını uyandırmamaktadır
Tek eksiğinin usul derslerine daha fazla yoğunlaşılması gerekliliği
İmkanların olmaması
Sınıfların kalabalık olması iyi değil
Grupça çalışmalar olmaması
Öğrencilerin sunum yapmaları verimli olmuyor
Öğretmenlerin kullandığı metot bize sıkıcı geliyor
Kelâm hocalarının bazı görüşleri çok yanlış ve sapkın algılanmakta
1500 yıl önce yapılan tartışmalara indirgenip anlatılması öğrencileri cezbe etmiyor
Öğretmenlerden bazıları felsefi yaklaşmıyor

Kelâm dersinin öğretim yöntemleri hakkında 42 öğrenci (%84) olumsuz görüş beyan etmiş, sadece 8 öğrenci (%16) bu konuda olumsuz görüş beyan etmemiştir. Olumsuz görüşler birleştirilerek ele alınmış ve 24 farklı olumsuz görüş derlenerek

Tablo 7’de listelenmiştir. Olumsuz görüşler incelendiğinde, öğrencilerin bir kısmı dersle ilgili objektif bir değerlendirme yapmalarının mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Modern kelâmın incelenmesinde öğrencilerin bulunduğu atmosferin göz önüne alınmaması, sağlam bir temel olmadan bütün fikir ve akımların öğrencilere aktarılıyor olması, süre açısından yetersizlik, öğrencilerin derse katılamaması, kullanılan ders kitabının yöntem açısından uygun olmaması, modern öğretim yöntemlerine gerekli önemi vermeyen öğretim görevlilerinin olması, anlatım dersi olduğu için öğrencilerin kendilerini pasif durumda hissetmeleri, yöntemsizlik, çeşitsizlik, katmansızlık gibi eksiklikler görülmesi, ilgi çekici hale getirilmemesi, tekdüze bir ders haline getirilmesi, öğrencide merak uyandıracak yöntemlerin uygulanmaması, sınıfların kalabalık olması, grup çalışmaları ve öğrenci sunumlarının verimsiz olması, dersin hocalarının kişisel görüşlerine uygun anlatım yapımları ve hocaların bazılarının felsefi yaklaşmamaları temel olumsuzluklar olarak göze çarpmaktadır.

Dersin öğretim yöntemleri ile ilgili öğrenci önerileri derlenerek Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Kelâm Dersinin Öğretim Yöntemleri ile İlgili Öğrenci Önerileri

Farklı Öneriler
Dersten sonra kişinin nerelerde takıldığı, nereleri anlatıldığı tartışılmalı
İşbirliği her zaman söz konusu olmalı
Dersler karşılıklı okumalarla tartışılmalı
Keyifle öğretip öğrenilecek yöntemler bulunmalı
Yöntem konusu daha güncel ve tartışmaya dayalı olmalı
Görsellerle, videolarla, slaytlarla daha renkli hale getirilebilir
Tartışılmalı, öğretici yöntemler uygulanmalı

Dersin öğretim yöntemleri ile ilgili sadece 7 (%14) öğrenci öneride bulunmuş, 43 öğrenci (%86) bu konuda bir öneri sunmamıştır. Bu öneriler incelendiğinde, dersten sonra öğrencinin anlamakta sıkıntı yaşadığı konuların okunarak tartışılması, yöntem konusunun daha güncel olması, dersin keyifli bir hale dönüştürülmesi, işbirliğinin söz

konusu olması, dersin görsellerle, videolarla, slaytlarla daha renkli hale getirilmesi gibi görüşler ön plana çıkmaktadır.

Öğrenci Cevaplarından Dikkat Çeken Örnekler:

- “Öğretim yöntemi, müfredat, hocanın anlatım şekli ve öğretim materyalleri ile ilişkilidir. Dolayısıyla objektif bir değerlendirme yapmak pek mümkün gözüküyor.”
- “Biraz sınırlı buluyorum. Öğrenciye bilgi aktarıldıktan sonra öğrencinin aklının nereye takıldığı ve neden bu şekilde düşündüğü tartışılmalı”
- “Öğretim yöntemi yoktur. Dersin vakti az olduğundan olaylara tam hakim olamıyoruz.”
- “Bizde yöntem yok. Herkes kafasına göre”.
- “Kullanılan öğretim yöntemleri hocalarımıza göre değişim gösterdiği için net bir değerlendirmede bulunamayacağım”.
- “Çeşitsiz ve katmansız”
- “Çok eksik. Yapılan tek şey oturduğu yerden konuşmak”.
- “Yöntem konusunda daha güncel, tartışmaya dayalı olmalı”.
- “-Öğretim yöntemleri güncellenmeli,
 - Maalesef sıkıcı bir derse bürünmüş vaziyette,
 - 1500 yıl önce yapılan tartışmalara indirgenip hikayemsi anlatım öğrencileri cezb etmiyor,
 - Görsellerle, videolarla, slaytlarla, grafiklerle, karşılaştırma ve delillerle daha renkli hale getirilebilir.”
- “Dersin vakti az olduğundan dolayı, hocaların yeni öğretim yöntemi kullanmaması. Modern öğretim yöntemlerini kullanmak için imkanların olmaması.”

2.1.4. Kelâm Dersinin Öğretim Materyalleri ile İlgili Bulgular

Katılımcılara “Kelâm dersinde kullanılan öğretim materyallerini nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen olumlu cevaplar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Kelâm Dersinde Kullanılan Öğretim Materyalleri ile İlgili Olumlu Görüşler

Farklı Olumlu Görüşler
Kitaptan başka materyal kullanmıyoruz. Tek kaynak olması gayet iyi.
Yeteri kadar kaynak olduğunu düşünüyorum.
Fazla materyale ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum
Hocalar materyalleri gayet iyi ve verimli kullanıyor
Klasik kelimeler metinlerinin kullanılması faydalıdır.
Güzel ve yeterli buluyorum

Görüşme yapılan öğrencilerden Kelâm dersinde kullanılan öğretim materyalleri ile ilgili 19 (%38) öğrenciden 6 farklı olumlu görüş alınmıştır. Bu görüşler incelendiğinde, kitaptan başka materyal olmamasının gayet iyi olduğu, fazla materyale ihtiyacın olmadığı, hocaların materyalleri iyi ve verimli kullandığını belirtmişlerdir. Kalan 31 (%62) öğrenci bu dersin öğretim materyalleri ile ilgili olumlu görüş belirtmemiştir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun materyaller ile ilgili olumlu görüş bildirmemiş olması da kayda değer bir sonuç olarak kayda geçirilmiştir.

Kelâm dersinde kullanılan öğretim materyalleri ile ilgili olumsuz görüşlerden birbirinden farklı olanlar derlenerek Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Kelâm Dersinde Kullanılan Öğretim Materyalleri ile İlgili Olumsuz Görüşler

Farklı Olumsuz Görüşler
Kelam derslerinde okuma noktasında gerekli materyallerin kullanılmadığı düşünüyorum.
Bazı hocalar modern öğretim yöntemlerini kullanmıyor
Dersin vakti yetmiyor, kısıtlı
Sınıftaki öğrenci sayısı metodun uygulanmasına engel çıkarıyor
Yeterli bir materyale ihtiyaç duyulmuyor, ders kitabından faydalanılıyor.
Hocalardan kaynaklı değişiklikler olmaktadır

İlk kaynaklara ulaşmaya vakit bulamıyorum.
Yüzeysel bir öğretimdir. Hocalar kendi çapında notlar hazırlarlar
Olmayan şeyi değerlendiremem. Öğretim, materyalsiz ve tekdüze ilerliyor.
Genel olarak ağır bir öğretim materyalleri olmasa da ders sayısının çokluğu nedeniyle ağır geliyor.
Materyaller de ders kadar sıradan. İlgi çekici, istek verici değil, tek bir görüşe dayatılıyor.
Kelam derslerinden çok tarih dersleri anlatılıyor
Materyal konusunda tarihsel gelişimi anlatan materyallerden başka görmediğim için bilmiyorum
Hocaların sadece kitapları kullanması

Kelâm dersinde kullanılan öğretim materyalleri hakkında, 50 öğrenciden 29'u (%58) olumsuz görüşte bulunmuştur. Bu görüşlerden aynı ifadeyi içerenler birleştirilerek 14 farklı olumsuz görüş Tablo 10'da listelenmiştir. Olumsuz görüşler incelendiğinde, kelam derslerinde okuma noktasında gerekli materyallerin kullanılmadığı, modern öğretim yöntemlerinin kullanılmadığı, dersin süresinin yetmediği ve sürenin kısıtlı olduğu, öğrenci sayısı ile uygulanan metodlar arasında çelişkiler olduğu, sadece ders kitaplarından faydalandığı, yüzeysel bir öğretim olduğu, kelam derslerinden fazla tarih derslerinin anlatılması ve ağır bir materyal olmamasına karşılık ders sayısının çok olmasından kaynaklı dersin ağır gelmesi gibi görüşler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bir kısım öğrencinin dersi ilgi çekici bulmaması, materyallerin de ders gibi sıradan olduğu şeklinde görüş bildirmeleri, önceki sorulara verilen cevaplarda da görülen tekdüzelik ve sıradanlık konusuna burada da olumsuz görüşler içerisinde yer verildiği anlamına gelmektedir.

Derste kullanılan öğretim materyalleri ile ilgili öğrenci önerileri derlenerek Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Kelâm Dersinde Kullanılan Öğretim Materyalleri ile İlgili Öğrenci Önerileri

Farklı Öneriler
Kaynak üzerinden bir değerlendirme yapmak daha verimlidir.
Yazılı kaynaklar arttırılabilir
Materyal kullanımı geliştirilmelidir
Klasik kaynaklarda metinler veya Batı kaynaklı metinler kullanılarak ders daha etkin hale getirilebilir.
Bir dönemde 10-11 ders yerine 5-6 ders olsun ama materyaller yoğun kullanılmalı.
Derslerde konuyla ilgili ayetlere daha fazla yer verilmeli
Hocalar kendi görüşlerine yakın olan kaynakları tek kaynak olarak öğrenciye sunmamalı
Bu derste hocalarımızın dersi daha iyi anlamamız için projeksiyon kullanmaları gerekli

Derste kullanılan öğretim materyalleri ile ilgili 8 (%16) öğrenci öneride bulunmuştur. Bu öneriler incelendiğinde, kaynak üzerinde değerlendirme yapmanın daha verimli olduğu, yazılı kaynakların artırılması gerektiği, materyallerin kullanımının geliştirilmesi, bir dönemde fazla dersin olduğu ve bu derslerin yarı yarıya düşürülmesi ile materyallerin daha yoğun kullanılmasını, derslerde konuyla ilgili ayetlere daha fazla yer verilmesi, hocaların görüşlerine yakın olan kaynakları öğrenciye tek kaynak olarak sunmaması ve derslerin daha etkili olması için görselliğe önem verilmesi üzerinde durulduğu görülmüştür.

Öğrenci Cevaplarından Dikkat Çeken Örnekler:

- “Olmayan şeyi değerlendiremem. Öğretim materyalsiz ve tekdüze ilerliyor”.
- “Yetersiz. Sadece öğretmen odaklı. Zaten materyalleri yok.”.
- “Hocalar ders için materyalleri gayet iyi ve verimli kullanıyorlar.”
- “Bu ders için alternatif materyaller zaten azdır. Konuşmaya dayalı bir ders olduğu için zaten materyal seçeneği fazla değildir ki materyal olsa dahi kullanılacak ortam mevcut değil. Bir sınıftaki her öğrenci bundan yararlanamaz. Çünkü ne zaman ne de öğrenci sayısı buna imkan verir. Kullanılacak materyaller zaten kitaplardan başka ne olabilir. Öncelikle bu konu araştırılmalıdır.”.
- “Klasik kelam metinlerini okuma noktasında derslerde gerekli materyallerin kullanıldığını düşünüyorum. Ana kaynak üzerinden bir değerlendirme yapmak daha verimlidir. Ancak biz bu metinlerle yeteri kadar ilgili olmadan bir takım değerlendirmeler yapmış oluyoruz.”
- “Materyal konusunda tarihsel gelişimi anlatan materyallerden başka görmediğim için bilmiyorum.”
- “Genel itibarı ile hocalarımız aynı yöntemleri kullanmaktalar ve farklı yöntemler uygulanmamakla beraber aynı yöntemler öğrencileri bazı zamanlar sıkabiliyor ve büyük bir eksiklik diye düşünüyorum.”
- “Hocaların kullandığı materyaller genellikle ders kitapları ile sınırlı kalmaktadır. Okulumuzdaki İlahiyat programının yoğunluğundan bizim başka kaynaklar okumaya pek vaktimiz olmuyor.”

2.1.5. Kelâm Dersinde Kullanılan Ölçme ve Değerlendirme Süreçleri ile İlgili Bulgular

Katılımcılara “Ölçme ve değerlendirme süreçlerini nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen olumlu cevaplar Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Ölçme ve Değerlendirme Süreçleri ile İlgili Olumlu Görüşler

Farklı Olumlu Görüşler
Hocalar gerekli hassasiyeti gösteriyorlar
Olumlu buluyorum
Derslere uygun ölçme ve değerlendirme süreci gerçekleşiyor
Ölçme ve değerlendirme klasik usul yapıyor, derslerin anlatımı ve sunumlar sayesinde sorularımıza cevap alabiliyoruz
Hocalara delillendirdiğim sürece kendi görüşlerimi ifade etmemde sorun yok
Sınavlardaki soru tarzları ve cevaplandırmaların iyi değerlendirildiğini düşünüyorum
Genel olarak iyi, hocasına göre değişir
Sınavlar öğrencilerin durumunu ölçmede gayet yeterli
İşlevsel bir yöntem

Görüşme yapılan öğrencilerden ölçme ve değerlendirme süreçleri ile ilgili 13 (%26) öğrenciden 9 farklı olumlu görüş alınmıştır. Bu konu ile ilgili olumlu görüş bildiren öğrenci sayısı oranının, diğer sorulara verilen cevaplarda olduğu gibi düşük bir oranda olduğu görülmüştür. Olumlu görüşler incelendiğinde, hocaların gerekli hassasiyeti gösterdikleri, ölçme ve değerlendirme süreçlerinin öğrenciler açısından olumlu bulunduğu, sınavlardaki soru tarzları ve cevaplarının gayet iyi olduğunu, sınavların öğrencilerin durumunu ölçmede yeterli olduğu, işlevsel bir ölçme değerlendirme kullanıldığı görülmektedir. Kalan 37 öğrenci ölçme ve değerlendirme süreçleri ile ilgili olumlu görüş belirtmemiştir.

Ölçme ve değerlendirme süreçleri ile ilgili olumsuz görüşlerden birbirinden farklı olanlar derlenerek Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Ölçme ve Değerlendirme Süreçleri ile İlgili Olumsuz Görüşler

Farklı Olumsuz Görüşler
Kelam derslerine özel bir değerlendirme süreci bulunmamaktadır.
Yeterli olduğumu düşünmüyorum.
Vakit yetersizliği
Öğretmenlerin sözlü sınavlara önem vermemesi
Sınav soruları hazırlanırken kişisel farklılıkların dikkate alınmaması
Hocanın görüşlerine bağlı
Diğer derslerden bir farklılığı yok. Az sayıda sınıf olduğunda durum değişiyor.
Ölçme ve değerlendirme olarak çok fazla hazırlık söz konusu değil, sınavlarla birlikte öğrenim sonucuna bakılır
Sağlıklı olmadığını düşünüyorum. Hoca ne derse o oluyor. İnanmadığımız bir konuyu hoca inanıyor ise bizde inanmak zorundayız.
Dört senedir maturudi olmama rağmen mutezili taklidi yapıyorum.
Sınav soruları net olmamaktadır.
Öğretmenlerin taşıdıkları fikirlere göre öğrencilerden aynı fikirleri istemesi
Kısıtlı yazı, kısıtlı vakit ve not hedefli olması
Derste almadığı soruların gelmesi
Sınavların içerikle uygun olmaması
Sınav dersin içeriğini ve kazandırdıklarını ölçmede yetersiz kalabiliyor
İnteraktif ders şeklinden biraz uzağız
Karşılıklı tartışma yok, seminer dinler gibi hoca dinliyoruz
Sınavlardaki soruların yeterince açık olmaması
Öğretmenlerin öğrenci hak etmediği halde yüksek puan vermesi
Akademikten çok uzak
Hocanın anlattığı aynen ve tekraren yazmak sınavda yüksek not almak için yeterli oluyor.
Öğretmenlerin, sınavların süresini kısa tutması, soruları uzun tutması problem yaratıyor

Ölçme ve değerlendirme süreçleri hakkında, 50 öğrenciden 29'u (%58), olumsuz görüş beyan etmiştir. Bu görüşlerden aynı ifadeyi içerenler birleştirilerek 22 farklı olumsuz görüş Tablo 13'de listelenmiştir. Olumsuz görüşler incelendiğinde, kelam derslerinde özel bir değerlendirme sürecinin olmadığı, hocaların sözlü sınavlara önem vermediği, sınıfların kalabalık olduğu, sınav sorularının net olmadığı, derse hocanın görüşünün fazlasıyla etki ettiği, ders süresinin ve içeriğinin yetersiz olduğu, akademikten ölçme ve değerlendirmeden uzak olduğu, sınav sorularında kişisel

farklılıkların göz ardı edildiği, ölçme değerlendirme konusunda bile hocanın görüşlerinin önemli olduğu, hocanın inandığı şekilde cevaplar verilmek zorunda kalındığı, öğrencinin kendi düşüncesine uygun cevaplar vermesinin uygun görülmediği, karşılıklı tartışmalarla dersin işlenmemesinin olumsuz olduğu, hocanın anlattıklarının aynen yazılması ile yüksek not alınabildiği gibi görüşler ön plana çıkmaktadır.

Ölçme ve değerlendirme süreçleri ile ilgili öğrenci önerileri derlenerek Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14. Ölçme ve Değerlendirme Süreçleri ile İlgili Öneriler

Farklı Öneriler
Sınavların, öğrencinin görüşlerini belirtmesine imkan sağlayacak şekilde olmalı
Daha sık kontrol yapılması gerektiğini düşünüyorum.
Sadece yazılı sınav olmalı
Kelamı herhangi bir mezhep gözüyle değil, Kur'anı Kerim gözüyle okumalı ve çağdaş bir kelam anlayışı oluşturulmalı
Daha fazla soru sorulmalı
Yazılı sınavların dışında sözlü sınavda olmalıdır
Dersler monotonluktan çıkıp, diyaloga dönüşürse sağlıklı olacaktır

Ölçme ve değerlendirme süreçleri ile ilgili 10 (%20) öğrenci öneride bulunmuştur. Bu görüşlerinden aynı ifadeyi içerenler birleştirilerek 7 farklı öneri Tablo 14’de verilmiştir. Bu öneriler incelendiğinde, sınavlarda öğrencinin görüşlerine belirtmesine imkan verilmesi, daha sık kontrol yapılması, sadece yazılı sınavın olması, kelamı herhangi bir mezhep gözüyle değil, Kur'an'ı Kerim gözüyle okunması, sınavlarda daha fazla soru sorulması, yazılı sınavın dışında sözlü sınavın olması gibi önerilerin üzerinde durulduğu görülmüştür.

Öğrenci Cevaplarından Dikkat Çeken Örnekler:

- “Öğretmenler not konusunda öğrenciyi dikkate alarak gerekli hassasiyeti gösteriyorlardır. Soru hazırlamada yabancı diller için gerçekten enteresan soru tipleri ile karşılaşabiliyoruz”.

- “Sınavlar, kalabalık bir öğrenci kitlesi için yapılabilecek çok farklı bir yöntem olmasa gerek, klasik olması (test olmaması) ve öğrencinin de görüşlerini belirtmesine imkan sağlayan sorular sorulması gerekir diye düşünüyorum. Nitekim hemen hemen de böyle oluyor”.
- “Yanıtlara verilen vakit azlığı. Öğretmenlerin taşıdıkları fikirlerine göre öğrencilerden cevapları istemsi”.
- “Öğretmenlerin sözlü sınavlara hiç önem vermemesi. Sınav sorularını hazırlarken kişisel farklılıkların (öğrenciler için) dikkate alınmaması. Yanıtlara ayrılan vaktin azlığı”.
- “Sınav dersin içeriğini ve kazandırdıklarını ölçmede yetersiz kalabiliyor. Derste gösterilen aktivitenin yeteri derecede sınavı etkilemediğini düşünüyorum. Derste verilen bilgilerin ve düşüncelerin, hocanın istediği kelimelerle ifade edilmesini doğru bulmuyorum”.
- “Hocalarımız tamamen kendi görüşlerine göre ölçme ve değerlendirmeyi yapıyorlar ve bunu kağıtlarda istiyorlar bu objektif bir durum değildir.”
- “Öğretmenlerin taşıdıkları fikirlerine göre öğrencilerden cevapları istemesi. Her derslerde olduğu gibi, fakültenin prestijine yakışmayacak şekilde değerlendirilmesi, yani öğrenci hak etmediği halde yüksek puan verilmesi”.
- “İnteraktif ders şeklinden biraz uzağız. Seminer dinler gibi hoca dinliyoruz. Karşılıklı tartışmıyoruz bile. Hocalardan sorulara güzel cevaplar gelmiyor ayrıca. Kendimizi ifade edebilmeliyiz . Sadece sınav yoluyla olmamalı.

2.1.6. Kelâm Dersinde Verilen Bilgilerin Öğrencilerin İhtiyaçlarını Karşılıyıp Karşılımadığı ile İlgili Bulgular

Katılımcılara “Sizce, Kelâm derslerinde aldığınız bilgiler sizin ihtiyaçlarınızı karşılıyor mu” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen olumlu cevaplar Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. Kelâm Derslerinde Alınan Bilgilerin İhtiyaçları Karşılması ile İlgili Olumlu Görüşler

Farklı Olumlu Görüşler
Yer yer ihtiyaçlara karşılıyor
Evet karşıladığını düşünüyorum
Hemen hemen karşılıyor.
Kısmen karşılıyor
Çoğu zaman karşılıyor
Kesinlikle karşılıyor
Yarı yarıya karşılıyor

Kelâm derslerinde alınan bilgilerin ihtiyaçları karşılması ile ilgili 50 öğrenciden 23'ü (%46) olumlu görüş alınmıştır. Bu soruya öğrencilerin yarıya yakınının olumlu görüş bildirmiş olduğu görülmüştür. Bu görüşlerden aynı ifadeyi içerenler birleştirilerek listelenmiştir. Olumlu görüşler incelendiğinde, kelam derslerinde alınan bilgilerin ihtiyaçları, “yer yer karşıladığı”, “hemen hemen karşıladığı”, “çoğu zaman karşıladığı”, “kısmen karşıladığı”, kesinlikle karşıladığı”, “yarı yarıya karşıladığı” gibi birbirine benzer görüşler ön plana çıkmıştır.

Kelâm derslerinde alınan bilgilerin ihtiyaçları karşılması ile ilgili olumsuz görüşlerden birbirinden farklı olanlar derlenerek Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. Kelâm Derslerinde Alınan Bilgilerin İhtiyaçları Karşılması ile İlgili Olumsuz Görüşler

Farklı Olumsuz Görüşler
İhtiyaç noktasında yeterli olması mümkün değil.
Karşılmıyor, eksik birçok şey var.
Üniversitedeki kelam bilgileri bizi uzman yapmaz.
Gelecekte sorulacak sorulara bu bilgilerle tam olarak cevap veremeyiz.
Karşıma çıkacağını ve ihtiyaçlarımı karşılayacağını sanmıyorum
Çok hevesli olmakla beraber, umduğumu bulamadığım bir ders
Merak ettiğim sorulara tatmin edici cevaplar verilmiyor
Kesinlikle yetersiz kalıyor
Aldığımız kelam bilgileri yetmez
Anlatılanlar üzerinden tekrar kaynaklara bakılmak durumunda

Görüşme yapılan öğrencilerden Kelâm derslerinde alınan bilgilerin ihtiyaçları karşılaması ile ilgili 27 (%54) öğrenciden olumsuz görüş alınmıştır. Bu görüşlerden aynı ifadeyi içerenler birleştirilerek Tablo 16’da listelenmiştir. Olumsuz görüşler incelendiğinde, kelâm derslerinde alınan bilgilerin ihtiyaç noktasında yeterli olmadığı, ihtiyaçlarını karşılamadığını ve çok fazla eksik olduğunu, üniversitede alınan kelimelerin uzman yapmayacağı, gelecekte karşılarına çıkan sorulara cevap veremeyeceklerini, umulanın bulunmadığı gibi olumsuz görüşlerin ifade edildiği görülmektedir.

Kelâm derslerinde alınan bilgilerin ihtiyaçları karşılaması ile ilgili öğrenci önerileri derlenerek Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Kelâm Derslerinde Alınan Bilgilerin İhtiyaçları Karşılması ile İlgili Öneriler

Farklı Öneriler
Bir sene kelimeleri alıyoruz, 2 veya 3 sene daha kelimeleri olmalı
Kelimelerini daha erken yıllarda almaya başlamalıyız.
Kelimeleri biraz daha mezheplerden bağımsız ve Kur'an temelli ilerlemeli

Kelâm derslerinde alınan bilgilerin ihtiyaçları karşılaması ile ilgili 8 (%16) öğrenci 3 farklı öneride bulunmuştur. Bu öneriler incelendiğinde, kelimelerin bir sene değil, iki veya üç sene olması gerektiği, kelimelerini daha erken yıllarda almaları gerektiği ve kelimelerin Kur'an ağırlıklı olması gerektiği üzerinde durulduğu görülmüştür.

Öğrenci Cevaplarından Dikkat Çeken Örnekler:

- “Kendi okumaların, araştırmaların olmadan derslerin ihtiyaç noktasında yeterli olması mümkün değildir. Anlatılanlar üzerinden ana kaynaklara tekrar dönüş yapmak bizlere düşüyor. Ayrıca literatürü tarayıp, konuyla ilgili okumaları yapmak da kişinin ihtiyaç hissetmesine ve gayretine bağlıdır”.

- “Karşılamiyor. Bilgiler yerli yerine oturmuyor. Eksik bir şey var ama ne? Takdir hocalarımızın”.
- “Bana göre aldığımız Kelâm dersleri yetmez. Biz kelim dersi sadece bir sene içinde alıyoruz. Keşke onun yerine iki ya da üç sene olsa”.
- “Çok hevesli olmakla beraber umduğumu bulamadığım bir ders”.
- “Hayır. Tek meselemi ya da Kelamın tek meselesi “akıl ve vahiy” olamaz, olmamalı.”.
- “Kelam dersinde elde ettiğimiz bilgiler toplumsal yapıyı da göz önüne aldığımızda ihtiyaçlarımızı karşılıyor. Çünkü toplumun demografik yapısı metropolitan bir özelliğe sahip olduğundan, toplumdaki diğer inanç gruplarına mensup olan kişilere Akaid konularını daha rahat anlatabiliyoruz.”
- “Hayır, tarihine ve düşünce sistemlerine takılıp kalıyoruz. Oysa bugün ihtiyaçlar, yaşam tarzları, sorular değişti.”.
- Üniversitedeki aldığımız Kelâm bilgileri uzman biri yapmaz. Sadece ufuk açtırır ve yol gösterir. Gerisi öğrenciye kalmıştır.”
- “Karşılamiyor. Aklımızdaki soru işaretlerini gidermiyor. Dersten ziyade, hocaların dersteki performanslarından kaynaklı problemlerle karşılaşılıyor. Soru sormaya teşvik edilmiyoruz.”

2.1.7. Kelâm Dersinde Alınan Bilgilerin Günlük Hayatla İlişkilendirilmesi ile İlgili Bulgular

Katılımcılara “Kelâm derslerinde aldığınız bilgileri günlük hayatınızda ilişkilendirebiliyor musunuz” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen olumlu cevaplar Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18. Kelâm Derslerinde Alınan Bilgileri Günlük Hayatla İlişkilendirme ile İlgili Olumlu Görüşler

Farklı Olumlu Görüşler
Günlük hayatla bağı vardır.
Kesinlikle ilişkilendiriyorum
Evet ilişkilendiriyorum
Peygamberin ve ahiretin bilinmesi bize faydalı olur.
Çoğunu ilişkilendiriyorum
Olabilir
Kısmen ilişkilendiriyorum
Zaman zaman
Çok az ilişkilendiriyorum

Görüşme yapılan öğrencilerden Kelâm derslerinde alınan bilgileri günlük hayatla ilişkilendirme ile ilgili 50 öğrencinin 40'ından (%80) olumlu görüş alınmıştır. Bu görüşlerden aynı ifadeyi içerenler birleştirilerek 9 farklı olumlu görüş Tablo 18'de listelenmiştir. Olumlu görüşler incelendiğinde, “günlük hayatla bağı vardır”, “kesinlikle ilişkilendiriyorum”, “çoğunu ilişkilendiriyorum”, “kısmen ilişkilendiriyorum”, “zaman zaman ilişkilendiriyorum”, “çok az ilişkilendiriyorum” gibi cevaplar alınmıştır. Kalan 10 (%20) öğrenci, bu soruda olumlu görüş bildirmemiştir.

Kelâm derslerinde alınan bilgileri günlük hayatla ilişkilendirme ile ilgili olumsuz görüşlerden birbirinden farklı olanlar derlenerek Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19. Kelâm Derslerinde Alınan Bilgileri Günlük Hayatla İlişkilendirme ile İlgili Olumsuz Görüşler

Farklı Olumsuz Görüşler
Hiçbir ilişki kuramıyorum.
Günlük hayatta karşıma çıkacağını düşünmüyorum
Yetersiz kalmakta
Hayır günlük hayatta pek ilişkilendirmiyorum
Çoğunlukla hayır
Ne yazık ki hayır

Görüşme yapılan öğrencilerden Kelâm derslerinde alınan bilgileri günlük hayatla ilişkilendirme ile ilgili 9 öğrenciden olumsuz görüş alınmıştır. Olumsuz görüşler incelendiğinde, öğrencilerin kelam derslerinde alınan bilgileri günlük hayatta hiçbir ilişki kuramadıkları, günlük hayatta karşısına çıkmayacağı düşüncesi, çoğunlukla günlük hayatla alınan bilgi arasında ilişki kuramadığı gibi görüşler ön plana çıkmaktadır.

Kelâm derslerinde alınan bilgileri günlük hayatla ilişkilendirme ile ilgili 1 öğrenci literatürün yenilenmesi yolunda öneride bulunmuştur.

Öğrenci Cevaplarından Dikkat Çeken Örnekler:

- “Bu bilgileri günlük hayatımda kullanabilmekteyim. Allah’ın varlığının delilleri Allah’ın olmadığına inananlara sunulabilecek ve varlığını kanıtlayacak bilgiler içermektedir. Ayrıca dinin dogmatik olmadığını ve okulla çatışmadığını günümüze de uygulayabiliyoruz”.
- “Evet ama bazen. Her alanda olmasa da bazı alanlarda işimize yarıyor”
- “Kesinlikle evet. Zaten hayatımızın her anına işleyen konuları içerdiği için günlük hayatla ilişki kurmaması mümkün değildir. Tevhid, kabir azabı gibi konular günlük yaşamı şekillendiren konulardır. Nübüvvet gibi büyük bir konuda en azından genel bir çerçeve oluşturabildiğimizi düşünüyorum. Tabi kısıtlı imkanlar dolayısıyla biraz daha çaba ile daha geniş bir alana ulaşabiliriz.”
- “Dördüncü sınıfta gördüğüm şu anki Kelâm dersinin günlük hayatta karşıma çıkacağına düşünmüyorum. Hocaların kendi oluşturdukları düşünce yapısının dayatılmasından derse olan ilgimi azaltıyor.”
- “Yetersiz kalmakta. Bunun nedeni ise sadece bilginin verilmesi, problemlere ihtiyaçlara bilginin takbikinin verilmemesi”.
- “Genellikle hiçbir ilişki kuramıyorum. Kader gibi konularda yansımaları olabiliyor. Fakat topluma hakim görüş ve inançlar karşısında bir yararı olmuyor.”
- “Yetersiz, çoğu zaman (günlük hayat), Az bir motivasyon sağlıyor denilebilir”.

2.2. YORUMLAR

Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile elde edilen sonuçlar, bulgular bölümünde tek tek analiz edilmiş ve açıklanmıştır. Sonuçlarla ilgili olarak bu bölümde her bir soruya alınan cevapların sonuçları ayrı ayrı yorumlanacaktır.

Kelâm dersinin yeri ve önemi ile ilgili olarak, öğrencilerin dersin yeri ile ilgili yeterli düzeyde bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Literatür taramasında Kelâm ilminin yeri ve önemi konusunda genel yaklaşım, diğer ilimlerden çok daha önemli olduğu ve öncelikli olarak geldiğidir. İslam'ın doğuşundan itibaren inançları açıklama ve dış tehditlere karşı savunma görevini Kelâm ilmi üstlenmiştir. Öğrencilerin, bu derecede önemli bir yere sahip olan Kelâm dersinin yeri ile ilgili olarak büyük bir çoğunlukla (%74) görüş bildirmemiş olmaları, dersin önemine yeterince hakim olmadıkları veya dersi verenlerin öğrencilere bu dersin önemi ile ilgili yeterince bilgilendirme yapamadıklarını göstermektedir. İlahiyat Fakültesinin 3. ve 4. sınıfında eğitim alan öğrencilerin bu soruyu mutlak suretle ve inançla cevaplamaları beklenirken, elde edilen sonuçlar, Kelâm dersinin yeri ve önemi konusunda öğrencilerin bilgilendirilme düzeylerinin artırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kelâm ilmi ile diğer ilimlerin karşılaştırmalı bir şekilde öğrencilere aktarılmasının, bu dersin yeri ile ilgili öğrencilere olumlu düşünceler katacağı düşünülmektedir.

Kelâm dersinin içeriği ile ilgili öğrencilerden alınan cevaplar incelenirken olumlu ve olumsuz görüşlerle birlikte öğrencilerin önerileri de derlenmiştir. İncelemeler sonucunda öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun dersle ilgili olumlu görüş belirtmemesi, buna karşılık yarısından fazlasının dersle ilgili olumsuz görüş belirtmiş olması elde edilen sonuçlar açısından önemli bir noktaya temas etmektedir. Literatürde çok önemli olarak görülen Kelâm ilminin öğrencilere aktarılması aşamasında, var olan durumun yorumlanması aşamasında eksiklikler olduğu gözlemlenmiştir. Öğrenciler, aldıkları Kelâm dersinin içeriğini çoğunlukla beğenmemekte ve yetersiz görmektedir. Bu durum, dersin içerik ve anlatım olarak gözden geçirilmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Ders içeriği ile ilgili öğrenci görüşleri de dikkate alınarak yenilenme çalışmalarının yapılması önemli görülmektedir.

Kelâm dersinin öğretimi ile ilgili kullanılan yöntemleri nasıl değerlendirdikleri sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde öğrencilerin neredeyse tamamına yakını olumsuz görüş bildirmişlerdir. Sadece 8 öğrenci dersin öğretiminde kullanılan yöntemlere olumlu görüş bildirmiştir. Bu sonuçlara göre dersin öğretim yöntemlerinin öğrenciler tarafından kabul görmediği, bunun da dersin başarısını ve verimliliğini olumsuz etkileyeceği söylenebilir. Olumsuz görüşler içerisinde özellikle dersin öğrencilerde ilgi uyandıramadığı ve tekdüze bir ders haline geldiği görüşleri dikkati çekmektedir. Kelâm dersi, konu ve gayesi açısından bakıldığında, yenilenme çalışmaları da dikkate alındığında, öğrencilerin dikkatini çekebilecek ilginç bir ders durumuna getirilebilecek iken var olan durumun bunun tersine olduğu, Kelâm dersinin öğretim yöntemleri açısından hak etmediği bir noktada bulunduğu söylenebilir.

Kelâm dersinin öğretim materyalleri ile ilgili öğrenci görüşleri incelendiğinde, önceki sorularda olduğu gibi yine olumsuz cevapların olumlulara göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. Materyaller ile ilgili olumlu görüş bildirenlere göre dersin materyali olarak kitabın yeterli olduğu görüşünün ön plana çıktığı görülmektedir. Olumsuz görüşler incelendiğinde ise materyal konusunda hocalardan kaynaklı değişikliklerin öğrencileri olumsuz etkilediği, gerekli materyallerin kullanılmadığı ve dersin sıradanlaştığı yönünde görüşlerin ağırlıklı olduğu, sadece ders kitabının materyal olarak kullanılmasının yetersiz görüldüğü sonuçlarına ulaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre materyal konusunda sadece ders kitabına dayanılarak dersin işlenmesi, öğrencilerin büyük çoğunluğunda olumsuz etki yaratmakta, dersi daha ilgi çekici kılabilecek materyallerin araştırılarak derse dahil edilmesinin öğrenci açısından faydayı artırabileceği yönünde bir görüş ortaya çıkmaktadır.

Kelâm dersinde kullanılan ölçme ve değerlendirme yöntemine ilişkin öğrenci görüşleri incelendiğinde, olumsuz görüş sayısının çok fazla olduğu, olumlu görüşlerin diğer konularda olduğu gibi azınlıkta kaldığı görülmektedir. Olumsuz görüşler içerisinde özellikle hoca görüşlerine uygun cevaplar verilmek zorunda kalınması, hocaların görüşlerine göre ölçme değerlendirme uygulaması yapıldığı düşüncesinin öğrencilerde var olması dikkat çekmektedir. Ölçme ve değerlendirme sistemi, eğitim sisteminin en önemli konularından biri olup, başarılı öğrenciyi motive etmesi, başarısız öğrencileri daha fazla çalışmaya yöneltmesi açısından dikkat gerektiren bir

konudur. Uygulanan ölçme ve değerlendirme sistemi ile ilgili öğrencilerin büyük bir çoğunlukla olumsuz görüş bildirmeleri, üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak görülmektedir. Olumsuzluk, var olan sistemin eksikliklerinden kaynaklanabileceği gibi, öğrencilerin sistem hakkında yeterli düzeyde bilgilendirilmemesinden de kaynaklı olabilir.

Kelâm dersinde verilen bilgilerin öğrencilerin ihtiyacını karşılayıp karşılamadığı konusunda öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, yarıya yakın bir oranda dersin öğrencilerin ihtiyacını tamamen veya kısmen karşıladığı görülmektedir. Öğrencilerin yarısından fazlası ise bu derste aldıkları bilgilerin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Olumsuz görüşler incelendiğinde ise dersin ihtiyacı gidermekten uzak olduğu, merak edilen sorulara yeterli cevapların alınamadığı ve umulanın bulunamadığı görülmektedir. Kelâm ilmi, tarihsel gelişimi içinde İslam dini ile ilgili her türlü konuda bir açıklama getirebilecek gelişmeleri yaşamıştır. Ancak öğrenciler, her konuda bir açıklama yapmaktan kendilerini uzak görmektedirler. Bu durum, dersin içeriği ve öğrencilere aktarımı ile ilgili kısmi sorunların yaşandığını göstermektedir. Üniversite, öğrencilere her şeyi hazır olarak sunmaz, araştırmaya ve kendini geliştirmeye teşvik eder. Olumsuz yaklaşımlardan elde edilen sonuçlara göre bu dersle ilgili öğrencilerin araştırma ve kendini geliştirmeye yönlendirilmeleri konusunda bir takım sıkıntılar yaşandığı görülmektedir.

Kelâm dersinde alınan bilgilerin günlük hayatla ilişkilendirilmesi konusunda öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun dersten aldığı bilgileri günlük hayatla ilişkilendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, dersin içerik anlamında günün koşullarına uygun şekilde öğrencilere aktarılabilmesini göstermesi açısından önemli bulunmuştur. Az sayıda öğrenci ise aktarılan bilgilerle günlük hayat arasında ilişkilendirme yapamadıklarını belirtmiştir. Öğrenci sayılarının fazlalığı, öğretim görevlilerinin öğrencileri bireysel takip olanağından yoksun bırakmaktadır. Dersin öneminden hareketle, az sayıda da olsa günlük hayatla dersin içeriğini ilişkilendiremeyen öğrencilerin tespit edilmesi, onların görüş ve önerilerinin dikkate alınması veya nedenlerin tespit edilerek sorunların ortadan kaldırılmaya çalışılması, istenen ve umulan bir durum olarak değerlendirilmiştir.

Tüm sorulara verilen cevaplar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Kelâm dersinin yeri ve önemi ile Kelâm dersinden alınan bilgilerle günlük yaşamla ilişkilendirme konularında öğrencilerin kısmen bilgi sahibi oldukları ve beklenen beceriyi karşıladıkları söylenebilir. Ancak dersin içeriği, öğretim yöntemleri, öğretim materyalleri, ölçme ve değerlendirme sistemi ile dersten alınan bilginin öğrencinin ihtiyacını karşılaması konularında öğrencilerin genelinde olumsuzluğun hakim olduğu, dersin ve süresinin yetersiz olduğu, derslerin çok sıradan aktarıldığı ve bundan dolayı verimli olmadığı düşünülüyor görülmektedir.

SONUÇ

Kelâm ilmi, Allah'ın sıfatı ve bunun Kur'an'la olan bağlantısının sistemli bir şekilde ele alınması demektir. Hareket noktası Allah'ın keliması Kur'an'dır. Kelâm, İslâm dininin iman ve eyleme ilişkin esaslarını, Kur'an'dan hareketle belirleyen, bunları aklen temellendiren, sistemli hale getiren, karşıt fikirlere karşı güçlendiren ve savunan bir bilimdir. Konusuna ve gayesine göre iki grup altında yapılan tanımlar incelendiğinde, Kelâm ilmi konusu itibarı ile Allah'ın varlığını, birliğini, sıfatlarını, peygamberliğe ait meseleleri, başlangıçtan sona yaratılmışların durumlarını İslam esaslarına göre ele alan ilimdir. Gayesi açısından ise İslam inançları hakkında çıkabilecek şüpheleri ortadan kaldırmak üzere Kur'an'da bahsedilen veya bahsedilmeyen akli delillerle dini akideleri ispat eden ve savunan ilimdir.

Akaid, Usulü'd-Din, İlm-i Tevhid, Fıkh-ı Ekber ve İlm-i İstidlal olarak da adlandırılan Kelâm ilmi, İslam dininin doğuşunu takip eden ilk asır içinde ortaya çıkmıştır. İslam tarihi içerisinde sürekli gelişen ve değişimlere uğrayan Kelâm ilminin başlangıçtaki en önemli konusu Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları olmuştur. Felsefenin İslam dünyasına girmesi sonrasında Kelâm ilmi de farklılıklar göstermeye başlamış, bütün varlıkları ele alınarak var olan her şey, yaratılış ve sonu itibarı ile Kelâm ilminin konusu içine girmiştir. İslam inançlarının ispatı doğrultusunda açıklanabilecek her konu Kelâm ilminin de konusu içine alınmıştır. Mantığın da felsefeye eklenmesi ile deliller ve kıyas kavramları da Kelâm ilminin konuları arasına girerek daha da geliştirilmiştir. Bilinen her şey Kelâm ilminin konuları arasına alınmıştır.

Kelâm ilminin iki temel gayesi vardır. Bunlardan birincisi; İslam dininin inanç esaslarını aklî ve naklî delillerle ispat etmeye çalışmaktır. İkincisi ise; bu esaslar hakkında ortaya çıkabilecek şüpheleri ortadan kaldırmak ve İslâm'a yöneltilen eleştirilere cevap vererek iddia ve delilleri çürütmektir. Kelâm ilminin yüce bir hedefi

vardır. O da insanlara doğru inanç ve davranışlardan oluşan hidayet kavramını açıklamak, dünyada erdemli yaşamayı ahirette de ebedi mutluluğa ulaşmayı öğretmektir. İslam'ı eleştirenlere uygun cevaplar vermek, sağlam bilgiler üreterek İslam'ın yüceliğini kanıtlamak, karşı düşünceleri geçersiz kılacak fikirler üretmek, diğer İslam bilimlerine kaynak oluşturmak ve dünyada adaletli bir hayatın sürdürülmesine katkıda bulunmak da Kelâm ilminin gayeleri arasındadır.

Kelâm ilminin ana gayesi “dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmak”tır. Bu gayenin gerçekleşmesini sağlayan ikinci derecede gayeler, insanların inanca yönelik hususlarda taklit derecesinden doğruluk ve kesin bilgi derecesine yükselmesini sağlamak, doğruyu arayanlara hakikati göstermek ve inkar edenleri delilleri sunarak susturmak, inanç esaslarının sapkınların şüpheleriyle sarsılmasını engellemek, İslam dininin diğer ilimleri için sağlam bir dayanak oluşturmak ve amelin doğru niyet ve güçlü bir inançla yapılmasını sağlamaktır.

Tarihsel süreç içerisinde kurulup gelişen her ilmî disiplin gibi Kelâm ilmi de belirli şartların ve ihtiyaçların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kelâm ilmi, İslam'ın doğuşu ve ilk yayılmaya başladığı yıllarda ortaya çıkmış ve gelişip olgunlaşmaya başlamıştır. Medreselerde en önemli dersler arasında yer alan Kelâm ilmi ile ilgili olarak bütün İslam alimleri, görüşler ve öneriler ortaya koymuş, kendi düşüncelerine göre yorumlar yapmışlardır.

Kelâm Müslüman âlimler tarafından kurulan ve geliştirilen özgün bir sosyal bilimdir. Müslümanlar kelâm ilmini inşâ etmekle felsefeden ayrı, orijinal bir felsefi disiplin ya da İslâm inançlarının felsefesini meydana getirmişlerdir. Kelâm ilmi, belirli tarihî, kültürel, entelektüel, sosyal, siyasal, ekonomik ve dinî koşullarda ortaya çıkmış, gelişmiş, yine belirli koşullarda olgunlaşma, gerileme, kısırlaşma, taklit, taassup ve çöküş süreçlerine maruz kalmıştır.

İslam eğitim tarihinde Nizamiye medreseleri önemli bir yer tutmaktadır. Önceki dönemlerde de medreseler olmasına karşılık Nizâmülmülk döneminde Bâtınîlik ve Şîliğin karşısında Sünnîliğin güçlendirilmesi, öğretiminin yapılması ve devlet memurlarının bu medreselerden Sünnî bir öğretille yetişmesini sağlamak amacıyla birçok medrese kurulmuştur. Bu medreselerde kelam öğretimi, asıl medrese

dersleri içerisinde yer almamış, ancak Şafî usûl-ı fihî vasıtasıyla medreselere girmiştir. Osmanlılarda Fatih döneminde medreselerde kelam eğitim ve öğretimine yoğun bir şekilde yer verilmiştir. İslam tarihinde ilk defa Fatih, medreselerde okunacak kelam kitaplarını bir kanuna bağlamıştır. Böylece Kelâm medreselerin en temel derslerinden biri durumuna gelmiştir. Selçuklular döneminde Kelâm ilmi aleyhine yapılan çalışmalar görülmekle birlikte özellikle klasik dönem Osmanlı medreselerinde Kelâm ilmi, en önemli noktaya kadar çıkmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Tanzimat'ın ilanından önce eğitim alanında ıslahat çalışmaları yapılmış, bu kapsamda yeni okullar açılmıştır. Açılan bu okulların eğitim ve öğretim programları, günün ihtiyacını karşılayacak ilimlerden oluşturulmuştur. Yeni kurumların açılması ile medreseler ikinci planda kalmıştır. Dönemin en önemli eğitim öğretim kurumlarının başında, Avrupa'daki yüksek öğrenim kuruluşu olan üniversitelerin yapısından etkilenerek kurulan Darülfünun gelmektedir. 1869 yılında kurulan Darul-Fünun-u Osmanî'nin eğitim programlarında Kelâm ilmine yer verilmemiştir. Kelâm ilmi, 1900 yılında açılan Darülfünun-u Şahane'nin bünyesindeki Ulum-i Diniye bölümünde eğitim öğretim programına dahil edilmiştir. Dârülfunun-u Ulumu Diniye şubesinde Tefsir, Hadis, Usul-u Hadis, Fıkıh, Usul-u Fıkıh, İlm-i Kelam, Tarih-i Din-i İslam derslerinin okutulduğu görülmektedir.

1914 yılında Osmanlı medreseleri ile ilgili olarak yayınlanan nizamname birçok yenilik getirmiş, İstanbul medreseleri tek bir isim altında toplanmıştır. Bu medreseler Tâli Kısm-ı Evvel, Tâli Kısm-ı Sâni ve Âli olmak üzere dörder yıllık üç bölüme ayrılmış, son dört yıllık devrede dini ilimler eğitimi verilmiştir. Nizamname ile getirilen en büyük yenilik ise dini ilimler alanında uzmanlık eğitimi verecek bir kurumun kurulması olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra eğitim ve öğretimin tek elden yürütülebilmesi için Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunla birlikte medreseler yürürlükten kalkmıştır. Kanun'un çıktığı ve medreselerin kapatıldığı yıl, İlahiyat Fakültesi adıyla yüksek öğretim kurumu kurulmuştur. İlahiyat Fakültesinin ders programı içerisinde Kelâm Tarihi adıyla Kelâm ilminin yer aldığı görülmektedir. Kelâm Tarihi adı ile okutulan dersin hocalarından İzmirli İsmail Hakkı'nın Kelâm ilmi açısından büyük bir önemi vardır. İzmirli İsmail Hakkı, Kelâm ilminin zamanın

ihtiyaçlarına göre yeni bir metotla ele alınmasının gerekliliğini fark etmiş ve bu amacı gerçekleştirmek için ‘‘Yeni İlm-i Kelâm’’ isimli eserini kaleme almıştır. 1933 yılında  niversite sisteminde köklü bir değişiklik yapılmış, bu tarihe kadar başarıyla öğretime devam eden İlahiyat Fakültesi’nde ğrenci sayısı önemli bir düşüş yaşamıştır.

1980 sonrası dönemde İlahiyat Fakültelerinin sayısında ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu artışa bağlı olarak Kelâm ilminde de lisansüstü çalışmaların sayısı da artmıştır. Yapılan çalışmaların çoğunlukla klasik Kelâm birikiminin yaşanılan güne aktarılması yolunda olduğu görülmektedir. Bu dönemde Kelâm alanında birçok eser ortaya konulmuş ve kullanıma sunulmuştur.

Sosyal Kelâm anlayışı, son dönem çalışmalarında ele alınan önemli bir konudur. Klasik Kelâm daha çok Tanrı’nın varlığı, sıfatları ve alemle ilişkisi üzerinden konuları ele alıp tartışmaktadır. İnsanın var olma süreci, bu sürecin temel unsuru olan hayatı anlamlandırma ve buna bağlı olarak bir dünya görüşü ortaya koyabilme, bu dünya görüşünü hayatın her alanında var edebilme ile ilgili öneriler, klasik Kelâm’da ele alınmamıştır. Sosyal Kelâm, bireyi Kur’an merkezinde yeniden inşa etmenin bir denemesi olarak tanımlanabilir. Dinin insanı yeniden inşa etmek amacıyla gönderildiği düşünüldüğünde Sosyal Kelâm’ın Kelâm ilmi açısından önemi daha açık bir şekilde görülmektedir. Sosyal Kelâm, insan merkezli Kelâm anlayışı olarak ifade edilmektedir.

1980 sonrası dönemde ele alınan önemli konulardan biri de ahlaktır. Ahlak, teorik Kelâm’ın pratiğe yansımaları olarak açıklanabilir. Ahlak konusu, klasik Kelâm kitaplarında ayrı bir bölüm olarak yer almamakta, sadece konular içerisinde geçmektedir.

Son dönem Kelâm çalışmalarının en önemli konularından birini de günümüz Kelâm problemleri oluşturmaktadır. şiddet ve din, terör ve din, küreselleşme ve din, reenkarnasyon, astroloji ve burçlar, kök hücre ve organ nakli, tenazi ve intihar, kürtaj, taşıyıcı annelik gibi konular ele alınarak tartışılmakta ve çalışılmaktadır.

Üniversitelerin İlahiyat Fakültelerinde Kelâm dersleri genelde 3 veya 4 dönem halinde verilmektedir. Kelâm Tarihi, Kelâm Okulları, Sistematik Kelâm-I ve Sistematik Kelâm-II derslerinde Kelâm ilmi eğitim ve öğretimi yapılmaktadır.

Tez çalışması kapsamında, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile Kelâm dersleri kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile güncel öğrenci düşüncelerine ulaşılmıştır. Öğrencilerin Kelâm ilmi ile ilgili düşünceleri derlenerek Bulgular bölümünde detaylı bir şekilde açıklanmış ve Yorumlar bölümünde elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir:

- Öğrenciler, görüşme sorularının tamamında çoğunlukla olumsuz görüşler ortaya koymuşlardır. Kelâm dersinden alınan bilgilerin günlük hayatla ilişkilendirilmesi dışındaki tüm sorularda ortalama dört veya beş öğrenciden biri olumlu görüş bildirirken, kalanların olumsuz görüş bildirmeleri, Kelâm dersi ile ilgili genel bir olumsuz görüşün hakim olduğu sonucunu getirmiştir.
- Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Kelâm dersinin diğer İslam ilimleri açısından yeri ve önemi konusunda bilgi sahibi değildir. Dersin önemi konusunda ise öğrencilerin bu dersi önemli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır.
- Kelâm dersinin içeriği ile öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun dersle ilgili olumlu görüş belirtmemesi, buna karşılık yarısından fazlasının dersle ilgili olumsuz görüş belirtmiş olması önemlidir. Öğrenciler, Kelâm dersinin içeriğini çoğunlukla beğenmemekte ve yetersiz görmektedir.
- Kelâm dersinin öğretiminde kullanılan yöntemler öğrenciler tarafından beğenilmemekte, yetersiz bulunmaktadır. Kelâm dersinin öğretimi ile ilgili kullanılan yöntemleri nasıl değerlendirdikleri sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde öğrencilerin neredeyse tamamına yakını olumsuz görüş bildirmişlerdir. Sadece 8 öğrenci dersin öğretiminde kullanılan yöntemlere olumlu görüş bildirmiştir. Bu sonuçlara göre dersin öğretim yöntemlerinin öğrenciler tarafından kabul görmediği, bunun da dersin başarısını ve verimliliğini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Olumsuz görüşler

içerisinde özellikle dersin öğrencilerde ilgi uyandıramadığı ve tekdüze bir ders haline geldiği görüşleri dikkati çekmektedir.

- Kelâm dersinin öğretim materyalleri de birçok öğrenci tarafından yetersiz görülmektedir. Olumsuz görüşler incelendiğinde materyal konusunda hocalardan kaynaklı değişikliklerin öğrencileri olumsuz etkilediği, gerekli materyallerin kullanılmadığı ve dersin sıradanlaştığı yönünde görüşlerin ağırlıklı olduğu, sadece ders kitabının materyal olarak kullanılmasının yetersiz görüldüğü sonuçlarına ulaşılmaktadır.
- Kelâm dersinde kullanılan ölçme ve değerlendirme yöntemine ilişkin öğrenci görüşleri incelendiğinde, olumsuz görüş sayısının çok fazla olduğu, olumlu görüşlerin diğer konularda olduğu gibi azınlıkta kaldığı görülmektedir. Olumsuz görüşler içerisinde özellikle hoca görüşlerine uygun cevaplar verilmek zorunda kalınması dikkat çekmektedir.
- Öğrencilerin yarısı Kelâm dersinde verilen bilgilerin ihtiyaçlarını karşıladığını belirtirken, diğer yarısı ihtiyaçlarının karşılanmadığını düşünmektedir. Olumsuz görüşler incelendiğinde ise dersin ihtiyacı gidermekten uzak olduğu, merak edilen sorulara yeterli cevapların alınamadığı ve umulanın bulunamadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.
- Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, Kelâm dersinde aldıkları bilgileri günlük hayatla ilişkilendirebildiklerini ifade etmiştir.

Genel olarak elde edilen sonuçlara bakıldığında, öğrencilerin Kelâm dersinin önemine haiz oldukları ve dersten aldıkları bilgiler ile günlük yaşantıları arasında ilişkiler kurabildikleri görülmektedir. Ancak dersin içeriği, öğretim yöntemleri, ders materyalleri, ölçme ve değerlendirme sistemi ile dersten elde edilen bilginin ihtiyacı karşılaması konularında öğrenciler genel olarak olumsuz düşünmektedirler.

Kelâm derslerinin daha verimli hale gelebilmesi için öneriler şunlardır:

- Kelâm dersinin yeri ve önemi konusunda öğrencilerin bilgilendirilme düzeylerinin artırılması gerekmektedir. Kelâm ilmi ile diğer ilimlerin

karşılaştırmalı bir şekilde öğrencilere aktarılmasının, bu dersin yeri ile ilgili öğrencilere olumlu düşünceler katacağı düşünülmektedir.

- Kelâm derslerinin içerik ve anlatım olarak gözden geçirilmesi, ders içeriği ile ilgili öğrenci görüşleri de dikkate alınarak yenilenme çalışmalarının yapılması önemli görülmektedir.
- Kelâm dersi, konu ve gayesi açısından bakıldığında, yenilenme çalışmaları da dikkate alınarak, öğrencilerin dikkatini çekebilecek ilginç bir ders durumuna getirilmelidir.
- Dersin materyalleri konusunda sadece ders kitabına dayanılarak dersin işlenmesi, öğrencilerin büyük çoğunluğunda olumsuz etki yaratmaktadır. Dersi daha ilgi çekici kılabilen materyallerin araştırılarak derse dahil edilmesinin öğrenci açısından faydayı artırabileceği düşünülmektedir.
- Dersin ölçme ve değerlendirme sistemi gözden geçirilmeli, standart bir ölçme değerlendirme yöntemi kullanılmalıdır.
- Kelâm dersi ile ilgili olarak, öğrencilerin araştırma ve kendini geliştirmeye yönlendirilmeleri konusunda çalışmaların yapılması faydalı görülmektedir.
- Dersin tekdüze olmaktan çıkartılması, daha etkileşimli bir ders haline getirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması önemli görülmektedir.
- Dersin süresi konusunda öğrencilerin genel yaklaşımı yetersiz olduğu yönündedir. Dersin süresi ile ilgili yenileme çalışması yapılmasının, benzer şekilde sınav sisteminde de uygun sınav süresi ayarlaması yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Öğrencilerin genel yaklaşımları dikkate alındığında, grup çalışması ve karşılıklı tartışmalar ile dersin daha verimli olacağı hakkında bir görüşün hakim olduğu görülmektedir. Grup çalışmaları, öğrencilerin birbirlerinden bilgi alışverişlerine de faydalı olacaktır. Derslerde konu ile ilgili görüş tartışmalarının hocalar tarafından desteklenmesi ve yönlendirilmesi, dersin verimliliği açısından önemli görülmektedir.
- Genel öğrenci görüşleri içerisinde “hoca” faktörü de ön plana çıkmaktadır. Hocanın düşüncesine göre cevap vermek zorunluluğu hissedilmesi, derslerin anlatımında objektif bakış açısı yerine hocanın düşünce tarzına uygun şekilde dersi işleme konularında olumsuzluklar giderilmelidir. Bu

konuda yapılacak çalışmaların uygulamaya konulması ile, öğrencilerin derse bağlılığının da artacağı düşünülmektedir.

- Dersin içeriğinin, güncel tartışmaları da içerecek şekilde yenilenmesinin, öğrencilerin dikkatini derse çekme anlamında önemli olduğu düşünülmektedir.

EKLER

Ek-1: Mülakat Soruları

1. Sizce, ilahiyat fakültesinde Kelâm dersinin yeri ve önemi nedir?
2. Kelâm dersinin içeriğini nasıl değerlendiriyorsunuz?
3. Kelâm dersinde kullanılan öğretim yöntemlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
4. Kelâm dersinde kullanılan öğretim materyallerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
5. Ölçme ve değerlendirme süreçlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
6. Sizce, Kelâm derslerinde aldığımız bilgiler sizin ihtiyaçlarınızı karşılıyor mu?
7. Kelâm derslerinde aldığımız bilgileri günlük hayatınızda ilişkilendirebiliyor musunuz?

Ek.2: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Dersleri Programları
Günümüz Kelâm Problemleri Ders Programı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İlahiyat Fakültesi/Enstitüsü				
İlahiyat Programı				
Dersin Adı:	Günümüz Kelam Problemleri		Sorumlu Öğretim Üyesi:	
Ait Olduğu Programın Adı:	İlahiyat		Yarıyıl:	VIII.
			Kodu:	İLA444
Dersin Türü	☒ Seçmeli		☐ Zorunlu	
Dersin Verildiği Düzey	☐ Ön Lisans	☒ Lisans	☐ Yüksek Lisans	☐ Doktora
Süre	16 Hafta			
Ön Koşullar	☒ Yok ☐ Var			
Dersin Kredisi	2			
AKTS Kredisi	1			
Dersin Amacı	Yaşadığımız çağa damgasını vuran ve dinle ilgili olarak tartışma gündemini oluşturan konularda genel bilgi vermek; hem öğrencinin bu konularda zihninin aydınlanmasını sağlamak, hem de öğrencilere yöneltilmesi muhtemel soruları cevaplayabilecekleri bir yeterliliği kazandırmak.			

Ek.3: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Tarihi İlahiyat Programı

ANKARA ÜNİVERSİTESİİLAHİYAT..... Fakültesi/Enstitüsü				
.....İLAHİYAT.....Programı				
Dersin Adı:	KELAM TARİHİ		Sorumlu Öğretim Üyesi:	
Ait Olduğu Programın Adı:	İLAHİYAT		Yarıyıl:	IV.
			İLA238	...
Dersin Türü	☐ Seçmeli		☒ Zorunlu	
Dersin Verildiği Düzey	☐ Ön Lisans	☒ Lisans	☐ Yüksek Lisans	☐ Doktora
Süre	16 Hafta			
Ön Koşullar	☒ Yok ☐ Var			
Dersin Kredisi	3			
AKTS Kredisi	4			
Dersin Amacı	Kelam ilminin ortaya çıkışını, tanımını, doğuşuna etki eden nedenleri ve kelamın gelişimine katkıda bulunan önemli şahsiyetlerin görüşlerini tarihsel açıdan inceleyerek kavratmayı amaçlar.			

Ek.4: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Programı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İlahiyat Fakültesi/Enstitüsü						
Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Programı						
Dersin Adı:	Kelam		Sorumlu Öğretim Üyesi:			
Ait Olduğu Programın Adı:	Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları		Yarıyıl:	V.	Kodu:	YDÖ307
Dersin Türü	☐ Seçmeli		☒ Zorunlu			
Dersin Verildiği Düzey	☐ Ön Lisans	☒ Lisans	☐ Yüksek Lisans	☐ Doktora		
Süre	16 Hafta					
Ön Koşullar	☒ Yok ☐ Var					
Dersin Kredisi	2					
AKTS Kredisi	2					
Dersin Amacı	Kelamın sistematik yapısını oluşturan temel terim ve kavramlar hakkında bilgi vermek, bu terim ve kavramlarla diğer disiplinleri de karşılaştırmalı olarak değerlendirebilme yeteneğini geliştirmek.					

Ek.5: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Klasik Kelâm Metinleri İlahiyat Programı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İlahiyat Fakültesi/Enstitüsü						
İlahiyat Programı						
Dersin Adı:	Klasik Kelam Metinleri		Sorumlu Öğretim Üyesi:			
Ait Olduğu Programın Adı:	İlahiyat		Yarıyıl:	VII.	Kodu:	İLA461
Dersin Türü	☒ Seçmeli		☐ Zorunlu			
Dersin Verildiği Düzey	☐ Ön Lisans	☒ Lisans	☐ Yüksek Lisans	☐ Doktora		
Süre	16 Hafta					
Ön Koşullar	☒ Yok ☐ Var					
Dersin Kredisi	2					
AKTS Kredisi	1					
Dersin Amacı	Klasik kelam metinlerinin sistematüğını ve muhtevasını kavrar.					

Ek.6: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi SistematiK Kelâm Dünya Dinleri Programı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İlahiyat Fakültesi/Enstitüsü				
Dünya Dinleri Programı				
Dersin Adı:	SistematiK Kelâm		Sorumlu Öğretim Üyesi:	
Ait Olduğu Programın Adı:	Dünya Dinleri		Yarıyıl:	III. Kodu: İDD205
Dersin Türü	() Seçmeli		(X) Zorunlu	
Dersin Verildiği Düzey	() Ön Lisans	(X) Lisans	() Yüksek Lisans	() Doktora
Süre	16 Hafta			
Ön Koşullar	(X) Yok () Var			
Dersin Kredisi	2			
AKTS Kredisi	3			
Dersin Amacı	Kelâmın sistematiK yapısını oluşturan temel terim ve kavramlar hakkında bilgi vermek, bu terim ve kavramlarla diğer disiplinleri de karşılaştırmalı olarak değerlendirebilme yeteneğini geliştirmek.			

Ek.7: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Kelâmcıları İlahiyat Programı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İlahiyat Fakültesi/Enstitüsü				
İlahiyat Programı Programı				
Dersin Adı:	Türk Kelâmcıları		Sorumlu Öğretim Üyesi:	
Ait Olduğu Programın Adı:	İlahiyat		Yarıyıl:	VI. Kodu: İLA350
Dersin Türü	(X) Seçmeli		() Zorunlu	
Dersin Verildiği Düzey	() Ön Lisans	(X) Lisans	() Yüksek Lisans	() Doktora
Süre	16 Hafta			
Ön Koşullar	(X) Yok () Var			
Dersin Kredisi	2			
AKTS Kredisi	1			
Dersin Amacı	Kelâm geleneği içindeki Türk kelâmcıları tanım ve Kelâm ilmine yaptıkları katkıyı ortaya koymak.			

KAYNAKÇA

- Akbulut, A. (2008), “Kelâm Öğretiminde Temel Hareket Noktaları”, **Kelâm Öğretimi Sempozyumu**, Kızılcıhamam Ankara.
- Akkuş, S. (2011). **Sistemik Kelâm**, Sakarya Üniversitesi Uzaktan Öğretim Ders Notları, 1.Hafta, Sakarya.
- Akyüz, Y. (1982). **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Alemdar, Y. (2008). “İlahiyat Fakültelerinde Kur’an Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 12(1), 177-212.
- Alper, H. (2012). “Kelâm İlminde Aklın ve Vahyin Yeri”, **İSAV Akaid ve Kelâm İlminde Vahyin ve Aklın Yeri Toplantı Tebliğleri**, 2. Tebliğ, İstanbul
- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İnternet Sitesi Tarihçe Sayfası http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=101 Erişim Tarihi: 13.12.2015.
- Atay, H. (1981). “Medreselerin Islahatı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXV, s. 36-38.
- Atay, H. (1983). **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Atay, H. (2002). **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, s. 267-269; Zeki Salih Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi**, Akçağ Yayınları Ankara.
- Aydın, A.A. (1964). **İslam İnançları (Tevhid ve Kelâm)**, Güzel Sanatlar Matbaası, 1964.

- Bulut, İ. (2014). “İDKAB Öğrencilerinin Bireysel Yenilikçilik ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerine Kelam Dersinin Etkisi”, **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, 12(2), 55-100.
- Çelebi, A. (1998). **İslam’da Eğilim Öğretim Tarihi**, Çev. Ali Yardım, Damla Yayınları, İstanbul.
- Çelebi, İ. (2005). “Ortaya Çıkışından Günümüze Kelam İlminde "Konu" Problemi”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 28, 5-35.
- Çelebi, İ. (2007). **Modern Dönem Kelâm Çalışmalarının Temel Sorunları Üzerine**, Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri – İlmî Toplantı, İSAM İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, Yayın No: 379.
- Çetin R. (2008), **Kelâm Öğretiminin Tarihsel Seyri**, Kelâm Öğretimi Sempozyum Kitabı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Çetin, R. (2013a). “Tanzimat’tan Günümüze Kelamı Yenileme Çalışmaları I” **Dini Araştırmalar Dergisi**, 16 (42), 9-38.
- Çetin, R. (2013b). “Tanzimat’tan Günümüze Kelamı Yenileme Çalışmaları II” **Dini Araştırmalar Dergisi**, 16 (43), 87-104
- Çubukçu, İ.A. (1970). **Gazzali ve Kelâm Felsefesi**, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Daii’l-Hilafetü’l-Aliye Medresesi Talimatnamesi**, Ahmet Kamil Matbaası, İstanbul 1333- 1335.
- Demirci, O. (2013). “Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi”, **Kelam Araştırmaları Dergisi**, 11(1), 253-270.
- Duman, A. (2008). “İzmirli İsmail Hakkı: Hayatı, Eserleri ve Fıkıh”, **Bilimname Dergisi**, XIV, S.1.
- Düzgün, Ş.A. (2008). “Takdim”, **Kelâm Öğretimi Sempozyumu**, Kızılcahamam Ankara.

- Düzgün, Ş. A. (2012). **Kelâm El Kitabı**, Grafiker Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Ergin, D. Y. (1991) “Örnekleme”, **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, 1991, S.3, 111-124.
- Güven, İ. (1998). Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim Öğretime Genel Bir Bakış. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, (31), 1.
- Hızlı, M. (2008). “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: 17, S: 1.
- <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=170225>.
- <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=Kelam>, Erişim Tarihi: 10.11.2015.
- http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.567805f6ea5763.11349258, Erişim Tarihi: 10.11.2015.
- İslam Ansiklopedisi, “Kelâm” maddesi, s.196, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c25/c250134.pdf>.
- Karasar, N. (1998). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, (8. Basım). Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kayadibi, F. (2003). “Fatih Sultan Mehmet Döneminde Eğitim ve Bilim”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:8.
- Kazanç, F.K. (2007). “Klasik Kelâmî Tartışmaların Doğuşu ve Gelişimine Etki Eden Faktörler”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 24(25).
- Kazanç, F.K. (2007). “Kelâm Alanında Yeniden Sistemik Yapılanma Zorunluluğu ve Temelleri”, **Ekev Akademi Dergisi**, 12(34), 23-42.
- Kılavuz, A. S. (2014). **Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelama Giriş**, Ensar Neşriyat.
- Kurt, H. (2014). “Anadolu İmam Hatip Liseleri’nin Tarihi Gelişim Süreci ve Öğrencilerinin Kelam Dersine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Bartın

Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, No:24, 73-91.

Macit, N. (2000). “Günümüz Türkiye’inde Kelâm İlmi ve Temel Sorunları, Kelâmın İşlevselliği ve Günümüz Kelâm Problemleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sempozyum**.

Macit, N. (2005). “Cumhuriyet Döneminde Kelâm İlmi ve Yöntem Sorunu”, **İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes’alesi 1**, 2005.

Mevlüt Özler, **Kelâm El Kitabı**, (Ed. Şaban Ali Düzgün) Grafiker Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2012, s.21.

Özdemir, M. (2001). “Kelâmî İstidlâlin Problematığı.” **Kelâm’da Bilgi Problemi Sempozyumu**.

Özervarlı, M.S. (1994). **Son Dönem Kelâm İlminde Metot**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

Seyyid Şerif Cürcânî, **Şerhul-Mevâkıf**, I, 16.

Sinanoğlu, M. (2007). **Türkiye’de Son Dönem Kelâm Çalışmaları: Gelenek ve Modernite Arasında Bir Arayış**, Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri – İlmî Toplantı, İSAM İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, Yayın No: 379.

Tekeli, İ., İlkin, S. (1993). Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Terkan, F. (2008). “İslam Felsefesinden Bakarak Kelam’ı Değerlendirmek: İleriye Dönük Bir Vizyon Denemesi”, **Kelâm Öğretimi Sempozyumu**, Kızılcahamam Ankara.

Topaloğlu, B. (2010). **Kelâm İlmine Giriş**, Damla Yayınevi, 12. Baskı.

Uğurlu, M. C. (1997). Cemil “14 Mart Tıp Bayramının Düşündürdükleri”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, C:50, S:1.

Yazıcı, T., Uludağ, S. (1998). “Herevi”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1998, C. XVII, s. 225, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=170225>.

Yazıcıoğlu, M. S. (2001). *İslam Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Yazıcıoğlu, M.S. (1998). Kelam Ders Notları, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Zengin, Z. S. (2002). **II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi**, Akçağ Yayınları, Ankara.

ÖZET

Kelâm ilmi konusu itibarı ile Allah'ın varlığını, birliğini, sıfatlarını, peygamberliğe ait meseleleri, başlangıçtan sona yaratılmışların durumlarını İslam esaslarına göre ele alan ilimdir. Gayesi açısından ise İslam inançları hakkında çıkabilecek şüpheleri ortadan kaldırmak üzere Kur'an'da bahsedilen veya bahsedilmeyen akli delillerle dini akideleri ispat eden ve savunan ilimdir. İslam dininin doğuşunu takip eden ilk asır içinde oluşan Kelâm ilmi, İslam tarihi içerisinde sürekli gelişmiş ve değişimlere uğramıştır. Kelâm ilminin başlangıçtaki en önemli konusu Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları olmuştur. Felsefenin İslam dünyasına girmesi sonrasında Kelâm ilmi de farklılıklar göstermeye başlamış, bütün varlıkları ele alınarak var olan her şey, yaratılış ve sonu itibarı ile Kelâm ilminin konusu içine girmiştir. İslam inançlarının ispatı doğrultusunda açıklanabilecek her konu Kelâm ilminin de konusu içine alınmıştır. Mantığın da felsefeye eklenmesi ile deliller ve kıyas kavramları da Kelâm ilminin konuları arasına girerek daha da geliştirilmiştir. Bilinen her şey Kelâm ilminin konuları arasına alınmıştır.

İslam inançlarının ispatı, inançlar hakkında çıkabilecek şüphelerin ortadan kaldırılması gibi İslam dini açısından çok önemli konuları kapsayan, ana gayesi “dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmak” olan Kelâm ilmi, diğer İslam ilimlerine de dayanak teşkil etmektedir. Bu derecede büyük bir öneme sahip olan Kelâm ilminin üniversitelerde bu dersi alan öğrenciler tarafından nasıl değerlendirildiği, dersin verilmiş yöntemleri, içeriği, materyalleri, günlük yaşamla ilişkilendirilmesi gibi konularda öğrencilerin neler yaşadığı ve düşündüğü, dersin verimliliğinin artırılması açısından büyük öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, İslâm, Kelâm ilmi, Kelâm dersi

ABSTRACT

Kalam said knowledge as the existence of God, unity, attributes the prophecy belonging issues, the status of the start to finish is the science dealing with creatures according to Islamic principles. In terms of objective knowledge is mentioned in the Quran to eliminate the doubts that may arise about the Muslim faith or religious doctrines mentioned with reasonable evidence proving and defending. The scientific theology occurs within the first century following the birth of the religion of Islam, it has undergone continuous change in developed and Islamic history. The initial presence of the word of God the most important issues of science, has been the unity and adjectives. Kalam after entering the Islamic world, the philosophy of science has started to show differences in everything by taking all assets which have entered into the subject of creation and the end of theology and science. Each subject Kalam scientific proof of that can be explained in accordance with the Islamic faith is taken into the issue. Also adding to evidence and comparison with the concept of philosophy Logic has also developed further penetrate between the threads of scientific theology. Everything has been known among the scientific topics of theology.

Proof of the Islamic faith, such as the elimination of doubt that may arise regarding beliefs, including many important issues in terms of Islam, the main purpose is "to reach the world and happiness hereafter" the theology science poses a support for other Islamic sciences. This degree in which the theology of scientific university has a great importance how the evaluation by students taking this course, course delivery methods, contents, materials, nor inhabited by students in subjects such as associated with everyday life, and he thinks in terms of improving the course's efficiency is of paramount importance.

Keywords: Kalam, Islamic, Scientific Kalam, Kalam Course